IZDAVAČ: RIJASET ISLAMSKE ZAJEDNICE U BIH
IZDAVAČKA DJELATNOST *EL-KALEM*

ZA IZDAVAČA: SELIM JARKOČ

RECENZENTI: DR. JUSUF RAMIĆ
MR. ADNAN SILAJDŽIĆ

LEKTOR: MIRZET HAMZIĆ

KOREKTOR: ZIJAD LJEVAKOVIĆ

DTP: *EL-KALEM*

TEHNIČKO UREĐENJE: AIDA MUJEZIN

DIZAJN KORICA: TARIK JESENKOVIĆ

ŠTAMPA: *MIZAN* TUZLA

ZA ŠTAMPARIJU: ADIL PEZEROVIĆ

SARAJEVO, 1997.

TIRAŽ 3000

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine,
Sarajevo

UDK 297.18

FAZLIĆ, Fadil
Tedžvid : pravila o učenju Kur'ana, a.š. za studente Fakulteta islamskih nauka. [Knj. 1] Fadil Fazlić. - Sarajevo : Rijaset Islamske zajednice u BiH, El-Kalem, 1997. - 229 str. ; 21 cm

Bibliografija: str. 223-224 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

Hfz. Fadil Fazlić

TEDŽVID
PRAVILA O UČENJU
KUR'ĀNA, A.Š.

za studente Fakulteta islamskih nauka

1

EL KALEM

Fakultet islamskih nauka Sarajevo

PREDGOVOR

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

U ime Allaha Svemilosnog Milostivog!

Hvala Allāhu Gospodaru svjetova. Neka je salavāt i selām na Muhammeda sallallāhu alejhi ve sellem, na njegovu porodicu i ashabe, i neka je mir i spas na sve one koji slijede Kur'ān časni.

Kao i svi dosadašnji, i ovaj *Teğwīd* (Tedžvīd) je napisan po pravilima 'Āṣimovog qirā'eta i Ḥafṣovog riwāyeta, s tim da su, u ovom slučaju, navedene i pojedine verzije koje se primjenjuju u drugim qirā'etima Kur'āna, a.š.

Za razliku od dosadašnje literature koja je, iz ove oblasti, kod nas objavljena, ovaj *Teğwīd* sadrži i određene novine, a one su preuzete po uzoru na savremena istraživanja.

Na prvom mjestu, čitalac se upoznaje sa povijesnim okolnostima u kojima je nastala teğwīdska znanost, sa njenim korijenima i autentičnim izvorima. Tu su izneseni i biografski podaci o našem imāmu 'Āṣimu i njegovom rāwiyi Ḥafṣu, a šire su obrađena i pitanja vezana za „isti'ād̲u" i „besmelu".

Drugi dio, detaljno je posvećen izgovorno-akustičnoj bazi kur'ānskih glasova i njihovim akustičnim osobinama. Precizno je opisan način izgovora svakog glasa, a data su uputstva i za njihovu praktičnu primjenu. Neophodno je u početnoj fazi učenja imati mentora (muqri').

U trećem dijelu su sistematski obrađena ostala teğwīdska pravila, sa definicijama koje treba poznavati, i finesama izgovora glasova koje je neophodno praktično savladati. Uz uputstva za praktičnu primjenu, čitaocu se ukazuje i na eventualne greške koje se od početka učenja mogu pojaviti, a koje treba izbjegavati.

Četvrti dio, posvećen je pauzalnoj (waqf) i kontekstualnoj formi (ibtidā), kao jednom od najvažnijih segmenata teğwīdske znanosti. Oni koji ne poznaju arapski jezik, neka se pridržavaju pravila o značenju dijakritičkih znakova.

Kroz tabele i vježbe, čitalac je u mogućnosti da praktično, uz pomoć mentora, provjerava svoje stečeno znanje.

Na kraju udžbenika priložen je i poseban dodatak u kome su prikazani *Teğwīdi* koji su kod nas, do sada, objavljeni.

Da bi se mogla pratiti i usvojiti tematika ovog udžbenika, neophodno je savladati terminologiju. S ciljem da se čitaocu olakša brže razumijevanje pojmova, na kraju *Teğwīda* je dat index termina, arapskog i nearapskog porijekla.

U dosadašnjoj literaturi iz ove oblasti, naši stručnjaci za teğwīd davali su odgovore na pitanja: **kako** nastaju i na koji način se realiziraju fonetske zakonitosti u teğwīdskoj znanosti. U ovom slučaju, učinjen je pokušaj da se odgovori na pitanja: **zašto** se te zakonitosti i norme manifestiraju na jedan određeni način i kakav je cilj njihove praktične primjene.

Koristeći ovaj udžbenik, neophodno je da se čitalac u toku vježbe pridrž ava datih uputstava.

Molimo Allāha dž.š. da nam Kur'ān, a.š., bude vodič i snaga na putu čuvanja i očuvanja islamskog učenja. Āmīn!

Hfz. Fadil Fazlić

Napomene:

1) O transkripciji

a) Konsonanti:

ṣ (s)	š	s	z	r	ḏ (z)	d	ḫ (h)	ḥ (h)	ǧ (dž)	ṯ (s)	t	b	' (hemze)	elif
ص	ش	س	ز	ر	ذ	د	خ	ح	ج	ث	ت	ب	ء	ا
y (j)	w (v)	h	n	m	l	k	q (k)	f	ġ (g)	ʻ (ajn)	ẓ (z)	ṭ (t)	ḍ (d)	
ى	و	ه	ن	م	ل	ك	ق	ف	غ	ع	ظ	ط	ض	

Vokali i nunacija:

kratki	ـِ ـُ ـَ	dugi	ى و ا
	i u e/a		ī ū ā
nunacija	ـٍ ـٌ ـً		
	in un en/an		

b) U arapskim riječima samo su konsonanti napisani po DMG sistemu, dok je u slučaju vokala, određenog člana i u dodatku, primijenjena domaća transkripcija.

2) Dodatak, vježbe i index termina arapskog i nearapskog porijekla, dati su na kraju udžbenika.

3) Svi primjeri su uzeti iz Kur'āna, a.š.

4) Kratice i znakovi

a.s.	‘aleyhisselām
a.š.	‘aẓīmušān
dr.	drugo
dž.š.	ğellešānuhū
g.	godina
h.	hazreti
ibid.	ibidem (u istom djelu)
itd.	i tako dalje
npr.	na primjer
>	prelazi u
<	izvedeno od
=	znači
o.c.	opus citatum (ranije navedeno djelo)
r.a.	raḍiyallāhu ‘anhu (‘anhā, ‘anhumā, ‘anhum)
sl.	slično
str.	strana
sv.	svezak
tj.	to jest
...	tekst prije počinje ili tekst se nastavlja
•	dozvoljena pauzalna i početna forma
*	nedozvoljena pauzalna i početna forma

◊ dozvoljena pauzalna forma uz obavezu vraćanja od prethodnih, jedne ili više riječi

° mogućnost da se učini „sekta“ na onim mjestima gdje je ona predviđena

PRVI DIO

OPĆENITO O TEĞWĪDU (TEDŽVIDU)

- UVOD
- IMAM ‘ĀṢIM I NJEGOV RĀWIYA ḤAFṢ
- IZGOVARANJE ISTI‘ĀḎE
- UČENJE BESMELE

I

UVOD

Na početku učenja Kur'āna, a.š., a prije nego što se izgovore *isti'āda* i *besmela*, preporučuje se učenje ove dove:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ. اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. وَالصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَمَنْ
اتَّبَعَ هُدَاهُ. اَللّٰهُمَّ عَظِّمْ رَغْبَتِى فِى الْقُرْآنِ وَاجْعَلْهُ نُورًا لِبَصَرِى وَشِفَاءً لِصَدْرِى وَذَهَابًا لِهَمِّى وَحُزْنِى. اَللّٰهُمَّ
زَيِّنْ بِهِ لِسَانِى وَجَمِّلْ بِهِ وَجْهِى وَقَوِّ بِهِ جَسَدِى وَثَقِّلْ بِهِ مِيزَانِى وَارْزُقْنِى حَقَّ تِلاَوَتِهِ وَقَوِّنِى عَلَى طَاعَتِكَ آنَاءَ
اللَّيْلِ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ وَاحْشُرْنِى مَعَ النَّبِىِّ الأَخْيَارِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

U ime Allaha Svemilosnog Milostivog.

„Hvala Allāhu Gospodaru svjetova. Neka je salavāt i selām na našeg Poslanika Muhammeda, s.a.w.s., na njegovu porodicu i ashabe, i na sve one koji slijede njegovu uputu.

Uzvišeni Allāhu! Povećaj moju želju prema Kur'ānu, učini ga svjetlom moga vida, lijekom moga srca, i izlazom za moju brigu i tugu.

Uzvišeni Allāhu! Okiti Kur'ānom moj govor, uljepšaj njim moje lice, ojačaj njim moje tijelo, dušu i srce, obogati Kur'ānom moj mīzān, obdari me istinskim i iskrenim učenjem, ojačaj me u pokornosti prema Tebi, da budem pokoran i danju i noću, proživi me u društvu najodabranijeg Poslanika, neka je na njega salavāt i selām." Āmīn!

Kur'ān, a.š., je Allāhov govor (kelāmullāh). Objavljen je preko Muhammeda, a.s., svjetovima, da im služi kao uputa, opomena, podsjećanje, savjet, pravi put.

Čovjek je biće koje govori, misli i osjeća. Ove i mnoge druge njegove osobine, omogućavaju mu i obavezuju ga da uči Kur'ān, a.š., i slijedi njegove upute, da o njegovim poukama i porukama razmišlja, a ima mogućnost i da, kao emotivno biće, doživljava ljepotu i nadnaravnost Allāhove, dž.š., objave.

Prema islamskom učenju, među najbolja, najvrjednija i najdragocjenija djela ubraja se i učenje Kur'āna, a.š., bilo da ga učimo danju ili noću, u namazu ili izvan namaza, napamet ili gledajući u musḥaf, sjedeći ili ležeći, okrenuti prema Qibli (Kibli) ili u nekom drugom pravcu. Izgovaranje kur'ānskih riječi

je dobro djelo, pa makar i ne razumjeli njihovo vanjsko i unutarnje značenje. Vrijednost i značaj dobrog djela, u ovom slučaju, proizilazi iz uvjerenja, spoznaje i priznanja da je Kur'an, a.š., objava od Gospodara svjetova.

Učenje Kur'āna, a.š., (tilāwetu-l-qur'ān) je sposobnost, vještina i umijeće fonetske prirode, a zasniva se na precizno utvrđenim zakonitostima i kriterijumima, čija praktična realizacija zavisi od izgovorne sposobnosti, ali i od individualne i kolektivne odgovornosti svih sljedbenika Muhammeda, a.s. Ova vještina se može savladati dobrim poznavanjem teğwīdske znanosti i dugotrajnom vježbom pred stručnim i odgovornim učačima, koji, u isto vrijeme, moraju biti i dobri poznavaoci teğwīda.

Znanstvena disciplina koja precizira, definira, razrađuje i objašnjava principe pravilnog učenja Kur'āna, a.š., i metodologiju njegove praktične primjene zove se *'ilmu-t-teğwīd*, ili *fennu-t-teğwīd*, ili *aḥkāmu-t-teğwīd* ili *teğwīdu-l-qur'āni*, što znači: **znanost o pravilima i zakonitostima preciznog učenja Kur'āna, a.š.** [1]

Osoba koja dobro poznaje ova pravila i način njihove praktične realizacije, a uz to je još i među stručnjacima za ovu oblast poznata i priznata, zove se *qāriya* (učač).

1) Jezičko značenje *teğwīda (tedžvīda)*

Riječ *teğwīd*, između ostalog, znači: dotjerivanje, uljepšavanje, ukrašavanje i perfektuiranje. Izvedena je od glagola *ğewwede - yuğewwidu* (dotjerao je, uljepšao je, ukrasio je, poboljšao je). Od istog glagola izvodi se i imenica *ğewdetun* (kvalitet, izvrsnost, perfekcija).

S aspekta učenja Kur'āna, a.š., riječ *teğwīd* ukazuje na obavezu pravilnog izgovaranja glasova, način na koji se to primjenjuje i cilj koji se time želi postići. Osoba koja izučava *teğwīd* i druge poučava ovoj znanosti zove se *muğewwid* (stručnjak za *teğwīd*), a onaj ko početnike praktično uvježbava, zove se *muqri'* (mentor za učenje Kur'āna, a.š.).[2]

U smislu preciznog, pravilnog i odgovornog učenja Kur'āna, a.š., riječ *teğwīd* bila je poznata i u vrijeme ashaba. 'Abdullāh ibn Mes'ūd je svojevremeno rekao: *„Poboljšavajte kvalitet učenja Kur'āna (ğewwidū-l-qur'ān)"*.[3]

1 Dr. Kemāl Muḥammed al-Mehdī, *Teğwīdu-l-Qur'āni min uṣūli edā'ihī we wuğūhi i'ğāzihī*, Kairo, 1988., str.14.

2 Ibid, str.11.

3 Ğelaluddīn Es-Suyūṭī, *El-Itqānu fī 'ulūmi-l-Qur'ān*, Kairo (bez godine izdanja), str.132.

Prema drugoj verziji, ista misao glasi: *„Poboljšavajte kvalitet učenja Kur'āna i uljepšavajte ga naljepšim tonovima (ğewwidu-l-qur'āne we zeyyinūhu bi aḥseni-l-aṣwāt)"*.[4]

Riječ *teğwīd* se ne spominje u Kur'ānu, a.š., ali se spominje termin *tertīl*, što u kontekstu ove tematike ima isto značenje.

2) Terminološko značenje *teğwīda*

Ovaj termin pobliže označava i precizira izgovorno-akustičku bazu (meḫāriğ) u kojoj se glasovi tvore na prirodan način, sa svim svojim, stalnim i nestalnim, akustičkim osobinama (ṣifāt).[5]

Iz ovog terminološkog značenja proizilazi nekoliko činjenica:

a) Kur'ānski glasovi (konsonanti i vokali), imaju u govornom aparatu izgovorno-akustičke centre koje treba znati precizno aktivirati, a potom dotične glasove artikulirati, kako ne bi došlo do njihove međusobne zamjene.

b) Glasovi posjeduju i stalne akustičke osobine (eṣ-ṣifātu-ḏ-ḏātiyye), koje u toku izgovora moraju biti akustički perfektuirane. Ukoliko se svojstva glasova međusobno zamijene, time se mijenjaju i značenja kur'ānskih riječi, što je, sa islamskog stanovišta, nedopustivo.

c) Konsonanti i vokali imaju i nestalne akustičke osobine (eṣ-ṣifātu-l-'āriḍa), a one se manifestiraju samo u onim slučajevima kada su glasovi u uzajamnoj vezi.[6]

d) U toku učenja Kur'āna, a.š., glasove treba izgovarati prirodno, jasno, precizno i pažljivo, bez neprirodnog naprezanja, samoljubivog isticanja i egoističkog dokazivanja.[7]

3) Definicije *teğwīda*

Teğwīd je kur'ānska disciplina koja se služi fonetskim zakonitostima i dostignućima, ali se ne svodi samo na ovu oblast, i ne iscrpljuje se na njenom polju istraživanja. Uloga čovjeka u nastanku teğwīdske znanosti je transmisiona, a njegova znanstveno-kreativna uloga svodi se samo na to, da već postojeće (objavljene) norme sistematizira, definira i metodološki iznijansira. O *teğwīdu*

4 Mr. Mesud Hafizović, Zbornik radova ITF u Sarajevu, 3/1990, *Fonetske studije u ranom periodu Islama*, str.128.

5 *Teğwīdu-l-Qur'ān*... o.c., str. 11.

6 Nestalne akustičke osobine glasova najbolje se mogu pratiti kroz asimilaciju, nazalizaciju, preobrazbu glasovnih svojstava i sl.

7 *Teğwīdu-l-Qur'ān*... str. 12.

kao znanosti postoji više definicija koje, u osnovi, imaju isto značenje, a u najvećem broju slučajeva temelje se na klasičnim izvorima.

I definicija:

„*Tertīl (teğwīd)* je pravilno i precizno izgovaranje glasova, i poznavanje (i praktična primjena) pauzalnih formi (Et-tertīlu teğwīdu-l-ḥurūfi we ma'rifetu-l-wuqūf)."[8]

II definicija:

„*Teğwīd* je znanstvena disciplina koja izučava izgovorno-akustičku bazu i njene centre u kojima glasovi nastaju, a koji opet u uzajamnoj vezi proizvode više akustičkih varijanti i nijansi, kao što su: nazalizacija, asimilacija, naglašenost i nenaglašenost glasovnih osobina, dužine i produžavanje vokala, alofoni (varijante izgovora) vokala, kao i sve ostale pojedinosti koje su vezane za učenje Kur'āna, a.š."[9]

III definicija:

„*Teğwīd* je umijeće recitiranja (učenja) Kur'āna, tako da svaki suglasnik postiže svoju punu zvučnost i da se istodobno izgovara bez napora ili pretjerivanja... Pored proučavanja artikulacije suglasnika, on se bavi poznavanjem zakona koji određuju stanku (imālu) ili prijevoj glasa *ā* u glas *ī*, te kontrahovanje."[10]

IV definicija:

„*Teğwīd* je kur'ānska ortoepija (pravilno izgovaranje glasova) koja izučava sve relevantne i irelevantne finese i nijanse artikulacije konsonanata i vokala, njihovu uzajamnu vezu i uticaje koji se posredno ili neposredno reflektuju na značenje, smisao, pouku i poruku kur'ānskih ajeta. Praktična izvedba efektivno se odražava i na specifično-melodijskom planu (tenğīm), pri čemu se moraju poznavati i primjenjivati kako primarna, tako i sekundarna pravila i kriterijumi, što opet zavisi od urođene sposobnosti, dugotrajne vježbe i odgovornosti svakog pojedinca."[11]

U svim navedenim definicijama naglašava se precizno izgovaranje glasova, o čemu treba posebno voditi računa, u toku učenja Kur'āna, a.š.

---

8 Ovu definiciju je izrekao H. Alija, r.a., tumačeći 32. ajet sure El-Furqān (Šeyẖ Maḥmūd Ḫalīl El-Ḥuṣarī, *Me'a-l-qur'āni-l-kerīm*, Kairo, 1965, str. 37.).

9 *El-Itqān*... o.c., str. 132.

10 Nerkez Smailagić, *Leksikon Islama*, Sarajevo, 1990., str. 601.

11 Ova definicija je pokušaj da se objedini klasično i savremeno definiranje ove znanosti.

4) Predmet izučavanja *teğwīda*

Ova znanost izučava kur'ānsku ortoepiju, odnosno izgovorno-akustičke centre u kojima se glasovi produciraju i način na koji se oni izgovaraju, a potom povezuju u riječi, riječi u ajete, a ajeti u manje ili veće cjeline. Izvori za nastanak *teğwīda* su: Objava, Sunnet i Iğmā'.

Allāh, dž.š., naređuje da se Kur'ān, a.š., uči *tertīlom*, a to znači da se moraju slijediti zakonitosti teğwīdske znanosti.

Muhammed, a.s., je tu naredbu praktično realizirao i prvu generaciju muslimana naučio primjeni pravila *tertīla*.

Islamski mislioci su, na osnovu postojećeg iskustva i vjerodostojnih predaja, definirali norme i kriterijume bez kojih se Kur'ān, a.š., ne može pravilno učiti, odnosno oni su već postojećoj praksi dali formu, ili priciznije rečeno, utemeljili su *teğwīd* kao egzaktnu znanost.

Ako se razmotri tematika teğwīdske znanosti, njena terminologija i metodologija, i kada se analiziraju njene definicije, povijesni nastanak i razvoj, onda se može reći da je *teğwīd* objavljena kur'ānska fonetika. Ona izučava tri segmenta Allāhove objave:

a) Artikulaciju kur'ānskih glasova, sa svim njihovim stalnim i nestalnim akustičkim osobinama, koje se zbog uzajamne veze glasova, pojavljuju u više akustičkih varijanti i nijansi.

b) Pauzalna (waqf) i početna forma (ibtidā') imaju, u izučavanju teğwīda, veliki značaj, jer su direktno vezane za smisao i značenje kur'ānskih riječi i sintagmi.

c) Teğwīdska znanost se bavi i fonetskim promjenama koje se događaju zbog međusobnog uticaja glasova, bilo u jednoj riječi ili sintagmi. Usljed blizine izgovorno-akustičkih centara i sličnosti glasovno-akustičkih osobina, vokali se iz specifičnih razloga produžavaju, a konsonanti se nazaliraju, asimiliraju, preobražavaju, ili se zbog svojih određenih fonetskih karakteristika, izgovaraju prirodno, bez ikakvih promjena.

U prvom i drugom slučaju, odnosno, pravilno izgovarati glasove i primjenjivati pravila pauzalne i početne forme je stroga obaveza (wāğib). Neznanje, neopreznost, neodgovornost i svi propusti ove vrste zovu se *luḥūnun ğeliyyetun* (vidljive greške), a mogu ih uočiti i slabiji učači. Činiti pogreške ove vrste je strogo zabranjeno (ḥarām), posebno onda kada se griješi zbog neodgovornosti.[12]

12 Muḥammed Eṣ-Ṣādiq Qamḥāwī, *El-Burhānu fī teğwīdi-l-Qur'ān*, Bejrut, 1985., str. 11.

Primjena pravila iz prva dva segmenta je u kategoriji wāğiba, zato što njihovo izostavljanje dovodi do promjene značenja kur'ānskih ajeta. To se, uglavnom, događa u dva slučaja:

1) Kada dođe do fonetske opozicije, odnosno ako se jedan glas, zbog neznanja ili neopreznosti učača, zamijeni nekim drugim, njemu sličnim glasom.[13]

2) Ukoliko se u toku učenja pauzira na onim mjestima gdje se to ne smije učiniti, osim u vanrednim okolnostima, kao što su: kašalj, zijevanje, nagla glavobolja, razne vrste opasnosti i sl.[14]

Primjenjivati pravila iz trećeg segmenta (medd, iẖfa', idġām, iqlāb, iẓhār i sl.) je sunnet, a izostavljati ih je mekrūh (pokuđeno). Greške i propusti ove vrste zovu se *luḥūnun ẖafiyyetun* (skrivene pogreške), koje uočavaju samo dobri poznavaoci teğwīdske znanosti.[15]

S obzirom da Allāhov poslanik preporučuje učenje, melodičnim glasom, pravila teğwīda pružaju mogućnost i za takvu izvedbu, ali samo onima koji imaju razvijen sluh i dobre glasovne mogućnosti. Svako je dužan podesiti glas prema svojim individualnim sposobnostima.[16]

Melodija (tenğīm) u toku učenja Kur'āna, a.š., je „komponovana" pravilima teğwīdske znanosti, i izvan te „kompozicije", Allāhova objava se ne može i ne smije učiti.

5) Podjela *teğwīda*

U toku objave Kur'āna, a.š., melek Ğibrīl je naučio Muhammeda, a.s., praktičnoj primjeni teğwīdske znanosti koja do tada nije bila poznata među Arapima.

Allāhov poslanik je naučio ashabe izgovoru i razumijevanju kur'ānskih riječi, a oni su kao misionari, putnici ili trgovci, stečeno znanje iz oblasti teğwīda i drugih islamskih disciplina prenosili na sljedeću generaciju.

Širenje Islama među nearapske narode, podstaklo je islamske mislioce da i u pisanoj formi sublimiraju, definiraju i metodološki utemelje već postojeće

13 Treba naročito paziti da se međusobno ne zamijene slijedeće grupe konsonanata: (t ṭ), (ṯ s ṣ), (ḥ ẖ h), (d ḍ), (ḏ z ẓ), ('ajn ġ), (q k).

14 Kao primjer nedozvoljene pauzalne forme, može poslužiti i ovaj ajet: *O vjernici, nemojte obavljati namaz u pijanom stanju...* (En-Nisā 43). Ukoliko se pauzira poslije riječi *namaz*, onda se dobije sasvim pogrešno značenje, po kome se vjernicima zabranjuje namaz. Međutim, namaz je naređen, a zabrana se odnosi na osobe koje su u pijanom stanju.

15 *El-Burhānu fī teğwīdi-l-Qur'ān*, o.c. str. 11.

16 U hadisu koga prenose: Ebū Dāwūd Nesā'ī i Ibn Māğe, Muhammed a.s. kaže: „Uljepšavajte učenje Kur'āna, a.š., vašim glasovima" (*Me'a-l-Qur'āni-l-kerīm*, o.c., str. 68.).

norme o učenju Kur'āna, a.š., koje su do tada čuvane putem usmene predaje. Taj zadatak je obavljen u I i II stoljeću po Hiğri, a najčešće se spominju imena: Ebu-l-Eswed Ed-Du'eliya, Ebu-l-Qāsim 'Ubeyd b. Sellāma, Ḫalil b. Aḥmeda i dr.[17]

Da bi se stekla minimalna sigurnost i sposobnost za pravilno izgovaranje kur'ānskih riječi, neophodno je proći kroz dvije faze učenja. U tom smislu, teğwīd se dijeli na:

a) Teorijski dio ('ilmiyyun)

b) Praktični dio ('ameliyyun)

Pod teorijskim dijelom podrazumijeva se prva, početna faza u kojoj se uče osnovna pravila, vezana za učenje Kur'āna, a.š. Izučavati ovaj aspekt teğwīda je kolektivna obaveza muslimana (**farḍi kifāye**). Svaka generacija je dužna pripremiti i obrazovati stručnjake za teğwīdsku znanost koji će njene zakonitosti prenijeti na sljedeće pokoljenje. Kao argument za ovu tvrdnju navodi se kur'ānski ajet koji obavezuje skupine muslimana *„...da se upute u vjerske znanosti i neka opominju narod svoj da mu se vrate, da bi se Allāha bojali"*.[18]

U toku izučavanja teorije teğwīda nije neophodno imati mentora, odnosno, moguće je samostalno naučiti i razumjeti osnove ove znanosti.

Što se tiče praktične primjene, učiti po pravilima i kretirijumima teğwīdske znanosti je **farḍi 'ayn** (individualna obaveza i odgovornost), bilo da se uči cijeli Kur'ān, a.š., sūra ili jedan ajet. Ova obaveza temelji se na Kur'ānu, Sunnetu i Iğmā'u.

6) Argumenti o nastanku teğwīdske znanosti

a) Kur'ān

Allāh, dž.š., naređuje: *Izgovaraj Kur'ān pažljivo (tertīlom).*[19] To znači: uči ga pravilno i precizno, pažljivo i odgovorno, smireno i skrušeno, razmišljajući o kur'ānskim poukama i porukama. U citiranom ajetu, riječ *rettil* (izgovaraj, uči) pojačana je infinitivom *tertīla.* Cilj ovakvog načina izražavanja je razvijanje interesa za pravilnim učenjem Kur'āna, a u isto vrijeme i želja da se živi po njegovim uputama. Naredba u navedenom ajetu je u kategoriji wāğiba (obaveze), zato što je *tertīl* (preciznost, nadnaravnost, mudrost, savršenost) svojstvo Kur'āna, a.š., kao što se kaže u ajetu: *I mi ga sve ajet po ajet objavljujemo (tertīlom).* (El-Furqān, 32)

17 *Teğwīdu-l-Qur'ān...* str. 13-14.

18 Et-Tewba - 122.

19 El-Muzzemmil - 4.

b) Sunnet

Drugi izvor koji govori o obavezi primjene teğwīda su hadisi Muhammeda, a.s., i njegov sunnet. Prema vjerodostojnim predajama, Poslanik je rekao: *„Učite Kur'ān arapskom melodijom i tonovima.“*[20]

Kada se uzme u obzir da je on objavljen na arapskom jeziku, onda je sasvim jasno da mu jedino i odgovara melodija i tonalitet dotičnog jezika. U tom smislu nisu dozvoljeni niti mogući bilo kakvi muzički uticaji, niti se učenje može podvesti pod bilo koji žanr u muzici.

S druge strane, Muhammed, a.s., je naučio asḥabe primjeni pravila teğwīdske znanosti, a oni su to svoje znanje prenosili na mlađu generaciju. U predajama se navodi da je 'Abdullāh ibn. Mes'ūd čuo nekog čovjeka koji je učeći Kur'ān, a.š., u riječi *lil-fuqarā'i*[21] ispustio dužinu *el-mutesṣil*, pa ga je upozorio, rekavši mu: *„Allāhov poslanik nas nije učio da tako izgovaramo dužine vokala.“* Potom je 'Abdullah ibn. Mes'ūd proučio ajet u kome se nalazi navedena riječ, primjenjujući pravilo o produžavanju vokala. Dakle, u ovom drugom izvoru imamo kao argument i Poslanikove riječi, a i njegovu praksu.

c) Iğmā' (idžma)

Treći izvor, prema kome je obavezno primjenjivati pravila teğwīdske znanosti, je Iğmā'. To znači da su svi islamski mislioci suglasni da se Kur'ān, a.š., mora učiti onako kako je objavljen, tj. *tertīlom.* Ovaj termin podrazumijeva obavezu primjene pravila teğwīda.[22]

Početnici u učenju, naročito u prvoj fazi obrazovanja iz ove oblasti, moraju imati mentora koji će ih praktično uvježbavati primjeni teğwīdskih pravila. Samo na ovaj način, potom svakodnevnom vježbom i samodisciplinom, početno znanje iz ove znanosti može se savladati i za kraće vrijeme. Da bi se dostigao visok stepen u učenju Kur'āna, a.š., pored studioznog i dugotrajnog izučavanja teğwīda, potrebno je baviti se i ostalim islamskim disciplinama.

Najvrednije je ono učenje u kome učestvuju: jezik, razum i srce. Jezik čuva ispravnost glasova, razum tumači njihova značenja, a srce čuva njihove upute, savjete i opomene. Dakle, jezik izgovara, razum spoznaje, a srce pouke prima.[23]

20 Teğwīd čuva kur'ānsku (objavljenu) melodiju (tenğīm) od uticaja bilo kojeg žanra u muzici, na bilo kojem prostoru, i u bilo kojem vremenu. U tom smislu treba shvatiti preporuku u navedenom hadisu.

21 Et-Tewba - 60.

22 *Teğwīdu-l-Qur'ān...* str. 15-17.

23 Ḥusnī Šeyẖ 'Uṯmān, *Ḥaqqu-t-tilāwe 'alā riwāyeti Ḥafṣ 'an 'Aṣim we Qālūn we Werš we-d-Dūrī,* Aman, 1990., str. 23.

Kur'ān, a.š., se može učiti i brže i sporije. Tempo se mora prilagoditi prema vlastitim izgovornim mogućnostima i glasovnim sposobnostima. U tom smislu, teğwīd se dijeli na:

a) TERTĪL, polagahno recitiranje (učenje),

b) ḤADR, brzo recitiranje (učenje) i

c) TEDWĪR, odmjereno recitiranje (učenje).[24]

Iz dosadašnjeg uvodnog izlaganja može se zaključiti sljedeće:

1) Kao egzaktna znanost, teğwīd izučava zakonitosti i metode pravilnog učenja Kur'āna, a.š. Qirā'et je sposobnost i vještina praktične realizacije tih normi, a kvalitet njihove primjene zavisi od odgovornosti i glasovno-izgovornih sposobnosti svakog pojedinca. U toku učenja i obučavanja, najefikasnija je auditivno-vizuelna metoda.

2) Izučavati ovu znanost je **farḍi kifāye**, tj. kolektivna obaveza svake generacije muslimana.

3) Praktična primjena teğwīda (tertīla) je **farḍi 'ayn**, a to znači, individualna dužnost i odgovornost svakog pojedinca bez obzira, da li učio jedan ili više ajeta, ili cijeli Kur'ān, a.š.

---

24 *Leksikon islama*, o.c., str. 601.

II

IMĀM 'ĀṢIM I NJEGOV RĀWIYA ḤAFṢ

Od sedam mutewātir (potpuno vjerodostojnih) verzija učenja Kur'āna, a.š., u svijetu se praktično primjenjuju samo četiri verzije. Većina muslimana u svijetu, među kojima smo i mi sa ovih područja, uče Kur'ān, a.š., prema verziji imāma 'Āṣima i predaji njegovog učenika i rāwiye (prenosioca) Ḥafṣa. U jednom dijelu Sjeverne Afrike, muslimani slijede qirā'et (verziju) imāma Nāfi'a El-Medeniya i riwāyet njegovih učenika Qālūna i Werša. U pojedinim dijelovima Sudana i Jemena, Kur'ān, a.š., se uči po Ebū 'Amrovoj verziji koju prenosi Ed-Dūrī.[25]

1) Imām 'Āṣim b. Ebī En-Neğūd

U qirā'etu Kur'āna, a.š., naš imām je Ebū Bekr 'Āṣim b. Ebī En-Neğūd El-Esedī. U izvorima se ne navodi mjesto i godina njegovog rođenja. Zna se da je živio u Kufi, a preselio je na Ahiret 127. g. po Hiğri. 'Āṣim pripada generaciji tābi'īna. Naš imām je svojevremeno u široj regiji bio jedan od najboljih poznavalaca arapskog jezika, teğwīda i drugih islamskih znanosti, a osim toga, imao je i lijep glas. Slovio je kao najbolji qāriya svog vremena. Ebu-Isḥāq Es-Sebī'ī je za njega rekao: *„Nisam čuo nikoga da tako dobro uči Kur'ān, a.š., kao 'Āṣim."*

Učitelj našeg imāma je bio Zurr b. Ḥubeyš, a njegova verzija učenja se vezuje za 'Abdullāh ibn Mes'ūda koji je učio pred Allāhovim poslanikom.

'Āṣim je bio učenik i Ebū 'Abdu-r-Raḥmāna 'Abdullāh b. Ḥabība Es-Sulemiya, koji je bio učitelj Poslanikovih unuka Hasana i Husejna. 'Abdu-r-Raḥmānova verzija učenja vezuje se za H. Aliju, r.a., a on je naučio učiti Kur'ān, a.š., od Muhammeda, a.s.

Imam 'Āsim je imao mnogo učenika i prenosilaca svog qirā'eta (verzije), a najpoznatiji su: Šu'be i naš rāwiya (prenosilac) Ḥafṣ.

---

25 *Haqqu-t-tilāwe...* o.c., str. 13.

2) Ḥafṣ b. Suleymān

Među najboljim učenicima i najpouzdanijim rāwiyama imāma 'Āṣima bio je i Ebū 'Umer b. Suleymān b. Muğīre El-Bezzāz. Rođen je 90. g. u Kufi, a preselio je na Ahiret 180. g. po Hiğri. Za rāwiyu našeg qirā'eta Yaḥyā b. Mu'īn je rekao: *„Najvjerodostojnije predaje o verziji učenja imāma 'Āṣima prenosi Ḥafṣ b. Suleymān."*

Ḥafṣ je cijeli život učio i proučavao Kur'ān, a.š., i kao jedan od najboljih qariya u tom vremenu, putovao je u Bagdad i Mekku, a imao je mnogo učenika i u rodnoj Kufi.

Širenjem Islama, sistematizacijom usmenih predaja i pojavom pisanih djela iz ove oblasti, naredne generacije su savjesno i odgovorno preuzele obavezu da uče i izučavaju Kur'ān, a.š. Prema tome, povijesna predaja našeg qirā'eta koji se vezuje za imama 'Āṣima, izgleda ovako:

Ḥafṣ - > 'Āṣim - > 'Abdu-r-Raḥmān b. Ḥabīb Es-Sulemī, Zurr b. Ḥubeyš El-Esedī - > 'Uṯmān b. 'Affān, 'Aliyy b. Ebī Ṭālib, 'Abdullāh b. Mes'ūd, Ubeyy b. Ka'b, Zeyd b. Ṯābit - > Muḥammed, a.s., kome je melek Ğibrīl dostavio Kur'ān, a.š., od Allāha, dž.š.[26]

Muslimani u svijetu, osim jednog malog broja na području Afrike i Jemena, primjenjuju qirā'et koji se vezuje za imama 'Āṣima, a ovu verziju učenja prenio je na sljedeću generaciju njegov učenik i rāwiya Ḥafṣ b. Suleymān. S obzirom na ovu činjenicu, najviše djela iz ove oblasti, napisano je prema ovoj verziji koju i mi slijedimo u toku učenja Kur'āna, a.š.

26 a) 'Abdu-r-Raḥmān b. Muḥammed b. Zenğele, *Ḥuğğetu-l-qirā'āt*, Bejrut, 1979., str. 57-59.
b) *Teğwīdu-l-Qur'ān...* o.c., str. 47-48.
c) *Haqqu-t-tilāwe...* str. 22.

III

ISTI'ĀḎA I BESMELA

IZGOVARANJE ISTI'ĀḎE (ISTI'AZE)

Učenju Kur'āna, a.š., mora se prići ozbiljno, savjesno i odgovorno. Takav pristup podrazumijeva tjelesnu i duhovnu pripremu. U tom smislu najbolji uzor nam je Muhammed, a.s., i ashabi. 'Abdullāh b. Mes'ūd je smatrao da qrā'et predstavlja svečan trenutak, pa je zato oblačio lijepu i svečanu odjeću prije samog učenja. Tako lijepo obučen i namirisan učio bi Kur'ān, a.š., i obavljao namaz.[27]

Ovakav postupak 'Abdullāh ibn Mes'ūda proizilazi iz njegovog stava o moralnom liku i duhovnom stanju učača. On o tome kaže: „*Qariya (učač) treba da razmišlja noću dok drugi spavaju, da posti danju dok drugi jedu, da plače iz pobožnosti dok se drugi smiju, da mudro šuti dok drugi besposleno govore, da skrušen bude dok su drugi nemarni, da bude sjetan i zabrinut dok se drugi bezbrižno raduju.*"[28]

Nakon tjelesne i duhovne pripreme, neposredan uvod, znak ili signal za početak učenja su isti'āḏa i besmela. Isti'āḏa je dova u kojoj molimo Allāha, dž.š., za pomoć, zaštitu, spas, sigurnost i utočište od spletki i zamki prokletog šeyṭāna. On pravi smetnje na relaciji učač-slušaoci. Isti'āḏa pomaže, da uz Allāhovu, dž.š., pomoć, te smetnje budu uklonjene.

Ova dova nije kur'ānski ajet, pa zbog toga i ne postoji njena asolutno obavezujuća forma.[29]

1) Verzije isti'āḏe

Izgovaranje isti'āḏe temelji se na Kur'ānu, a.š., i sunnetu Muhammeda, a.s., Allāh, dž.š., kaže:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

Kada hoćeš da učiš Kur'ān, zatraži od Allāha zaštitu od šeyṭāna prokletog. (En-Naḥl - 98.)

27 *Me'a-l-Qur'āni-l-kerīm*, o.c., str. 87.

28 Ibid. str. 87.

29 *Teğwīdu-l-Qur'ān...* o.c., str. 91.

Prenosi Nafi‘ b. Ğubeyr b. Muṭ‘am od svog oca da je Poslanik prije učenja Kur’āna, a.š., izgovarao isti‘ādu, pa zbog toga, kaže b. Muṭ‘am, i ja postupam na ovaj način.

Tekst isti‘āde može biti i duži i kraći. U svom *Ğāmi‘u* El-Ḥulwānī kaže: „Isti‘āda nema određenu formu koja bi bila obavezujuća, pa ko hoće neka je proširi, a ko želi da je skrati i to mu je dozvoljeno.“

U Sunenu Ebū Dāwūda nalazi se hadis koga prenosi Ğubyer b. Muṭ‘am, a prema ovoj predaji, jedna od verzija isti‘āde glasi:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ

Kao što je u ovom slučaju skraćena, ova sintagma se može i proširiti sa jednom ili više riječi, kao na primjer u verziji[30]:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

Najpoznatije verzije isti‘āde su:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.[31]

أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ.[32]

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. وَاَسْتَفْتِحُ اللّٰهَ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ

أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ بِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْقَادِرِ مِنَ الشَّيْطَانِ الْغَادِرِ.

أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْقَوِىِّ مِنَ الشَّيْطَانِ الْغَوِىِّ.[33]

أَسْتَعِيذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

Ovu posljednju verziju prenose Et-Tewrī i El-Ewzā‘ī.[34]

30 Ibid. str. 89-90.

31 Ibid. str. 89.

32 *El-Burhānufīteğwīdi-l-Qur’ān*, o.c., str. 13.

33 Hfz. Ibrahim Trebinjac, Zbornik radova ITF, Sarajevo, I/1982., *Učenje i proučavanje Kur’āna*, str. 85-86.

34 Ibn. Keṯīr, *Tefsīru-l-Qur’ān*, I sv., Kairo, (bez godine izdanja), str. 15.

Od svih gore navedenih, prva verzija isti'āḏe je najodabranija, i njena forma je iğmā'om prihvaćena u cijelom islamskom svijetu. Prednost ovoj verziji daje se na osnovu hadisa koga bilježe: Buḫāri, Muslim, Ebū Dāwūd i En-Nesā'i. Naime, prenosi se da je 'Ameš rekao: *„Dok smo sjedili kod Allāhovog poslanika, posvađala su se dva čovjeka, pa je jedan od njih grdio drugog toliko srdito da je ovaj pocrvenio od bijesa. Muhammed, a.s., reče: „Ja znam tekst, pa ako ga neko od vas izgovori, prestaće mu srdžba, a taj tekst glasi:*

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

„Molim Allāha, dž.š., da me zaštiti od šeyṭāna prokletog."[35]

Ovu verziju isti'āḏe prihvatili su imāmi u qirā'etima, a isto tako i imāmi u fiqhu, kao što su: Šāfiya, Ebū Ḥanife, Aḥmed i dr.

Ostale verzije praktično se ne primjenjuju, ili su sasvim rijetko u upotrebi.

2) Da li je isti'āḏu obavezno učiti

U ajetu koji govori o isti'āḏi[36], glagol *feste'iḏ* (zatraži zaštitu) upotrijebljen je u formi imperativa. S tim u vezi nameću se dva pitanja:

a) Da li je isti'āḏu obavezno izgovarati (wāğib) ili se ona samo preporučuje (musteḥab)?

b) Ako je učenje isti'āḏe obavezno, da li se to odnosi samo na Allāhovog poslanika, ili na svakog učača?

U vezi ovih pitanja i odgovora na njih, postoji veći broj različitih mišljenja, a mi, ovom prilikom, navodimo najčešća:

1) Manji broj islamskih učenjaka smatra da je obavezno (wāğib) prije učenja Kur'āna, a.š., proučiti isti'āḏu. Ovog mišljenja su: 'Aṭā', Eṯ-Ṯewrī, Dāwūd i Rāzī. Njima se priključuje i Ibn Sīrīn, s tim što on misli da je ove obaveze oslobođen onaj ko, bar jedanput, u životu izgovori isti'āḏu.[37]

Da bi argumentirali ovakav stav, spomenuti alimi ukazuju na činjenicu da je u navedenom ajetu glagol upotrijebljen u formi imperativa, odnosno, isti'āḏa je naređena i Muhammedu, a.s., a i svakom drugom učaču. Ko se toga ne pridržava, taj griješi.[38]

---

35 Ibid. str. 15.

36 En-Naḥl - 98.

37 En-Nūri Eṣ-Ṣafāqisi, *Ġayṯu-n-nefī'i fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, Maṭba' Muṣṭafā El-Ḥalebī bi Miṣr, 1304., g. po Hiğri, str. 19.

38 Ibn Keṯīr, *Tefsīr*, sv. III. o.c. str. 586.

El-Mekkī tvrdi da se naredba odnosi samo na Allāhovog poslanika, ali ne i na ostale učače Kur'āna, a.š.[39]

2) Većina islamskih učenjaka smatra da je isti'āda samo preporučena (**musteḥab**), pa zbog toga se neće počiniti grijeh ukoliko se ona izostavi. Iako je u ajetu o isti'ādi glagol upotrijebljen u imperativu, on ima značenje preporuke. Analogno ovom ajetu, El-Mekkī navodi slične primjere, kao što su ajeti: o **ḥağğu**,[40] o **ğumi**,[41] o **udaji i ženidbi**,[42] o **poligamiji**[43] i dr., u kojima su glagoli upotrijebljeni u formi naredbe, ali imaju značenje preporuke ili mogućnosti.[44]

Prema tome, izgovaranje isti'āde na početku učenja se preporučuje (musteḥab), ali u praksi ona se redovno uči, i ni jedan je učač ne izostavlja, niti je treba izostavljati.

3) Kada se isti'āda uči

S obzirom da je u ajetu o isti'ādi glagol upotrijebljen u perfektu, a glasi: *fe idā qare'te* (kada proučiš), postavlja se pitanje, da li se isti'āda izgovara na početku, ili nakon što se učenje završi?

U tom smislu postoji nekoliko mišljenja, od kojih su najčešća:

a) Naglašavajući jezički aspekt ovog pitanja, odnosno činjenicu da je glagol upotrijebljen u perfektu, nekolicina islamskih alima smatra da se isti'āda izgovara poslije učenja Kur'āna, a.š. Ovog mišljenja su: Es-Siğistāni, Ebū Hureyre, Ibn Sīrīn i Ibrāhīm En-Naḥ'ī. Ovo su pojedinačni stavovi, i oni nemaju neku čvrstu argumentaciju.[45]

b) Većina islamskih učenjaka stoji na stanovištu da se isti'āda izgovara prije učenja. Kako kaže Ebū Šāmme, ovu praksu su preuzela kasnija pokoljenja, od generacija iz ranijeg perioda.[46]

Osim toga, Kur'ān, a.š., ima svoju metodologiju izlaganja, prema kojoj se glagoli u više ajeta nalaze u perfektu, ali imaju značenje sadašnje ili buduće radnje.

---

39 Ubeyy Muḥammed b. Ebī Ṭālib El-Qaysī, *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i we 'ilelihā we huğeğihā*, sv. I. Damask, 1974., str. 7.

40 El-Mā'ida - 2.

41 El-Ğumu'a - 10.

42 En-Nūr - 32.

43 En-Nisā' - 3.

44 *El-Kešfu 'an wuğuhi-l-qirā'āti-s-seb'i...* o.c. str. 8-9.

45 Ibn Keṯīr, *Tefsīr*, sv. III. o.c. str. 587.

46 *Teğwīdu-l-Qur'ān*, o.c. str. 92.

c) Treće mišljenje objedinjuje dva prethodna stava, po kojem isti'āḏu treba izgovarati i na početku i završetku učenja. S obzirom da se šeyṭān, nakon učenja, ponovo približava čovjeku u namjeri da ga zavede, izgovaranje isti'āḏe je potrebno i na početku i na kraju.[47]

Najodabranije je mišljenje da se isti'āḏa izgovara na početku učenja Kur'āna, a.š., što je redovna praksa i svih qāriya.

4) Učenje isti'āḏe glasno i beščujno

Isti'āḏa se može izgovarati i glasno i tiho, u sebi. Među predstavnicima qirā'etskih verzija, beščujno su je izgovarali imāmi Nafi'i Ḥamza. Po drugim predajama, Nāfi' je potpuno izostavljao isti'āḏu, a glasno je učio besmelu, dok je Ḥamza i isti'āḏu i besmelu izgovarao glasno prije sure „El-Fātiḥa", a u ostalim slučajevima, isti'āḏu je učio beščujno. Spomenuti imāmi su postupali na ovaj način iz dva razloga:

a) Isti'āḏa nije kur'ānski ajet, pa se njenim beščujnim izgovorom želi ukazati na tu činjenicu.

b) Isti'āḏa je dova, a jedan od ādāba dove je tiho izgovaranje njenog teksta. Ima pojedinačnih mišljenja po kojima je dovoljno samo mislima registrirati tekst isti'āḏe, bez izgovaranja riječima.

Ostali imami qirā'etskih verzija isti'āḏu uče glasno, posebno onda kada ima slušalaca, jer je ona znak, signal i upozorenje prisutnima da se pripreme za pažljivo slušanje qirā'eta Kur'āna, a.š.[48]

Da li je bolje isti'āḏu učiti glasno ili beščujno, zavisi od okolnosti u kojima se učač nalazi. U tom smislu, beščujno izgovaranje se preporučuje (musteḥab) u četiri slučaja:

1) Kada qāriya uči sam, bez prisustva slušalaca.

2) Ako uči tiho, u sebi.

3) Ukoliko uči sa više različitih mjesta u Kur'ānu, a.š., a nije na početku samog učenja.

4) U toku obavljanja namaza, bez obzira da li klanja sam, ili se nalazi u ğemā'atu.

Isti'āḏa se uči glasno u sljedeća dva slučaja:

1) Ako učenju prisustvuju slušaoci.

---

47 Ibid. str. 92.

48 *Ġayṯu-n-nef'i fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c. str. 20-21.

2) Ukoliko se drži predavanje, ili se vodi razgovor o nekom islamskom pitanju.

Prema tome, isti'āḏa se može učiti i glasno i beščujno, što zavisi od datih okolnosti.

5) Učenje u jednom ritmičkom dahu

Uobičajena je praksa da se pauzira poslije proučene isti'āḏe i besmele, a potom da se učenje nastavi. Učač može i da ne pauzira, nego da u jednom ritmičkom dahu prouči i isti'āḏu i besmelu i početak ajeta koji slijedi. U tom smislu postoje četiri mogućnosti:

a) Da učač pauzira poslije isti'āḏe i poslije besmele, što se praktično i najčešće čini.

b) Da pauzira samo poslije proučene isti'āḏe, a da u jednom ritmičkom dahu prouči besmelu i početak ajeta koji slijedi.

c) Da prouči isti'āḏu i besmelu u jednom ritmičkom dahu, potom pauzira, a onda nastavi učiti ajet ili suru.

d) Da u jednom ritmičkom dahu prouči i isti'āḏu i besmelu i početak ajeta koji slijedi.

S obzirom na to da prije sure „Et-Tewba" nema besmele, islamski učenjaci u ovom slučaju dozvoljavaju da se izabere jedna od dvije mogućnosti:

1) Proučiti isti'āḏu bez besmele, pauzirati, a potom nastaviti učiti suru „Et-Tewba".

2) Izgovoriti u jednom ritmičkom dahu isti'āḏu i početak sure „Et-Tewba," s tim da se ni u ovom slučaju neće učiti besmela, jer ona nije napisana prije navedene sure ni u jednom mushafu.[49]

Najbolje je pauzirati poslije proučene isti'āḏe i besmele (osim u suri „Et-Tewba"), a potom učenje nastaviti.

Iz prethodnog izlaganja može se zaključiti sljedeće:

a) Učenje isti'āḏe je preporučeno (musteḥab).

b) Ona se uči neposredno prije početka učenja Kur'āna, a.š.

c) Isti'āḏa se izgovara glasno kada učenju prisustvuju slušaoci, a uči se beščujno, ukoliko učimo sami.

d) Najbolje je pauzirati poslije proučene i isti'āḏe i besmele, a učenje potom nastaviti.

49 *Teğwīdu-l-Qur'ān*, o.c. str. 93-97.

IV

UČENJE BESMELE

Neposredno prije početka učenja Kur'āna, a.š., a nakon isti'āde uči se besmela, čiji tekst glasi:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

U ime Allāha Svemilosnog Milostivog.

Ovim riječima želi se postići Allāhova, dž.š., milost i blagoslov. Prije svakog posla, bilo da je on u islamskom smislu naređen, pohvalan, ili se preporučuje, kao i u svim drugim svakodnevnim situacijama, kao što su: jelo, piće, spavanje, oblačenje odjeće i sl., preporučuje se učenje besmele čiji se tekst, kao dio kur'ānskog ajeta, nalazi u suri „En-Neml".[50]

Govoreći o tome zašto se spomenuta sintagma zove *besmela*, Ebū Šāmme Ed-Dimešqī navodi i druge termine, poznate među Arapima, a kojima se nazivaju pojedine sintagme, maksime, imena i sl. Kao primjer navode se termini: Hellele لا الَهَ إِلاَّ اللَّهُ, ḥamdele اَلْحَمْدُ للَّه, ḥasbele حَسْبِيَ اللَّهُ, ḥawqale ili ḥawleqa لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ, ḥay'ale حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ, 'abqasī عَبْدُ الْقَيْسِ i dr.[51]

Da li je besmela zaseban ajet na počecima sura, pitanje je o kome su raspravljali i raspravljaju mufessiri. Što se tiče imāma qirā'etskih verzija, oni su suglasni u sljedećem:

1) Da se besmela izgovara na početku učenja Kur'āna, a.š., bilo da se uči s početka, u sredini ili pri kraju sure.

2) Da je napisana ispred sto trinaest sura, i da se kao dio ajeta nalazi u suri „En-Neml" (ajet 30).[52]

3) Besmela se ne nalazi prije sure „Et-Tewba" (El-Berā'eh), te se zbog toga, u ovom slučaju nikada i ne uči.

4) Da se izgovara na početku sure „El-Fātiḥa". Prema mišljenju našeg imāmi 'Āṣima i njegovog rāwiye (prenosioca) Ḥafṣa, besmela je sastavni dio

50 Ajet 30.

51 Ebū Šāmme Ed-Dimešqī, *Ibrāzu-l-me'ānī min ḥirzi-l-emānī fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, Kairo, 1982., str. 64.

52 Ibid. str. 65.

svih sura, izuzev sure „Et-Tewba". Zato se ona izvan namaza uči ispred sto trinaest sura.[53]

Ne ulazeći u tefsirska tumačenja ovog pitanja, treba napomenuti da su ona ostavila traga i u qirā'etskim verzijama.

1) Izgovaranje besmele na počecima kur'ānskih sura

Kako je napomenuto, besmela je napisana na počecima sto trinaest sura. Prema pojedinim mišljenjima ona se može i izostaviti ukoliko se između dvije sure primjenjuje kontekstualna forma (vezivanje sura). Imajući u vidu rasprave među mufessirima i uzimajući u obzir činjenicu da je besmela napisana ispred svih sura (**osim prije sure „Et-Tewba"**), među imāmima qirā'eta i njihovim učenicima postoje tri mišljenja, a to su:

a) Besmelu treba učiti na početku svih sura (osim ispred sure „Et-Tewba"). Ovaj stav zastupaju imāmi: Ibn Keṯīr, Kisā'ī, 'Āṣim i Qālūn (rāwiya imāma Nāfi'a).[54]

Prema predaji koju prenosi El-Mekkī, ovoj grupi pripada i imām Nāfi'.[55]

Spomenuti imāmi uče besmelu na početku svih sura (osim prije sure „Et-Tewba"), zato što je ona u svim muṣḥafima napisana. Prenosi se da je H. Aiša, r.a., rekla: *„Proučite sve što se nalazi u muṣḥafu."*[56]

Sasvim logično pitanje postavlja Ibn Omer kada kaže: *„Zašto se ne bi izgovaralo nešto što je napisano u muṣḥafu?"* Drugim riječima, sve što pripada kur'ānskom tekstu, ili je za njega neposredno vezano, treba proučiti. Na osnovu ovog mišljenja, Ebū Ṭāhir zaključuje, da je izostavljanje besmele isto kao kada bi se izostavila neka druga riječ ili ajet iz Kur'āna, a.š.[57]

b) Prema drugom mišljenju, besmelu treba učiti, ali se ona može i izostaviti, posebno onda kada se primjenjuje kontekstualna (vezujuća) forma, s tim da između pojedinih sura treba prekinuti glas, a zadržati dah (sekta). Ovo pravilo primjenjuju imāmi: Ebū 'Amr, Ibn 'Āmir i Werš (rāwiya imāma Nafi'a).[58]

---

53 a) Muḥammed Ed-Dibā', *Taqrību-n-nef'i fi-l-qirā'āti-seb'i*, Maṭbe'a Muṣṭafā El-Ḥalebī bi Miṣr 1347., g. po Hiğri, str. 13.

b) Muḥammed Aḥmed M'abed, *El-mulehhaṣu-l-mufīdu fī 'ilmi-t-teğwīd*, Medina, 1993., g., str. 18-19.

54 Ibid str. 15.

55 *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, o.c., str. 15.

56 Ibid, sv. I, str. 15. (Iqre'ū mā fi-l-muṣḥafi)

57 *Ibrāzu-l-me'ānī min ḥirzi-l-emānī fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, o.c., str. 65.

58 *Taqrībun-n-nef'i fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, o.c. str. 16.

c) U trećoj grupi su imām Ḥamza i njegov rāwiya Ḫalef. Ḥamza uči besmelu samo na početku učenja i prije sure „El-Fātiḥa", dok je izostavlja ispred ostalih sura. Ovaj imām smatra da besmela nije zaseban ajet, nego je ona dio ajeta iz sure „En-Neml" (ajet 30).

Prema Ḥamzinom mišljenju Kur'ān, a.š., je jedna cjelina, kao što je cjelina i jedna sura, pa zato nema potrebe da te cjeline razdvajamo posebnom sintagmom. To što je besmela u musḥafima napisana, treba da znači završetak jedne i početak druge sure.[59]

U prilog ovoj konstataciji, El-Mekkī navodi riječi Enesa, r.a., koji je čuo Allāhovog poslanika da uči besmelu, ali mu nije poznato da su to činili Ebū Bekr, Omer i Osman (Muslim).[60]

Prenosi el-Ehwāzī da je imām Ḥamza rekao: *„Činim sektu između dvije sure iz jezičkih razloga. Osim toga, učač treba da zna kada se završava jedna, a kada počinje druga sura."*[61]

Bez obzira na navedena mišljenja, besmelu prije svake sure treba proučiti, osim prije sure „Et-Tewba."

Ako želimo u namazu, na jednom rekatu, učiti nekoliko sura, nećemo učiti besmelu više puta, nego samo prije sure „El-Fātiḥa". Imām koji u namazu predvodi ğemā'at, postupiće na isti način, s tim da će besmelu učiti u sebi u svim namazima. Izvan namaza, treba je proučiti prije svih sura, osim ispred sure „Et-Tewba".

Kur'ān, a.š., je najbolje učiti redom. Ukoliko se odstupi od ovog pravila, pa se uče ajeti iz različitih sura, džuzeva ili ḥizbova,[62] nije pri svakoj promjeni obavezno izgovarati besmelu, iako je bolje proučiti je svaki put, odnosno pri svakoj promjeni sure, džuza ili ḥizba.

2) Izostavljanje besmele na početku sure „Et-Tewba"

Jedinstveno je mišljenje među islamskim učenjacima da se ispred sure „Et-Tewba" besmela ne uči, jer ona nije napisana ni u jednom musḥafu.

U odgovoru na pitanje, zašto na početku spomenute sure nema besmele, dovoljno je navesti samo nekoliko mišljenja.

59 *El-Kešfu'an-wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv.I, str. 15.

60 Ibid. sv. I, str. 16.

61 *Ibrāzu-l-me'ānī min ḥirzi-l-emānī fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv.I, o.c., str. 66.

62 Prema tursko-osmanskoj verziji pisanja musḥafa, ḥizb se sastoji od pet stranica, odnosno nekada više ili manje, što zavisi od misaone veze među ajetima. Svaki džuz ima četiri ḥizba, a to znači da se u ovom smislu musḥaf sastoji od sto dvadeset ḥizbova. Njihov početak i završetak označeni su dijakritičkim znakom (ع) koji je napisan iznad tačke. Od ovog i na ovom znaku je najbolje početi i završiti učenje.

Mālik smatra da je besmela ispred navedene sure derogirana. Prenosi se da je Osman b. 'Affān, r.a., rekao: *„Sura „Et-Tewba" je dio sure „El-Enfāl." Nismo među nama našli nikoga ko bi potvrdio da besmela treba doći na početku ove sure, pa smo je zato prilikom pisanja muṣḥafa i izostavili."*

Iz toga proizilazi da je ona u ovom slučaju derogirana.[63]

Ubeyy b. Ka'b[64] je rekao: *„Allāhov poslanik nam je naredio da učimo besmelu prije svake sure, osim ispred sure „Et-Tewba."*

Muberrid[65] kaže: *„Nema besmele na početku spomenute sure, jer se u ovoj sintagmi nalaze Allāhova svojstva „Svemilosni" i „Milostivi" (raḥmān i rahīm), a sura „Et-Tewba" počinje obznanom (berā'etun) koja između ostalog govori i o ratovanju i prolijevanju krvi."*

'Āsim kaže: *„U besmeli su riječi milosti, a berā'etun je proglas o borbi iz koje proizilazi ubijanje."*[66]

S obzirom da se u navedenoj suri govori o ratovanju, borbi i prolijevanju krvi, ovakve situacije su nespojive sa značenjem besmele koja ukazuje na svojstva milosti i samilosti.[67]

U borbi sa neprijateljem nema milosti, nego postoji strategija, odnosno vještina, hrabrost, pravda itd.

Analogno prethodno iznesenom mišljenju, prilikom klanja qurbāna ne izgovaraju se riječi *raḥmān* i *raḥīm*, nego samo: *bismillāhi Allāhu ekber*.

Na osnovu spomenutih stavova, neki učenjaci ne dozvoljavaju učenje besmele ni onda kada se sura „Et-Tewba" počne učiti na nekom drugom mjestu, a ne od njenog početka. U ovom slučaju preporučuju samo *isti'āḏu*, kao što je preporučuju i onda kada se Kur'ān, a.š., počne učiti od početka navedene sure.

Drugi opet smatraju da učenje treba početi isti'āḏom i besmelom, bez obzira o kojoj se suri radi i od kojeg se ajeta počinje učiti.[68]

Posljednje mišljenje je prihvatljivije i ono se praktično primjenjuje, uz napomenu da se izgovara samo isti'āḏa, bez besmele, u slučaju kada se počne učiti od početka sure „Et-Tewba".

---

63 *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, o.c., str. 19-20.

64 Ubeyy b. Ka'b je jedan od najpoznatijih ashaba i učača Kur'āna, a.š., Proučavao je mnoge ashabe i tabiine. Umro je 23., g. po Hiğri. (*El-Kešfu 'an Wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv.I, o.c., str. 20.)

65 Muberrid: Muḥammed b. Yezīd izučavao je *Kitāb* Sībeweyha, a učitelji su mu bili Ğermī i Māzīnī. Bio je poznat i priznat filolog. (Feyrūz 'Ubādī, *El-bulġatu fī tārīḫi e'immeti-l-luġa*, Damask, 1972., g., str. 250-251).

66 *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, o.c., str. 19-20.

67 *Ibrāzu-l-me'ānī min ḥirzi-l-emānī fī-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, o.c., str. 68.

68 *Taqrību-n-nef'ifi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, o.c., str. 15.

Između sura „El-Enfāl" i „Et-Tewba" moguće su u pauzalna (waqf) i kontekstualna forma (waṣl). U qirā'etima Kur'āna, a.š., pojavljuju se sljedeće varijante:

a) Pauzirati poslije sure „El-Enfāl", a potom nastaviti suru „Et-Tewba", uz mogućnost učenja isti'āḏe, ali bez besmele.

b) Kraj prve i početak druge sure proučiti u jednom ritmičkom dahu, primjenjujući pravilo *sekte*.

c) Primijeniti kontekstualnu formu, odnosno u toku učenja spojiti kraj i početak jedne i druge sure, ne učeći isti'āḏu i ne primjenjujući *sektu*.[69]

3) Učenje besmele između dvije sure

Kada se završi jedna sura i besmelom se počne učiti druga, može se postupiti na jedan od sljedeća četiri načina:

a) Odvojiti besmelu od obje sure, odnosno, pauzirati nakon završetka prethodne sure, a i nakon proučene besmele.

b) Pauzirati nakon završene sure, a zatim spojiti besmelu s prvim ajetom sure koja slijedi.

c) U jednom ritmičkom dahu proučiti i kraj prethodne sure i besmelu i početak slijedeće sure.

d) Spojiti kraj sure i besmelu, potom pauzirati, a onda nastaviti učiti sljedeću suru.[70]

Prva varijanta je najbolja i ona se preporučuje učačima Kur'āna, a.š., tj. da pauziraju poslije završetka prethodne sure i nakon proučene besmele, a potom da nastave učenje.

Posljednja verzija, odnosno spojiti besmelu samo s prethodnom surom pa pauzirati, pokuđena je (mekruh) varijanta, jer besmela dolazi na početku sure, a ne na njenom kraju.[71]

4) Vezivanje sura bez učenja besmele

Imāmi i rāwiye u qirā'etima koji dozvoljavaju izostavljanje besmele, u određenim slučajevima primjenjuju *sektu* između dvije sure. Ovaj princip slijede: Ebū 'Āmir, Ḥamza, Ya'qūb i Werš primjenjujući pravilo sekte između sljedećih sura:

69 *Teğwīdu-l-Qur'ān...* o.c., str. 97.

70 *Ġayṯu-u-nef'i fi-l-qirā'āti-s-sebi'i,* o.c., str. 22.

71 *Ibrāzu-l-me'ānī min ḥirzi-l-emānī fi-l-qirā'āti-s-seb'i,* sv. I, o.c., str. 69.

a) El-Muddettir i El-Qiyāme

b) El-Infiṭār i El-Muṭaffifīn

c) El-Feğr i El-Beled

d) El-'Aṣr i El-Humeze.[72]

U ovim slučajevima spomenuti imāmi i rāwiye izostavljaju besmelu a primjenjuju *sektu* iz dva razloga:

1) Bez *sekte* bi se dobila nejasna, neprecizna i zamršena značenja kur'ānskih ajeta, a ona bi kao takva glasila:

- *...i On jedini prašta kunem se Danom...*[73]

- *...toga dana će vlast jedino Allāh imati teško onima...*[74]

- *...i uđi u ğennet Moj kunem se gradom ovim...*[75]

- *...i koji jedni drugima preporučuju strpljenje teško svakom klevetniku-podrugljivcu...*[76]

2) Drugi razlog je taj što se od navedenih, prve sure završavaju riječima: oprost (maġfireh), Allāhu sve pripada (lillāhi), ğennet Moj, tj. Allāhov (ğennet) i strpljivost (ṣabr), a druge sure počinju česticom za negaciju (lā) i česticom za prijetnju i upozorenje (weylun). Iako su ove čestice vezane za smisao teksta koji poslije njih slijedi, *sektom* se, ipak, žele odvojiti od posljednjih riječi iz prethodnih sura, kako bi se izbjegle eventualne greške zbog neznanja ili neopreznosti onoga ko uči.[77]

Prema našem qirā'etu i prije spomenutih sura treba proučiti besmelu. Analogno prethodnim mišljenjima i argumentima, nju je neophodno odvojiti od navedenih sura, odnosno, nakon što se besmela prouči, treba pauzirati, a potom učenje nastaviti.

Pauza u ovim slučajevima je nužna, zato što se iz semantičkih (značenjskih) razloga ne preporučuje kontekstualna forma (vezivanje) između riječi *raḥmān-raḥīm* i čestica za negaciju *weylun-lā.*

Muhammed, a.s., je u običnom govoru vodio računa da svaka misao bude potpuno precizna i jasna. Kao argument El-Mekkī navodi primjer dva čovjeka

72 *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i,* sv. I, o.c., str. 17.

73 El-Muddettir - 56., El Qiyāme - 1.

74 El-Iniṭār - 19., El-Muṭaffifīn - 1.

75 El-Feğr - 30., El-Beled - 1.

76 El-'Aṣr - 3., El-Humeze - 1.

77 Dr. Rāğī El-Hāšimī, *Ḥamlu feršin fī merwiyyi-l-imāmi Werš,* Da'wetu-l-ḥaqqi, br. 10., decembar, 1978., Maroko.

koji su došli Allāhovom poslaniku s namjerom da prime Islam. Nakon što su izgovorili *šehadet*, jedan od njih je rekao:

مَنْ يُطِعِ اللَّهَ جَلَّ وَعَزَّ وَرَسُولَهُ صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدْ رَشَدَ وَمَنْ يَعْصِهِمَا.

„Onaj ko se pokorava Uzvišenom Allāhu i Njegovom poslaniku na pravom je putu i ko prema njima griješi...“ Ovdje je čovjek zastao. Pauzom na ovaj način dobilo se značenje po kojem su na pravom putu i oni koji griješe. Muhammed, a.s., je upozorio ovog čovjeka, tražeći od njega da u govoru bude jasan i da misao izgovori kao cjelinu, a ona u potpunosti glasi:

مَنْ يُطِعِ اللَّهَ جَلَّ وَعَزَّ وَرَسُولَهُ صَلَى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدْ رَشَدَ وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَى.

„Onaj ko se pokorava Allāhu i Njegovom poslaniku na pravom je putu, a ko prema njima griješi, taj je zalutao.“

Ako nas Allāhov poslanik upozorava da u običnom govoru budemo do kraja jasni, koliko tek trebamo voditi računa o preciznosti i odgovornosti u toku učenja Kur'āna, a.š.[78]

Izlaganje o *besmeli* može se rezimirati na sljedeći način:

a) Besmela se izgovara na početku učenja Kur'āna. U namazu se uči beščujno (u sebi) prije sure „El-Fātiḥa“, dok se besmela izostavlja na početku ostalih sura, a izvan namaza, u prisustvu slušalaca ona se izgovara glasno.

b) Na početku svih sura, ukoliko se uči izvan namaza, besmelu treba proučiti, osim prije sure „Et-Tewba“. Ispred ove, a nakon završetka sure „El-Enfāl,“ može se izgovoriti samo isti'āḏa, iako to nije obavezno, jer je učenje u kontinuitetu. Ukoliko se sura „Et-Tewba“ počne učiti sa nekog drugog mjesta, a ne od njenog početka, besmelu treba izgovoriti, jer je u pitanju sami početak učenja.

c) Ako se u toku jednog kontinuiranog učenja prelazi na različite ḥizbove, sure ili džuzeve, besmelu nije obavezno učiti pri svakoj promjeni, iako je bolje da se ona svaki put prouči.

d) Ukoliko se žele vezati dvije sure, najbolje je nakon završetka prethodne, pauzirati, potom proučiti besmelu, pa predahnuti, a zatim nastaviti sljedeću suru. Kada je u pitanju namaz, važi isto pravilo, s tim da će se besmela proučiti u sebi samo prije „El-Fātiḥa,“ u svim namazima, dok se to neće činiti prilikom učenja ostalih sura, nego će se besmela izostaviti. Ovakav postupak temelji se na mišljenju Ebū Ḥanīfe i Mālika koji smatraju da besmela nije zaseban ajet ni na početku sure „El-Fātiḥa“, a ni prije ostalih sura. Ona je dakle, dio ajeta iz već ranije spomenute sure „En-Neml.“[79]

---

78 *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, o.c., str. 18.

79 Vidi: Ibn Keṯīr, *Tefsīru-l-Qur'ān*, sv. I, o.c., str. 17.

DRUGI DIO

IZUČUVANJE GLASOVA I NJIHOVIH SVOJSTAVA

- IZGOVORNA BAZA GLASOVA I NJENI CENTRI
- AKUSTIČKE OSOBINE I STALNA SVOJSTVA GLASOVA
- NESTALNE AKUSTIČKE OSOBINE GLASOVA

I

IZGOVORNA BAZA GLASOVA I NJENI CENTRI

(مَخَارِجُ الْحُرُوف)

Od riječi *maẖreğ* izvedena je množina *meẖāriğ*, a ona jezički znači: ishodište, mjesto izlaska, mjesto produkcije glasa i sl.

Terminološki, ova riječ označava i precizira izgovorne centre u kojima se glasovi produciraju, kao i njihove akustičke osobine koje se, u toku artikulacije, ispoljavaju.[80]

Govorni organi bez kojih se ne može zamisliti artikulacija glasova su: dušnik, grkljan (larinks), ždrijelo (farinks), jezik, nepce sa zubima, tvrdo nepce (palatum), mehko nepce (velum), resica (uvula), nosna šupljina, usne i pluća.[81]

U vezi podjele kur'ānskih glasova i njihovog svrstavanja u određene skupine prema mjestu artikulacije, postoje tri mišljenja, a to su:[82]

1) Ḥalīl b. Aḥmed, Ibn, Ğezerī i mnogi drugi lingvisti klasičnog perioda smatraju da se glasovi produciraju iz sedamnaest artikulacionih centara.

2) Sībeweyh, Šāṭibī i drugi, misle da postoji šesnaest takvih ishodišta. Ovi lingvisti tvrde da dugi vokali nemaju zaseban izgovorni centar, pa ih zbog toga i svrstavaju u druge odgovarajuće skupine.

3) Quṭrub, Ğermī i Ferrā' dijele izgovornu bazu na četrnaest ishodišta. Prema njihovom mišljenju, dugim vokalima ne pripada zaseban izgovorni centar, a konsonante: *r*, *l* i *n* svrstavaju u jednu a ne u dvije skupine.

Ovo poglavlje je obrađeno prema prvom mišljenju, što znači da se izgovorna baza sastoji od sedamnaest ishodišta.

---

80 Muḥammed Eṣ-Ṣādiq Qamḥāwī, *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 33.

81 Mesud Hafizović, *Lingvističko djelo Ibrahīma Enīsa*, FIN-Sarajevo, 1994., str. 49.- 50.

82 *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 33.

I Šupljina grkljana i usna duplja

Iz ovog izgovornog centra artikuliraju se tri duga vokala: ى, أو , ا . Zbog vazdušnog strujanja iz dubine pluća do usne duplje i vani, ovi glasovi se zovu ğewfiyye (dubinski) ili hewā'iyye (strujni).[83]

1) Dugi vokal ا *ā*

Prema kriterijumu položaja usana, odnosno, veće ili manje otvorenosti usta, vokal *ā* ima više izgovorno-akustičkih varijanti, a to su:

a) Potpuno otvorena varijanta (alofon) izgovara, poznata u fonetici kao tzv. zadnja realizacija. Ona se praktično primjenjuje onda kada vokal *ā* bude poslije velarnih i uvularnih konsonanata, a oni su sadržani u sintagmi:

خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ

ḫ, ṣ, ḍ, ġ, ṭ, q, ẓ

Ovoj grupi dodaje se i konsonant *r.*

U toku izgovora otvorene varijante vokale *ā,* usta treba nešto više otvoriti (otvoreni izgovor), usne zaokrugliti i umjereno ispupčiti, a usnene mišiće treba olabaviti. Pri tom se mora paziti da vokal *ā* ne dobije prizvuk vokala *ō*, npr.:

خَاشِعُونَ صَادِقُونَ ضَآلُّونَ غَالِبُونَ طَاغُونَ قَانِتُونَ ظَالِمُونَ رَازِقُونَ

b) Umjereno otvorena artikulacije vokala *ā,* tzv. srednja realizacija. Ovakav način izgovora se primjenjuje onda kada vokal *ā* bude poslije svih konsonanata, izuzimajući one iz prethodne grupe.

Izgovarajući ovu varijantu vokala *ā,* jezik se postavi u najniži položaj, usta se umjereno otvore (umjereno otvoren izgovor), usne se međusobno približe, a usneni mišići se olabave. U toku izgovora treba paziti da vokal *ā* ne prijeđe u vokal *ē*, osim u slučaju imāle, npr.:

اذَا جِئْنَا صَلَوٰةٌ اٰتَيْنَا قُرْاٰنٌ اِنْسَانٌ زَكَـٰوةٌ هُدًى ضُحٰـهَا

c) Vokal *ā* može imati zatvorenu i poluzatvorenu varijantu arikulacije (imāla), a to je tzv. prednja realizacija. U qirā'etima Kur'āna, a.š., imāla se po-

83 U toku obrade ovog poglavlja korišteni su sljedeći izvori:

a) Muḥammed Eṣ-Sādiq Qamḥāwī, *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, Bejrut, 1985., str. 27-32.

b) Muḥammed Sālim Muḥaysin, *Er-Rā'idu fī-teğwīdi-l-qur'ān*, Kartum, 1975., str. 26.

c) Mesud Hafizović, *Lingvističko djelo Ibrāhīma Enīsa*, FIN-Sarajevo, 1994., str. 49-62.

d) Dr. Ibrāhīm Enīs, *El-aṣwātu-l-luġawiyye*, Kairo, 1961., str. 9- 53.

javljuje kao zatvorena verzija (kubrā) i, kao poluzatvorena varijanta, izgovora vokala *ā* (ṣuġrā),[84] npr.:

هَوٰى ذِكْرٰى يُوحٰى تَلِيهَا جَلِّيهَا طٰهٰ كَافِرِينَ

U našem qirā'etu nalazi se samo jedan primjer imāle.[85]

2) Dugi vokal أُو *ū*

S obzirom na položaj jezika, vokal *ū* je zadnji po horizontali, visoki po vertikali i bilabijal (dvousneni) prema položaju usana.

Prilikom izgovora ovog vokala, jezik treba povući unazad, njegov zadnji dio podići prema velumu (mehkom nepcu), a usne se moraju zaokrugliti i umjereno ispupčiti, npr.:

آمَنُوا أُوتُوا جَاهَدُوا يَعْلَمُونَ يَتَذَكَّرُونَ يَتَفَكَّرُونَ

3) Dugi vokal ى *ī*

Prema položaju jezika, ovaj vokal je prednji po horizontali, a visoki po vertikalnom kriterijumu. U toku izgovora, usta su umjereno otvorena, a usneni mišići su olabavljeni.

Prilikom artikulacije vokala *ī*, vrh jezika dodirne donje sjekutiće, njegov prednji dio se uzdigne prema palatumu (tvrdom nepcu), a donja i gornja usna se umjereno približe, npr.:

إِيمَانٌ مِيزَانٌ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ

Osim toga što je vokal *ī* prednji, visoki glas, u qirā'etima se pojavljuje i njegova labio (usnena) varijanta poznata u teğwīdu kao išmām.[86]

Prema verziji rāwije Ḥafṣa, išmām se primjenjuje samo na jednom mjestu u Kur'ānu, a.š.[87]

84 *Ibrāzu-l-me'ānī min ḥirzi-l-emānī fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, o.c., str. 203.-242.

85 Vidi naslov: *Specifičan izgovor vokala ā*

86 'Abdu-r-Raḥmān b. Muḥammed b. Zenğele, *Ḥuğğetu-l-qirā'āt*, Bejrut, 1974., str. 89-90.

87 Vidi naslov: *Neobična labijalizacija ḍamme*

II Najdublji dio grla

U Krajnjem dijelu grla tvore se glasovi: ه i ء.[88] Ovim konsonantima Sībeweyh dodaje i *elif*, jer po njegovom mišljenju dugi, vokali nemaju zaseban izgovorni centar.[89]

1) Konsonant ء *hemze*

Hemze je glotal (duboko-grleni glas) po mjestu izgovara, i ploziv (praskav) po načinu izgovora. Prema akustičkom utisku, ovaj konsonant nije ni zvučan ni bezvučan.

U toku izgovora *hemzeta*, glasnice se čvrsto pripoje, a disanje na trenutak prekine. Zrak koji nailazi iz pluća naglo otvara formiranu prepreku i na taj način proizvodi eksplozivan šum, npr.:

ءَأَنْذَرْتَهُمْ   ءَأَنْتَ قُلْتَ   يُؤْمِنُ   يَوْمَئِذٍ   يَأْتِي   بِإِذْنِهِ

U qirā'etima Kur'āna, a.š., *hemze* se artikulira u sljedećim izgovorno-akustičkim varijantama:

a) Potpuno i jasno izgovaranje *hemzeta* (taḥqīq).

b) Umekšan izgovor ovog konsonanta (teshīl).

c) Prenošenje *hemzeta* na prethodni konsonant (naql).

d) Zamjena *hemzeta* nekim drugim glasom (ibdāl).

e) Geminacija ovog konsonanta s drugim glasovima (tešdīd).[90]

Prema našem qirā'etu *hemze* se uvijek jasno i precizno izgovara (taḥqīq), osim u slučaju kada se ono umekšava (teshīl).[91]

Kada je *hemze* bez vokala (sākin) treba paziti da prilikom izgovora ne odskače(يَأْلَمُونَ   بِئْسَ   يُؤْذَنُ).

2) Konstonant ه *h*

Ovaj glas je glotal (duboko grleni) po mjestu tvorbe i frikativ (strujni) po načinu tvorbe. Zbog mirovanja glasnica u toku izgovora, konsonant *h* je bezvučan.

---

88 *Er-Rā'idufī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 26.

89 Sībeweyh, *Kitāb*, sv. II, Maṭbe'a Muṣṭafā El-Ḥalebī bi Miṣr 1317., po Hiğri, str. 405.

90 Ebu-l-Qāsim, Fīrrūh Eš-Šāṭibī, *Ḥirzu-l-emānī we weğhu-t-tehānī*, Maṭbe'a Muṣṭafā El-Ḥalebī bi Miṣr, 1347., g. po Hiğri, str. 29- 30.

91 Vidi naslov: *Umekšana artikulacija hemze*

U toku artikulacije, glasnice se umjereno približe. Kada se vazduh iz pluća potisne, čuje se prirodno strujanje zraka, koje se inače osjeti u toku disanja zdrave osobe, npr.:

هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اَللَّهُ يَهْدِي فَأَنْسِيهُمْ بِمُزَحْزِحِهِ أُمَّهَاتُهُمْ

Kao spojena lična zamjenica, konsonant *h* vokaliziran, može se naći u sljedećim pozicijama:

a) Da se *ḍamma* i *kesra* na konsonantu *h* izgovaraju kao dugi ili kratki vokali, zavisno od toga koji je vokal ili znak na prethodnom konsonantu. Između ostalih, ovo pravilo primjenjuje i naš rāwiya Ḥafṣ,[92] npr.:

صَلُّوا عَلَيْهِ مَالَهُ وَوَلَدُهُ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا

b) Kada je ova lična zamjenica u trećem licu množine muškog roda (hum), na konsonantu *h* se javlja i *ḍamma* i *kesra.* Verziju izgovara s *ḍammom* primjenjuje imām Ḥamza, i to onda kada zamjenica dođe uz prijedloge: ‘alā, ilā, ledā, npr.:

عَلَيْهُمْ إِلَيْهُمْ لَدَيْهُمْ

c) *Ḍamma* i *kesra* s glasom *h*, prema jednoj verziji, uvijek se izgovaraju kao dugi vokali, bez obzira koji je vokal ili znak ispred ovog konsonanta. Ovaj princip slijedi imām Ibn Keṯīr, npr.:

عَلَيْهِي فِيهِي مِنْهُو

d) Prema nekim verzijama, u određenim slučajevima poslije izgovora konsonanta *h* pravi se pauza, uz zadržavanje zraka u plućima (sekta), npr.:

مَالِيَهْ كِتَابِيَهْ حِسَابِيَهْ سُلْطَانِيَهْ

e) U pojedinim situacijama, neki imāmi u qirā’etima izostavljaju konsonant *h* kada primjenjuju kontekstualnu formu (bez pauze),[93] npr.:

لَمْ يَتَسَنَّهْ > لَمْ يَتَسَنَّ

92 Vidi naslov: *Izgovor vokala uz uspojenu ličnu zamjenicu h*

93 a) Ibn Ḫālweyh, *El-Ḥuğğetufi-l-qirā’āti-s-seb‘i*, Bejrut, 1977., str. 63. i 100.

b) *Ḥuğğetu-l-qirā’āt*, o.c., str. 80., 83. i 143.

III Sredina grla (ždrijelo)

U dijelu ždrijela (farinksa) tvore se glasovi: ع i ح [94]

1) Konsonant ح *ḥ/h*

Ovaj glas je faringal (ždrijelni) po mjestu izgovora i frikativ (strujni) po načinu izgovora. Pošto prilikom tvorbe, glasnice miruju, konsonant *ḥ* je bezvučan.

U toku artikulacije ovog glasa, ždrijelni (faringalni) kanal se suzi. Zrak koji se potisne iz pluća, nailazi na tijesan prolaz, pri čemu nastaje oštar šum. Prilikom samog izgovora, jezik se mora ukrutiti i povući nazad, npr.:

أَحْمَدُ　مُحَمَّدٌ　يَحْمِلُ　حَامِدُونَ　أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى

2) Konsonant ع *'ayn/ajn*

Ovaj konsonant je, kao i prethodni, faringal (ždrijelni) po mjestu tvorbe. Za razliku od prethodnog, ovaj glas je ploziv (praskav) po načinu tvorbe. S obzirom da u toku izgovora glasnice ne trepere, konsonant ع je bezvučan.

Prilikom izgovora glasa ع, korijen i zadnji dio jezika se povuku unazad. Nakon što se potisne zrak iz pluća i pregrada se u faringalnom (ždrijelnom) kanalu otvori, jezik se mora naglo pomjeriti naprijed, a usneni mišići su zategnuti, npr.:

يَدْعُ　مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا　مَا لَا تَعْلَمُونَ　مَنُوعًا　جَزُوعًا

U toku izgovora ovog konsonanta treba paziti da se međusobno ne zamijene glasovi: ه , خ , ح.

94 *Teğwīdu-l-qur'ān*, o.c., str. 100.

IV Prednji dio grla (mehko nepce)

U prednjem dijelu grla, na mehkom nepcu (velumu) tvore se: غ i خ.[95]

1) Konsonant خ *ẖ/h*

Ovaj konsonant je velar (zadnjonepčani) po mjestu izgovora i frikativ (strujni) po načinu izgovora. Pošto u toku artikulacije glasnice miruju, konsonant *ẖ* je bezvučan.

U toku samog izgovora ovog glasa, zadnji dio jezika se podigne prema mehkom nepcu (velumu). Trenjem zraka iz pluća kroz suženi prostor u ž drijelu, proizvodi se hrapav šum sličan hrkanju, npr.:

خَلَقَ خُذُوا خَالِقٌ خَالِدُونَ خَشِيَ الرَّحْمٰنَ يَخْرُجُ اَخًا

U toku artikulacije ne smiju se međusobno zamjenjivati konsonanti: غ, ع, ء.

2) Konsonant غ *ġ/g*

Konsonant *ġ* je velar (zadnjonepčani) po mjestu tvorbe i frikativ (strujni) po načinu tvorbe. Imajući u vidu da, prilikom njegovog izgovora, glasnice trepere, ovaj glas je zvučan.

Ibrāhīm Enīs smatra da je *ġ* faringal (ždrijelni).

Prilikom artikulacije ovog konsonanta, zadnji dio jezika se mora pomjeriti prema mehkom nepcu (velumu). Kada naiđe zrak iz pluća, čuje se hrapav, zvučan šum koji je sličan gugutanju bebe ili goluba, npr.:

غُلِبَتِ الرُّومُ سَيَغْلِبُونَ اَضْغَاثُ اَحْلاَمٍ فَارِغًا

Glasovi iz prethodno navedene druge, treće i četvrte skupine zovu se grleni glasovi (el-ḥurūfu-l-ḥalqiyye).

Ibn Ğezerī ih navodi u sljedećoj sintagmi:[96]

ثُمَّ لِاَقْصَى الْحَلْقِ هَمْزٌ هَا ثُمَّ لِوَسَطِهِ فَعَيْنٌ حَا اَدْنَاهُ غَيْنٌ خَاءُهَا

Kada su konsonanti: غ i خ vokalizirani *fetḥom* ili *ḍammom*, tada se javlja tzv. zadnja realizacija, odnosno, ovi glasovi se izgovaraju nešto tvrđe i otvore-

95 Ibid. str. 101.

96 *Er-Rā'idu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 26.

nije (usta više otvorena). Pri ovoj realizaciji, usta se otvore više nego što je to uobičajeno, a usne se umjereno ispupče i zaokrugle, npr.:

يُنْفَخُ خَبِيرٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ اَزَاغُوا وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ

Ako su navedeni konsonanti vokalizirani *kesrom*, tad se primjenjuje tzv. prednja realizacija, tj. glasovi غ i خ se, za nijansu, izgovaraju mekše i zatvorenije.

U toku izgovora ove glasovne varijante, usta su umjereno otvorena, a usneni mišići su zategnuti, npr.:

خِلاَفٌ غِلْمَانٌ خِيَانَةٌ غِشَاوَةٌ

1. Vježba

Tabela br. 1

od I - IV ishodišta		
والسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ .	اَ أُو ىِ	I
اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌعَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ .	ء ه	II
سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلاَمٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .	ح ع	III
يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِنَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ .	خ غ	IV

V Mehko nepce i resica

Prema klasičnim izvorima na tvrdom nepcu, uz učešće zadnjeg dijela jezika, tvori se konsonant ق .[97]

Novija istraživanja dokazuju da se ovaj glas producira na mehkom nepcu, u predjelu resice (uvule).

Konsonant ق *q/k*

Ovaj konsonant je uvulo-velar (resično-zadnjonepčani) po mjestu izgovora i ploziv (praskav) po načinu izgovora. Prilikom njegove tvorbe glasnice miruju, pa je zbog toga konsonant *q* bezvučan.

U toku artikulacije, jezik se pomjeri nazad, a njegov zadnji dio se uzdigne prema zadnjem nepcu u predjelu resice. Zrak koji naiđe iz pluća savladava već formiranu prepreku, a jezik se naglo spušta. U tom trenutku se čuje eksplozivan šum, npr.:

قَمِيصُهُ قَالَ مُتَفَرِّقُونَ يَقْنَطُ خَلْقًا ١ اٰخَرَ

Kada je konsonant *q* vokaliziran *fethom* ili *ḍammom*, onda je njegova eksplozivnost prirodna i potpuna, npr.:

مِنْ قَبْلُ قُتِلَ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ يَقُولُونَ

Ukoliko je ovaj glas vokaliziran *kesrom*, njegova eksplozivnost se za nijansu smanjuje i ublažava, pri čemu treba voditi računa da on ne prijeđe u konsonant ك , npr.:

يُوقِدُونَ يَعْقِلُونَ يُوقِنُونَ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ

Ako je konsonant *q* bez vokala (sākin) onda on u toku izgovora prirodno odskače (qalqala).[98]

97 *Kitāb* Sībeweyha, sv. II, o.c., str. 405.

98 Vidi naslov: *Odskočni konsonanti*

VI Mehko nepce

Na mehkom nepcu (velumu), u blizini konsonanta ق, ali bliže usnoj duplji tvori se konsonant ك.[99]

Konsonant ك *k*

Po mjestu izgovora, ovaj glas je velar (zadnjonepčani) a po načinu izgovora je ploziv (praskav). S obzirom da u toku artikulacije glasnice miruju, konsonant *k* je bezvučan.

Pri samoj artikulaciji ovog glasa, zadnji dio jezika se uzdigne prema mehkom nepcu. Nakon što vazdušna struja iz pluća otvori, već formiranu pregradu, čuje se karakterističan zvuk, približno isti kao u našim riječima: kiša, kišobran, kilometar, kiselina i sl.

Primjeri:

كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ   يَكْسِبُ   وَاَوْحَى رَبُّكَ   مَلَكًا

Prilikom izgovora, ovaj konsonant se ne smije suviše umekšavati, jer bi se u tom slučaju približio glasu *ć* koji ne postoji u književnom arapskom jeziku.

VII Tvrdo nepce i sredina jezika

U predjelu trdog nepca (palatuma), a uz učešće sredine jezika artikuliraju se konsonanti: ي, ش, ج.[100]

1) Konsonant ج *ğ/dž*

Ovaj glas je palato-alveolar (nepčano-desnični) po mjestu tvorbe a poluzatvoreni (afrikat) po načinu tvorbe. Prema učešću glasnica, konsonant *ğ* je zvučan.

Ovaj konsonant se izgovara tako što se vrh jezika prisloni uz korijen donjih zuba (alveole). U tom trenutku se, na tvrdom nepcu, formira neka vrsta polu-pregrade. Zrak iz pluća polahko savladava tu prepreku, izazivajući trenje na alveolama. U odnosu na glas u našem jeziku, arapsko *ğ* je u izgovoru nešto mekše, s tim da ne smije prijeći u konsonant *đ*, npr.:

اَجَلُهُمْ اَرْجُلُهُمْ   وَجِلَتْ   اَجْرُهُ   جَاَئَكَ   مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ

99 *Kitāb* Sībeweyha, sv. II, o.c., str. 405.

100 *Er-Rā'idu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 27.

Kada je konsonant *ğ* bez vokala (sākin) on u toku artikulacije prirodno odskače, npr.:

وَجْهَهُ   اَجْرَهُمْ   اُلِيَ اَجْنِحَةٍ   اِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ

Na izgovor glasa *ğ* treba naročito paziti kada je bez vokala (sākin), a poslije njega dođu konsonanti *t, z, s*, kako se ne bi dogodilo da poprimi osobinu našeg glasa *č*,[101] npr.:

اِجْتَبٰيهُ   رِجْزٌ   رِجْسٌ

2) Konsonant ش *š*

Po mjestu tvorbe ovaj konsonant je isti kao i prethodni, a po načinu tvorbe, on je frikativ (strujni). S obzirom da u toku izgovora glasnice miruju, glas *š* je bezvučan.

Prilikom artikulacije ovog konsonanta, vrhom jezika se pritisne na korijen donjih zuba, prednjim dijelom jezika se dodiruje prednji dio tvrdog nepca, a donji i gornji zubi se međusobno približe, npr.:

شَهْرٌ   شِهَابٌ   شُرَكَائُكُمْ   يَشْرَبُ   اَشْهَدْتُهُمْ

3) Konsonant ى *y/j*

Ovaj konsonant je prednjo-nepčani (palatal) po mjestu artikulacije, a poluvokal po načinu artikulacije. Budući da u toku izgovora glasnice trepere, ovaj glas je zvučan.

Konsonant *y* izgovara se tako da se vrh jezika pomjeri naprijed, njegov zadnji dio se približi tvrdom nepcu (palatumu), a govorni organi su opušteni, npr.:

يَمْلِكُونَ   يُؤْمِنُ   يَحْكُمُونَ   بَيْنَ اَيْدِيهِمْ   وَيْلَكُمْ

Konsonanti *w* i *y* mogu biti i u poluvokalnoj tzv. „līn“ poziciji kao u primjerima: خَوْفٌ بَيْتٌ.[102]

Kada je u zamjeničkoj ulozi, glas *y* se u istim riječima, prema jednim verzijama izgovara kao konsonant, a prema drugim kao dugi vokal, kao na primjer: اِنِّي اَعْلَمُ > اِنِّيَ اَعْلَمُ.[103]

---

101 Hfz. Ćamil Silajdžić i hfz. Ibrahim Trebinjac, *Tedžvid*, Sarajevo, 1973., str. 27.

102 Vidi naslov: *Poluvokalna dužina*

103 *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-sebi'i*, sv. I, o.c., str. 324-333.

VIII Gornji kutnjaci i vrh jezika

Na gornjim kutnjacima, a uz blagi pritisak vrhom i srednjim dijelom jezika, tvori se konsonant ض.[104]

Konsonant ض *ḍ/d*

Glas *ḍ* je dental (zubni) po mjestu izgovora i ploziv (praskav) po načinu izgovora. Imajući u vidu da, prilikom njegove tvorbe, glasnice trepere, on je zvučan. Osim toga konsonant *ḍ* ima i posebno naglašenu artikulaciju (emfatik).

Prilikom izgovora ovog glasa, vrhom jezika se pritisne osnova gornjih sjekutića, prednji dio jezika se pripoji uz korijen gornjih zuba (alveole), zadnji dio jezika se podigne prema zadnjem nepcu, a usne se umjereno zaokrugle, sa nešto većim otvorom usta. U toku artikulacije čuje se eksplozivan šum, npr.:

يَرْضَهُ لَكُمْ   ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً   اَرْضُ اللَّهِ   يُضِلُّ   اِضْرِبْ بِعَصَاكَ

Kada je konsonant *ḍ* bez vokala (sākin), paziti da pri izgovoru ne odskače, ali i voditi računa da se ne izgubi. Također treba obratiti pažnju da se ovaj glas ne asimilira, u poziciji kada poslije njega dođe konsonant ط, npr.:

وَاضْرِبْ   يَضْرِبُ   اَضْطَرُّهُ   فَمَنِ اضْطُرَّ

2. Vježba

---

104 *Er-Rā'idu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 27.

Tabela br. 2

od V - VIII ishodišta		
فَلَآ أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ . وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ . وَالْقَمَرِ اِذَا اتَّسَقَ . لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ .	ق	V
يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اذْكُرُوا اللّٰهَ ذِكْرًا كَثِيرًا . وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَاَصِيلاً .	ك	VI
اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ . فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَرَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِى الْحَجِّ . وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ .	ج ش ى	VII
مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِ . وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا . فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ .	ض	VIII

IX Prednji dio tvrdog nepca i vrh jezika

U predjelu tvrdog nepca (palatuma), do samih prednjih gornjih zuba, a uz blagi pritisak vrhom jezika, tvori se konsonant ل.

Konsonant ل *l*

Ovaj konsonant je dental (zubni) po mjestu izgovora i lateral (bočni) po načinu izgovora. Zbog treperenja glasnica u toku artikulacije, on je zvučan.

Pri samom izgovoru glasa *l* vazdušna struja prolazi kroz poluotvore, bočnom stranom jezika ili s obje njegove strane. Ovakva artikulacija zove se lateralnom (bočnom).[105]

Ovaj konsonant se izgovara tako da se vrh jezika pripoji na osnovu gornjih sjekutića, a rubovi prednjeg dijela jezika prislone se uz korijen gornjih zuba (alveole) i prednji dio tvrdog nepca (palatuma).

105 *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 29.

Prilikom izgovora glasa *l* treba obratiti pažnju da se on suviše na umekšava, jer bi mogao prijeći u konsonant *lj*, što je u osnovi pogrešno, npr.:

لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا

U qirā'etima Kur'āna, a.š., konsonant *l* se pojavljuje u nekoliko izgovorno-akustičkih varijanti (alofona) a to su:

1) Umekšan izgovor glasa *l* (terqīq) što je i njegova stalna akustička osobina.

2) Naglašen (krupan) izgovor ovog konsonanta (tağliẓ) a to je njegova nestalna akustička osobina.[106]

U našem qirā'etu, *l* se izgovara naglašeno (emfatično) samo u slučaju kada prije riječi ٱللَّهُ budu konsonanti vokalizirani *fetḥom* ili *ḍammom.*[107]

3) Prema pojedinim verzijama učenja Kur'āna, a.š., na konsonantu *l* se primjenjuje specifična pauzalna forma (sekta) i to onda kada poslije određenog člana ال dođe *hemze*, npr.:

مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْإِيمَانِ فِى الْأَرْضِ فِى الْآخِرَةِ

Naš rāwiya Ḥafṣ čini *sektu* na glasu *l* samo u jednom slučaju i to u riječi بَلْ رَانَ (El-Muṭaffifīn - 14).

Kada je bez vokala (sākin), konsonant *l* ne smije odskakati (qalqaḷa), niti se na njemu smije pauzirati (sekta), osim u navedenom slučaju.

X Osnova gornjih zuba i vrh jezika

Na tvrdom nepcu, a uz blagi dodir vrhom jezika, artikulira se konsonant ن.[108]

Konsonant ن *n*

Po mjestu tvorbe ovaj glas je dental (zubni), a po načinu tvorbe, on je nazal (nosni). Po kriterijumu učešća glasnica, konsonant *n* je zvučan.

U toku artikulacije ovog konsonanta, vrh jezika se pripoji na korijen gornjih sjekutića, a zrak koji naiđe iz pluća, nesmetano se propusti kroz nosnu

106 *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i*, sv. I, o.c., str. 218-221.

107 Vidi naslov: *Varijante izgovora konsonanta l u riječi Allāh.*

108 *Er-Rā'idu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 27.

šupljinu. Ovakav izgovor glas *n* ima onda kada se nalazi u nepromjenljivoj poziciji (iẓhār), odnosno, kada na njega ne utiču drugi glasovi, npr.:

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ۱ امنَّا قِنْوَانٌ دُنْيَا نُورٌ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

Kada je *n* bez vokala (sākin) ili je nunacija (tenwīn), mora se paziti da, prilikom izgovara, ovaj konsonant u *iẓhār* poziciji ne odskače. Također se ne smije na njemu pauzirati (sekta) osim, po našem qirā'etu, u riječi: مَنْ رَاقٍ (El-Qiyāme - 27.).[109]

XI Sredina tvrdog nepca i vrh jezika

U dijelu koji je blizu sredine tvrdog nepca, a uz učešće vrha jezika, tvori se konsonant ر.[110]

Konsonant ر *r*

Glas *r* je alveolar (desnični) po mjestu izgovora, a vibrant (treptav) po načinu izgovora. S obzirom da prilikom tvorbe glasnice vibriraju, ovaj konsonant je zvučan.

U toku izgovora ovog glasa, vrh jezika se prisloni na tvrdo nepce, uz korijen gornjih zuba, usne se ispupče i umjereno zaokrugle, a usneni mišići se olabave, npr.:

فَرَجَعُوا اِلَى اَنْفُسِهِمْ رَفَعَهَا فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

Ovaj konsonant se artikulira na dva načina:

1) Naglašen (krupan) izgovor (tefẖīm).

2) Nenaglašen (mehak) izgovor (terqīq).[111]

U našem qirā'etu su zastupljene obje varijante artikulacije.[112]

109 Vidi naslov: *Specifična pauzalna forma*

110 *Er-Rā'idu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 27.

111 *Ğayṯu-n-nef'i fī-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c., str. 130-134.

112 Vidi naslov: *Varijante izgovora konsonanta r.*

XII Korijen gornjih zuba i vrh jezika

Na tvrdom nepcu, ili preciznije rečeno, na osnovi gornjih sjekutića, a uz blagi pritisak vrhom jezika, tvore se konsonanti: ط, د, ت.[113]

1) Konsonant ت t

Po mjestu artikulacije ovaj konsonant je dental (zubni), a po načinu artikulacije, on je ploziv (praskav). Budući da glasnice u toku izgovora miruju, glas *t* je bezvučan.

Ovaj konsonant se izgovara tako što se vrh jezika pripoji uz korijen gornjih zuba. Kada naiđe zrak iz pluća, jezik se brzo odvaja i prelazi u najniži položaj. Ukoliko bi se vrh jezika sporo odvajao od korijena zuba, pojavio bi se dodatni šum, sličan našem glasu *c*, a ovakav izgovor bio bi neispravan, npr.:

تَبَّتْ تَطَلَّعُ تُوبُوٓا إِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَصُوحًا فَاتَّقُوا اللّٰهَ

Kada je konsonant *t* bez vokala (sākin), u toku izgovora čuje se blagi kratkoktrajan šum, osim u slučaju asimilacije. Taj šum ne smije biti prenaglašen, jer će se pojaviti glas *c* koji ne postoji u književnom arapskom jeziku, ali šum ne smije biti ni izostavljen jer će se glas *t* izgubiti. U navedenoj poziciji ovaj konsonant ne smije odskakati, npr.:

كُوِّرَتْ سُيِّرَتْ عُطِّلَتْ

2) Konsonant د d

Po mjestu i načinu tvorbe, ovaj konsonant je isti kao i prethodni, a s obzirom da u toku izgovora glasnice vibriraju, glas *d* je zvučan.

Da bismo izgovorili ovaj konsonant, potrebno je vrhom jezika blago dodirnuti osnovu gornjih sjekutića, pri čemu su usne razvučene, a usneni mišići olabavljeni, npr.:

تَوَدُّونَ دَرَجَاتٌ يُجَادِلُونَكَ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ

Ukoliko je konsonant *d* bez vokala (sākin), on prilikom artikulacije odskače.

113 *Teğwīdu-l-Qur'ān*, o.c., str. 103.

3) Konsonant ط *ṭ/t*

Ovaj konsonant je dental (zubni) po mjestu izgovora, a ploziv (praskav) po načinu izgovora. Pošto pri artikulaciji glasnice miruju, glas *ṭ* je bezvučan (po klasičnim izvorima, on je zvučan). Osim toga konsonant *ṭ* je i emfatik (izgovara se naglašeno).

U toku izgovora, vrh jezika se prisloni na osnovu gornjih sjekutića, prednji dio jezika se pripoji uz korijen gornjih zuba, zadnji dio jezika se podigne unazad prema zadnjem nepcu, a usne su umjereno ispupčene i zaokrugljene. Usneni mišiči se olabave, npr.:

وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ   اَطْعَمَهُمْ   لِلطَّاغِينَ مَـٰابًا   فَاَمْطِرْ   وَسَطًا

Ako konsonant *ṭ* bude bez vokala (sākin), on u toku izgovora odskače.[114]

3. Vježba

Tabela br. 3

od XIII - XVII ishodišta		
وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلاً. وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ.	ل	IX
وَالنَّجْمِ اذَا هَوَى. مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى. وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى. اِنْ هُوَ اِلاَّ وَحْىٌ يُوحَى.	ن	X
اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ. وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْاٰنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ.	ر	XI
بَلاَ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَاَحَاطَتْ بِه خَطِيئَتُهُ فَاُلـٰئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ. هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.	ت د ط	XII

114 Vidi naslov: *Odskočni konsonanti.*

XIII Donji sjekutići i vrh jezika

Na ivici donjih sjekutića, a uz pritisak vrhom jezika tvore se konsonanti: ص, س, ز.[115]

1) Konsonant ز *z*

Glas *z* je alveolar (dēsnični) po mjestu izgovora i frikativ (strujni) po načinu izgovora. Imajući u vidu da prilikom tvorbe glasnice trepere, konsonant *z* je zvučan.

Prilikom artikulacije, vrh jezika se prisloni uz dēsni iza donjih sjekutića, a gornji i donji zubi se međusobno približe. U toku izgovora čuje se sibilantni (praskav) šum, npr.:

زَكَرِيَّا زُلْزِلُوا زِيَارَةٌ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ أَزْوَاجًا

2) Konsonant س *s*

Ovaj konsonant je isti kao i prethodni, s tim da ovaj pripada bezvučnim glasovima. On se izgovara kao i konsonant *z*, s tom razlikom što se u ovom slučaju artikulira glas *s*, npr.:

سَيَصْلَى سَلَامٌ مِنْ سِجِّيلٍ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ

3) Konsonant ص *ṣ/s*

Konsonant *ṣ* je alveolar (dēsnični) po mjestu artikulacije i frikativ (strujni) po načinu artikulacije. Budući da prilikom tvorbe ovog glasa glasnice ne vibriraju, on je bezvučan. Ovaj konsonant se naglašeno izgovara, što znači da pripada grupi emfatika.

U toku izgovora ovog glasa, prednji dio jezika se prisloni uz ivicu donjih sjekutića, zadnji dio jezika se uzdigne prema zadnjem nepcu, a srednji dio jezika je izdubljen. Usne su umjereno ispupčene i zaokrugljene, a usneni mišići su olabavljeni, npr.:

وَيُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ اصْبِرُوا يَصُدُّونَ الاَّ مُكَاءً وَتَصْدِيَةً

Tvorba konsonanata iz ove, XIII grupe, navedena je prema klasičnim izvorima. Mišljenja iz tog perioda savremeni lingvisti respektuju, ali smatraju da se glasovi iz ove, posljednje, skupine artikuliraju iza osnove gornjih, a ne donjih sjekutića.

---

115 *Er-Rā'idu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 27.

Konsonanti *ẓ*, *s* i *ṣ* mogu doći u dvije karakteristične pozicije:

a) Da se umjesto ص izgovara konsonant س. Prema našem qirā'etu, ova zamjena je dopuštena samo u nekoliko kur'ānskih riječi.[116]

b) Da konsonanti س i ز, nakon međusobne asimilacije proizvedu novi, specifičan glas koji je najbliži konsonantu ظ (išmām).[117]

Ova varijanta *išmāma* ne postoji u našem qirā'etu.

XIV Donji i gornji sjekutići i vrh jezika

Na ivici gornjih sjekutića, uz učešće vrha jezika, artikuliraju se konsonanti: ظ, ذ, ث.[118]

1) Konsonant ث *ṯ/s*

Ovaj glas je interdental (međuzubni) po mjestu tvorbe, i frikativ (strujni) po načinu tvorbe. U toku izgovora glasnice miruju, pa je zbog toga konsonant *ṯ* bezvučan.

Prilikom artikulacije ovog konsonanta, vrh jezika se postavi između donjih i gornjih zuba koji vrše blagi pritisak na jezik, a usne se međusobno približ e, npr.:

ثَمَرَاتٌ   فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا   ثَلَاثَةٌ   ثَقُلَتْ

2) Konsonant ذ *ḏ/z*

Po mjestu i načinu artikulacije ovaj glas je isti kao i prethodni, i izgovara se na isti način, s tim što je konsonant *ḏ* zvučan, npr.:

مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى   وَاذْكُرُوا   وَلِذِي الْقُرْبَى   وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا

3) Konsonant ظ *ẓ/z*

Po mjestu i načinu tvorbe, ovaj konsonant je isti kao i prethodno spomenuti. Prema kriterijumu ponašanja glasnica glas *ẓ* je zvučan, a zbog dodatne, naglašene artikulacije, on je emfatik.

116 Vidi naslov: *Uzajamna veza konsonanata: ẓ, s, ṣ.*

117 *El-Ḥuğğetu fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c., str. 62. i 99.

118 *Teğwīdu-l-Qur'ān*, o.c., str. 103.

Ovaj konsonant se izgovara na taj način što se vrh jezika stavi između donjih i gornjih zuba, ili na osnovu gornjih zuba, njegov zadnji dio se podigne prema mehkom nepcu (velumu), pri čemu, zadnji dio jezika postaje udubljen, a usne su zaokrugljene i ispupčene, npr.:

ظَهَرَ الْفَسَادُ   ظِلاَلُهَا   ظُلِمَ   فَظًّا   وَاَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبِيدِ

XV Donja usna i gornji sjekutići

Na unutarnjoj strani donje usne, a uz blagi pritisak vrhom jezika, tvori se konsonant ف.[119]

Konsonat ف *f*

Ovaj glas je labio-dental (usneno-zubni) po mjestu izgovora, frikativ (strujni) po načinu izgovora. S obzirom da u toku artikulacije glasnice ne vibriraju, konsonant *f* je bezvučan.

Pri samom izgovoru, gornji sjekutići se prislone na unutarnju stranu donje usne. Ivice zuba vrše blagi pritisak na usnu, i na taj način se proizvodi ribajući šum, npr.:

فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ   فَلاَ يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ   صَفًّا   يُوفُونَ

Kada je bez vokala (sākin) konsonatn *f* ne smije odskakati. Naročito treba paziti kada poslije ovog glasa dođe konsonant *w*. U ovom slučaju, zubi se nešto sporije odvajaju od donje usne nego što je to uobičajeno, npr.:

اَفْوَاجًا   بِاَفْوَاهِهِمْ   فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ

XVI Donja i gornja usna

Na usnama se artikuliraju sljedeći konsonanti: و, م, ب.[120]

1) Konsonant ب *b*

Konsonant *b* je bilabijal (dvousneni) po mjestu izgovora i ploziv (praskav) po načinu izgovora, a po učešću vibracija glasnica, on je zvučan.

119 Ibid. str. 104.

120 *Er-rā'idu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 27.

U toku artikulacije, usne se potpuno spoje, a zadnje nepce se podigne. Zrak koji nailazi iz pluća, savladava uspostavljenu prepreku, i pri tom se čuje umjeren prasak,[121] npr.:

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا   هُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ   بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ

2) Konsonant م *m*

Glas *m* je bilabijal (dvousneni) po mjestu tvorbe i nazal (nosni) po načinu tvorbe. Glasnice u toku artikulacije ovog konsonanta trepere, pa je zbog toga i zvučan.

Ovaj glas izgovara se tako da se usne spoje i na taj način prave pregradu, a zadnje nepce je opušteno. Vazdušna struja iz pluća slobodno prolazi kroz nosnu šupljinu, savladavajući prepreku na usnama, npr.:

وَحُشِرَ لِسُلَيْمَـٰنَ جُنُودُهُ   وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ

Ukoliko konsonant *m* bez vokala (sākin) bude u tzv. *iẓhār šefewī* poziciji, on u toku artikulacije ne smije odskakati.[122]

3) Konsonant و *w/v*

I ovaj glas je bilabijal po mjestu artikulacije, poluvokal po načinu artikulacije i zvučan po učešću glasnica prilikom izgovora.

Pri samoj artikulaciji, zadnje nepce se spušta, pa je time otvoren prolaz vazdušnoj struji kroz nosnu šupljinu. Usne se ispupče i umjereno zaokrugle, a usneni mišići su napregnuti, npr.:

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ   وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ   أَلَمْ يَرَوْا   وَيَوْمَ يُنْفَخُ

Konsonanti *w* i *y* mogu biti i u poluvokalnoj tzv. *līn* poziciji.[123]

XVII Nosna šupljina

Kao dio izgovorno-akustičke baze, nosna šupljina je centar nazalizacije. U ovom dijelu govornog aparata, a uz učešća usana i jezika, tvore se nazalni konsonanti: ن i م.

Nosna šupljina je ishodište nazalizacije, odnosno specifičnog tona, zvuka, a ne zasebnih glasova. Nazalizaciju proizvode glasovi *m* i *n*.[124]

121 Vidi naslov: *Odskočni konsonanti.*

122 Vidi naslov: *Nepromjenljivost usnene artikulacije.*

123 Vidi naslov: *Poluvokalna dužina.*

124 *Teğwīdu-l-Qur'ān*, o.c., str. 104.

Osim toga, konsonanti: *m, n, l* i *r*, te poluvokali *w* i *y* su sonanti (zvučni). Oni imaju dvije osnovne karakteristike:

a) U toku izgovora ovih glasova, u usnoj duplji se formiraju poluotvori, kroz koje prolazi vazdušna struja iz pluća. Na ovaj način se ukazuju raznolike mogućnosti za oblikovanje spomenutih glasova.

b) Kada se sonanti artikuliraju, glasnice redovno vibriraju, što znači da su oni, po svojoj definiciji, zvučni.

S obzirom, u kakvom se fonetskom okruženju nalaze, konsonanti: *m* i *n* se pojavljuju u više izgovorno-akustičkih varijanti.

1) Konsonant *m* može biti:

a) Usneno-nepromjenljiv (iẓhār šefewī).[125]

b) Usneno-skriven u nazalizaciji (iḫfā' šefewī).[126]

c) Asimiliran s drugim konsonantom uz nazalizaciju (idġām bi ġunne).[127]

d) Asimiliran s istim glasom (idġām miṯleyn ṣaġīr).[128]

2) Konsonant *n* se može naći u poziciji:

a) Da bude jasno izražen (iẓhār).[129]

b) Da se asimilira s nekim drugim konsonantom, uz dodatnu nazalizaciju (idġām bi ġunne).[130]

c) Da bude asimiliran u neki drugi glas bez dodatne nazalizacije (idġām bi ġayri ġunne).[131]

d) Da bude skriven u nazalizaciji (iḫfā').[132]

e) Da pretrpi akustičku preobrazbu (iqlāb).[133]

Sve navedene promjene zastupljene su u svim qirā'etima.[134]

125 Vidi naslov: *Nepromjenljivost usnene artikulacije.*

126 Vidi naslov: *Usneno skrivanje glasa u nazalizaciji.*

127 Vidi naslov: *Asimilacija s nazalizacijom.*

128 Vidi naslov: *Asimilacija konsonanta m.*

129 Vidi naslov: *Nepromjenljivost glasovnih osobina.*

130 Vidi naslov: *Asimilizacija s nazalizacijom.*

131 Vidi naslov: *Asimilizacija bez nazalizacije.*

132 Vidi naslov: *Skrivanje glasa u nazalizaciji.*

133 Vidi naslov: *Preobrazba glasovnih osobina.*

134 *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i,* sv. I, o.c., str. 143-167.

Prema tome, od sedamnaest navedenih skupina konsonanata i vokala, jedna skupina se artikulira u dubini grla, do samog grkljana, tri u srednjem ili prednjem dijelu grla, deset na raznim dijelovima jezika, zuba, mehkog i tvrdog nepca, dvije na usnama i jedna u nosnoj šupljini.[135]

Izučavajući izgovorno-akustičku bazu glasova, uočavaju se razlike između klasičnih i savremenih lingvista. Savremeni istraživači iz ove oblasti, u tom smislu, upućuju određene primjedbe lingvistima klasičnog perioda.

Bez obzira na te primjedbe, lingvisti klasičnog doba bili su na visini svog zadatka, iako nisu imali elektronskih i drugih pomagala, kao što to imaju istraživači u ovom vremenu.[136]

4. Vježba

Tabela br. 4

od XIII - XVII ishodišta		
وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْانْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَأٍ مَسْنُونٍ. اِذَا زُلْزِلَةِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا.	ز س ص	XIII
وَيَكُفُّوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ. فَانْظُرْ اِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا.	ث ذ ظ	XIV
وَيْلٌ لِلْمُطَفِّفِينَ. اَلَّذِينَ اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ.	ف	XV
فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُنَ.	ب م و	XVI
تَاللّٰه انْ كُنَّا لَفِى ضَلَاَلٍ مُبِينٍ. اذْ نُسَوِّيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ. وَمَا اَضَلَّنَآ اِلاَّ الْمُجْرِمُونَ.	م ن	XVII

135 *El-Burhānufīteğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 33.

136 Vidi šire: Mr. Mesud Hafizović, Zbornik radova ITF, Sarajevo, 3/1990., *Fonetske studije u ranom periodu Islama*, str. 138-140.

II

AKUSTIČKE OSOBINE I STALNA SVOJSTVA GLASOVA

(صِفَاتُ الْحُرُوفِ)

Od riječi صِفَةٌ, množina je صِفَاتٌ, što znači: osobina, svojstvo, odnosno iz neke stvari ili pojma izvesti neko konkretno ili apstraktno značenje.

Terminološki, riječ صِفَاتٌ označava stalne i nestalne akustičke osobine konsonanata i vokala, a one se ispoljavaju u toku artikulacije glasova. U tom smislu glasovi mogu biti: zvučni, bezvučni, strujni, piskavi i slično.[137]

U vezi akustičkih osobina konsonanata i vokala, među islamskim lingvistima postoji nekoliko mišljenja:

1) Glasovi imaju četrdesetčetiri akustička svojstva.

2) Oni se artikuliraju sa šesnaest akustičkih svojstava.

3) U toku izgovora ispoljavaju se sa četrnaest svojstava.

4) Najraširenije mišljenje, koga je svojevremeno zastupao i Ibn Ğezerī, svodi se na to da glasovi imaju sedamnaest svojstava.[138]

PODJELA GLASOVNO-AKUSTIČKIH SVOJSTAVA

S obzirom na njihove stalne ili nestalne akustičke osobine, glasovna svojstva se dijele na:

1) **Stalna svojstva** (الصِّفَاتُ اللاَّزِمَةُ) i

2) **Nestalna svojstva** (الصِّفَاتُ الْعَارِضَةُ).

Stalna su ona glasovna svojstva koja se konstantno, bez ikakve promjene, ispoljavaju u toku izgovora konsonanata i vokala, kao na primjer: emfatičnost, neemfatičnost, eksplozivnost i slično.

Nestalna glasovna svojstva su ona, koja se pojavljuju samo u određenim slučajevima i pod određenim uvjetima, odnosno kada glasovi dođu u uzajamnu vezu. To su na primjer: naglašenost, nenaglašenost, asimilacija, nazalizacija i drugo.[139]

137 *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 39.

138 Ibid. str. 39.

139 *Teğwīdu-l-qur'ān*, o.c., str. 107-108.

1) STALNA SVOJSTVA GLASOVA

Glasovi koji posjeduju stalna akustička svojstva dijele se u dvije skupine:

a) Skupina koja ima svoje parnjake, a ovdje se ubrajaju sljedeći glasovi:

1. Bezvučni (hems) - Zvučni (ğehr)
2. Plozivi (šidde) - Frikativi (riẖāwe)
3. Glasovi koji imaju osobine i ploziva i frikativa
4. Emfatici (isti'lā) - Neemfatici (istifāl)
5. Velari (iṭbāq) - Nevelari (infitāḥ)
6. Likvide (iḏlāq) - Nelikvide (iṣmāt).[140]

b) U drugoj skupini koja nema svojih parnjaka su:

1. Sibilanti (ṣafīr)
2. Odskočni glasovi (qalqala)
3. Laterali (inḥirāf)
4. Vibranti (tekrīr)
5. Mehki glasovi (līn)
6. Šumni glasovi (tefešš)
7. Konsonanti duge tvorbe (istiṭāle)
8. Nazali (ġunne).[141]

A) SKUPINE GLASOVA KOJI IMAJU PARNJAKE

Ovoj skupini kao što je rečeno pripadaju sljedeći glasovi:

1) Bezvučni konsonanti (الْهَمْسُ)

Klasična definicija bezvučnosti svodi se na to da, u toku artikulacije bezvučnih konsonanata, vazdušna struja iz pluća nailazi na slabu prepreku i na taj način nesmetano proizvodi glas.

Savremeni lingvisti su precizniji, pa kažu da su bezvučni glasovi oni prilikom čije tvorbe glasnice ne vibriraju.

U ovoj skupini su konsonanti iz sljedeće sintagme: فَحَثَّهُ شَخْصٌ سَكَتَ

(*f*, *ḥ*, *ṯ*, *h*, *š*, *ẖ*, *ṣ*, *s*, *k*, *t*).

140 Ibid. str. 108.

141 Ibid. str. 109.

Akustički najizraženiju bezvučnost imaju: *ẖ* i *ṣ*, a najslabiju konsonant *h*.[142] Parnjaci bezvučnih, su zvučni konsonanti.

2) Zvučni konsonanti (اَلْجَهْرُ)

U toku tvorbe ovih glasova, na pojedinim dijelovima usne duplje, formira se pregrada ili polupregrada koja sprječava prolaz vazdušnoj struji. Nakon nailaska zraka iz pluća, pregrada ili polupregrada se otvara i na taj način glas se artikulira.

Prema Sībeweyhu, ovoj skupini pripada devetnaest konsonanata sadrž anih u sljedećoj sintagmi:[143]

عَظُمَ وَزْنُ قَارِىءٍ غَضٌ ذِى طَلَبٍ جِدٌ

(*ʻ, ẓ, m, w, z, n, q, elif, r, ʼ, ġ, ḍ, ḏ, y, ṭ, l, b, ğ, d*).[144]

Prema drugim mišljenjima, zvučnih glasova ima osamnaest, s obzirom da neki smatraju da *elif* nije zaseban glas.[145]

Savremeni eksperimenti pokazuju da zvučnih konsonanata u arapskom jeziku ima trinaest, a to su:

b, ğ, d, ḏ, r, z, ḍ, ṭ, ẓ, ġ, l, m, n.

Njima treba dodati i sve vokale, uključujući i konsonante: *w* i *y*.[146]

3) Plozivi (اَلشِّدَّةُ)

Plozivi su konsonanti prilikom čije artikulacije dolazi do određenih smetnji u njihovim izgovorno-akustičkim centrima.

Ovi konsonanti se izgovaraju trenutačno, časovito, a kada su asimilirani, glas se pri njihovom izgovoru na trenutak prekida.

U ovoj skupini su konsonanti iz sljedeće sintagme:

أَجِدُ قَطٌّ بَكَتْ

(*ʼ, ğ, d, q, ṭ, b, k, t*).

Prema akustičkom dojmu, najaču plozivnost ima konsonant ط.[147]

Parnjaci ploziva su frikativi.

142 *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 40.

143 *Ḥāqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 106.

144 *Kitāb* Sībeweyha, sv. II, oc., str. 405.

145 *Er-Rā'idu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 30.

146 Mr. Mesud Hafizović, *Lingvističko djelo Ibrāhīma Enīsa*, o.c., str. 50.

147 *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 41.

4) Frikativi (الرَّخَاوَةُ)

Prilikom tvorbe frikativa, zračna struja iz pluća ne nailazi ni na kakvu prepreku u govornom aparatu. Zbog nestabilnosti svog izgovorno-akustičkog centra, ovi konsonanti se artikuliraju blago i vremenski sporo.

Prema klasičnim izvorima, frikativa ima petnaest, odnosno šesnaest, zavisno od toga da li se *elif* smatra zasebnim glasom. Ovi konsonanti sadržani su u sintagmi:

خَسٌ حَظٌّ شَصٌّ هِزٌّ وَضَغْثٌ يَفِذٌ

(*ẖ, s, ḥ, ẓ, š, ṣ, h, z, w, ḍ, ġ, ṯ, y, f, ḏ*).[148]

Prema savremenim istraživanjima, frikativa ima dvanaest, a to su: *ṯ, ḥ, ẖ, ḏ, z, s, š, ṣ, ẓ, ʻ, f, h.*

5) Glasovi koji imaju osobine i ploziva i frikativa (tewessuṭ)

U ovoj skupini su konsonanti prilikom čije artikulacije vazdušna struja iz pluća nailazi na čvrstu prepreku, što je karakteristika ploziva. Nakon savladavanja te prepreke, ovi glasovi se tvore blago i sporo, što je karakteristika frikativa.

Prilikom izgovora konsonanata iz ove grupe, u samom njihovom ishodištu, glas zamre, prije nego što glasovni organi napuste njihovo ishodište. Ovdje se ubraja pet konsonanata, sadržanih u sintagmi: لِنْ عُمَرُ (*l, n, ʻ, m, r*).[149]

Konsonante iz grupe *tewessuṭ* Sībeweyh ne svrstava u zasebnu grupu, nego ih analizira u okviru neke druge odgovarajuće skupine.

6) Emfatici (الاِسْتِعْلَاءُ)

Pri izgovoru emfatika, jezik se podiže prema nepcu, odnosno, zadnji dio jezika pravi pregradu na odgovarajućem dijelu nepca. Kada se potisne zrak iz pluća, pregrada se otvori, a u tom trenutku se čuje eksplozivan šum, tj. tvori se konsonant visoke artikulacije (istiʻlā). U toku izgovora ovih glasova usne su zaokrugljene, usneni mišići olabavljeni, a otvor usta je nešto veći nego pri artikulaciji ostalih konsonanata.

U ovoj skupini je sedam glasova, a sadržani su u sintagmi: خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ (*ẖ, ṣ, ḍ, ġ, ṭ, q, ẓ*).[150]

Neemfatici su parnjaci emfatika.

---

148 Hfz. Silajdžić i hfz. Trebinjac, *Tedžvid*, o.c., str. 36-38.

149 Ibid. str. 36-38.

150 *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 42.

7) **Neemfatici** (الاستفال)

U toku izgovora neemfatika, jezik nije uzdignut prema nepcu, odnosno, njegov zadnji dio ne pravi prepreku vazdušnoj struji, kao što je to slučaj kod emfatika. Zbog toga, ovi konsonanti imaju nisku artikulaciju (istifāl). Ovdje pripadaju konsonanti iz sljedeće sintagme: ثبت عز من يجود حرفه سل اذشكا

(*ṯ, b, t, ', z, m, n, y, ğ, w, d, ḥ, r, f, h, s, l, ', ḏ, š, k, elif*).[151]

8) **Velari** (الأطباق)

Ovi konsonanti se artikuliraju na taj način što vazdušna struja iz pluća, na trenutak, biva zatvorena između tvrdog nepca (palatuma) i prednjeg dijela jezika. Velari su: ظ, ط, ض, ص.

Akustički najizraženiju velarnost ima *ṭ* a najslabiju konsonant *ẓ*.[152]

Parnjaci velara su nevelari.

9) **Nevelari** (الانفتاح)

Prilikom izgovora ovih glasova, prostor između tvrdog nepca i prednjeg dijela jezika je slobodan, te na taj način vazdušna struja iz pluća nesmetano prolazi. U ovoj skupini su svi konsonanti, izuzev onih iz prethodne grupe.

10) **Likvide** (الاذلاق)

Ovdje se ubrajaju konsonanti trenutačne, brze i prigušene artikulacije, pri čemu vrh jezika ili njegove bočne strane i usne imaju primarnu ulogu. Glasovi iz ove skupine sadržani su u sintagmi: فر من لب *f, r, m, n, l, b*.[153]

Klasični lingvisti su ih nazivali *tewessuṭ*, a dodavali su im i konsonant ع.[154]

Parnjaci likvida su nelikvide.

11) **Nelikvide** (الاصمات)

Karakteristika konsonanata iz ove skupine je da se od njih samih ne mogu graditi riječi koje u korijenu imaju četiri ili pet konsonanata, nego u tim

151 Ibid. str. 42

152 Ibid. str. 42.

153 *Haqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 110.

154 *Lingvističko djelo Ibrāhīma Enīsa*, o.c., str. 51.

riječima mora biti jedan ili više glasova iz grupe likvida (iḏlāq). Ukoliko se dogodi da su u osnovi riječi od četiri ili pet konsonanata samo nelikvide, onda to znači da je dotična riječ nearapskog porijekla, npr.: عَسْجَدٌ ima značenje riječi ذَهَبٌ (zlato).

Nelikvide su sadržane u sintagmi:

جَزْ غَشٍّ سَاقِطٍ صَدٍّ ثِقَةٍ إِذْ وَعْظُهُ يَحُضُّكَ

(*ğ*, *z*, *ġ*, *š*, *s*, *elif*, *q*, *ṭ*, *ṣ*, *d*, *ṯ*, *q*, *t*, *'*, *ḏ*, *w*, *'*, *ẓ*, *h*, *y*, *ḥ*, *ḍ*, *k*).[155]

B) SKUPINE KONSONANATA KOJI NEMAJU PARNJAKE

U ovoj skupini su sljedeći konsonanti:

1) Sibilanti (صَفِيرٌ)

Prilikom tvorbe ovih glasova čuje se šištav ili praskav šum. U ovu skupinu se ubrajaju konsonanti ص, س, ز. Najizraženiju sibilantnost ima ص, potom ز, a najslabiju glas س.

2) Odskočni konsonanti (قَلْقَلَةٌ)

Ovi glasovi su karakteristični po tome što u toku artikulacije odskaču i to, samo onda, kada su bez vokala (sākin). Ovo izgovorno-akustičko svojstvo imaju konsonanti iz sljedeće sintagme: جَدٌّ قُطْبٍ (*ğ*, *d*, *q*, *ṭ*, *b*).

Njjaču eksplozivnost ima ط, srednju ج, a najslabiju konsonanti: ق, د, ب .

Eksplozivnost ovih glasova, u navedenoj poziciji je nužna, u protivnom, oni bi se u toku izgovora izgubili ili bi promijenili svoje akustičke osobine.

3) Mehki glasovi (لِينٌ)

Ovoj skupini pripadaju konsonanti: ى i و. Oni se nalaze u umekšanoj (līn) poziciji kada su bez vokala (sākin) a prije njih bude neki konsonant vokaliziran *fetḥom*.[156]

155 *Haqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 110-111.

156 Ibid. str. 101-110.

Objašnjavajući termin *leyyin*, kojim se nazivaju fonemi *w* i *y*, Sībeweyh smatra da je njihovo mjesto tvorbe šire od drugih, te da se glas može otegnuti ili razvući. On isto tako misli da fonemi: *elif*, *w* i *y* imaju najotvoreniju artikulaciju, s tim da je među njima najotvoreniji *elif*, potom *y* i najzad *w*.[157]

Pozicija *līn* kod konsonanata *w* i *y* je jedan od uvjeta za poluvokalnu dužinu.[158]

4) Laterali (انْحِرَافٌ)

Ovdje se ubrajaju konsonanti: ل i ر. Zbog karakterističnih poluotvora koji se formiraju prilikom njihove tvorbe, ovi glasovi imaju raznolike mogućnosti oblikovanja u različitim dijelovima usne duplje, uz učešće više glasovnih organa.

Izgovorno akustički centri navedenih glasova približavaju se jedan drugom, do mogućnosti spajanja njihovih ishodišta, što nije slučaj sa drugim glasovima.[159]

5) Vibrant (تَكْرِيرٌ)

Ovdje pripada samo konsonant ر. Pri tvorbi ovog glasa vrh jezika vibrira. Ibn Ğezerī smatra da je to vibriranje najslabije kada je glas *r* geminiran (tešdīd) i kada je asimiliran (idġām).[160]

6) Šumni konsonanti (تَفَشٍّ)

Karakterističan šum koji se čuje u toku izgovora, stalno je svojstvo konsonanta ش. U toku njegove tvorbe vazdušna struja iz pluća nailazi na prepreku i savladava je, a pri tom se čuje šištav šum. Ima mišljenja da ovoj grupi pripadaju i glasovi: *ṯ*, *r*, *s*, *ṣ*, *ḍ*, *f*, ali je prvo mišljenje argumentovanije.[161]

7) Konsonant duge tvorbe (اسْتِطَالَةٌ)

Ovdje se ubraja samo konsonant ض. S obzirom da u toku njegove tvorbe prednji dio jezika priliježe na dēsni, a zadnji dio jezika se podiže prema meh-

157 Mr. Mesud Hafizović, Zbornik radova ITF, Sarajevo, 3/1990., *Fonetske studije o ranom periodu Islama*, str. 133.

158 Vidi naslov: *Poluvokalna dužina.*

159 *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 45.

160 Ibid. str. 45.

161 Ibid. str. 46.

kom nepcu, na ovaj način je omogućeno strujanje zraka koje se proteže od jedne do druge strane jezika. Ovakva artikulacija je sporija i vremenski duža nego što je to slučaj kod drugih konsonanata. To se naročito uočava onda kada je ḍ geminiran i kada je bez vokala.[162]

8) Nazali (غُنَّة)

Nazali su konsonanti ن i م. Nazalnost je njihovo stalno svojstvo bez obzira na to da li su: vokalizirani, geminirani ili su bez vokala (sākin). Ovi glasovi zadržavaju svoje akustičke osobine i onda kada se asimiliraju i skrivaju u nazalizaciji, ili se izgovaraju bez ikakvih promjena.

C) PODJELA SVOJSTAVA PREMA INTENZITETU ARTIKULACIJE

Prema jačini akustičkog dojma, glasovna svojstva, se dijele na:

1. Svojstva visokog intenziteta (الصِّفَاتُ القَوِيَّة)

Ovoj skupini pripadaju: zvučni glasovi, plozivi, emfatici, velari, nelikvide, sibilanti, odskočni konsonanti, laterali, vibrant, šumni glasovi, konsonant duge tvorbe i nazali. Među navedenim grupama najviši intenzitet artikulacije imaju: odskočni glasovi, plozivi, zvučni glasovi, velari i emfatici.

2. Svojstva niskog intenziteta (الصِّفَاتُ الضَّعِيفَة)

Svojstva niskog intenziteta posjeduju sljedeće skupine konsonanata: bezvučni glasovi, frikativi, neemfatici, nevelari, likvide i mehki glasovi. Za „srednju“ grupu (tewessuṭ) karakteristično je da kod njih ne dominiraju ni svojstva visokog, a ni niskog intenziteta.[163]

Izučavanje glasovnih svojstava ima veliki značaj u teğwīdskoj znanosti.

5. Vježba (I i II dio)

162 *Haqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 105.

163 *Er-Rā'idu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 33.

Tabela br. 5

اَلصِّفَاتُ اللاَّزِمَةُ		الصِّفَاتُ الْعَارِضَةُ
s parnjacima	bez parnjaka	
اَلْهَمْسُ – اَلْجَهْرُ	اَلصَّفِيرُ	اَلتَّفْخِيمُ
اَلشِّدَّةُ – اَلتَّوَسُّطُ – اَلرِّخَاوَةُ	اَلْقَلْقَلَةُ	اَلتَّرْقِيقُ
اَلْاِسْتِعْلَاءُ – اَلْاِسْتِفَالُ	اَلْاِنْحِرَافُ	اَلتَّحْرِيكُ
اَلْاِطْبَاقُ – اَلْاِنْفِتَاحُ	اَلتَّكْرِيرُ	اَلْاِسْكَانُ
اَلْاِذْلَاقُ – اَلْاِصْمَاتُ	اَللِّينُ	اَلْقَصْرُ
	اَلتَّفَشِّي	اَلْمَدُّ
	اَلْاِسْتِطَالَةُ	اَلْاِظْهَارُ
	اَلْغُنَّةُ	اَلْاِدْغَامُ
		اَلْقَلْبُ (اَلْاِقْلَابُ)
		اَلْاِخْفَاءُ
		اَلسَّكْتَةُ

Tabela br. 6

اَلصِّفَاتُ الْقَوِيَّةُ	اَلصِّفَاتُ الضَّعِيفَةُ
اَلْجَهْرُ	اَلْهَمْسُ
اَلشِّدَّةُ	اَلرِّخَاوَةُ
اَلْاِسْتِعْلَاءُ	اَلْاِسْتِفَالُ
اَلْاِطْبَاقُ	اَلْاِنْفِتَاحُ
اَلْاِصْمَاتُ	اَلْاِذْلَاقُ
اَلصَّفِيرُ	اَللِّينُ
اَلْقَلْقَلَةُ	
اَلْاِنْحِرَافُ	
اَلتَّكْرِيرُ	
اَلتَّفَشِّي	
اَلْاِسْتِطَالَةُ	
اَلْغُنَّةُ	

III

NESTALNE AKUSTIČKE OSOBINE GLASOVA

(اَلصِّفَاتُ الْعَارِضَةُ)

Osim stalnih, konsonanti imaju i nestalna akustička svojstva. Ona se ispoljavaju samo u određenim slučajevima i pod određenim uvjetima. Takvih izgovorno-akustičkih svojstava ima jedanaest:

1) Naglašenost glasovnih osobina (tefẖīm),
2) Nenaglašenost glasovnih osobina (terqīq),
3) Mobilnost glasova (taḥrik),
4) Nemobilnost glasova (iskān),
5) Osnovna dužina vokala (qaṣr),
6) Produžena dužina vokala (medd),
7) Nepromjenljivost glasovnih osobina (iẓhār),
8) Asimilacija glasova (idġām),
9) Preobrazba glasovnih osobina (iqlāb),
10) Skrivanje glasova u nazalizaciji (iẖfa') i
11) Pauzalna forma bez prekidanja daha (sekta).

1) NAGLAŠENOST I NENAGLAŠENOST GLASOVNIH SVOJSTAVA

(اَلتَّفْخِيمُ وَالتَّرْقِيقُ)

S obzirom na akustički utisak, evidentno je da vokali, u određenim slučajevima, utiču na izgovorno-akustičke osobine konsonanata, kao što i oni, sa svoje strane, mijenjaju akustiku vokala.[164]

Tefẖīm je naglašena (krupna) varijanta izgovora konsonanata i vokala, dok je *terqīq* nenaglašena (umekšana) varijanta njihove artikulacije. Akustički

164 Uticaj vokala na konsonante u primjerima: خَلَقَ خِلاَفٌ وَاللّهِ بِاللّهِ

Uticaj konsonanata na vokale u primjerima: ذَاقَ ضَاقَ تَابَ طَابَ

dojam se dobija prema fonetskom okruženju glasova. Sa ovog aspekta, glasovi se dijele na tri skupine, a to su:

1) Glasovi koji posjeduju emfatičnost kao stalno svojstvo, te se uvijek artikuliraju kao emfatici.

2) Glasovi koji nemaju svojstvo emfatika, neemfatici, i oni se izgovaraju umekšano, bez naglašavanja njihovih akustičkih osobina.

3) Glasovi koji se nekada izgovaraju kao emfatici, a nekada kao neemfatici, što zavisi od njihovog fonetskog okruženja.

A) KONSONANTI NAGLAŠENE ARTIKULACIJE

(الْاِسْتِعْلاَءُ)

Glasovi koji konstantno imaju visoko naglašen (krupan) izgovor (تَفْخِيمٌ) su velari i uvulari. U ovoj skupini je sedam konsonanata, sadržanih u sintagmi: خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ (*ẖ*, *ṣ*, *ḍ*, *ġ*, *ṭ*, *q*, *ẓ*). I među emfaticima se pojavljuju određene akustičke nijanse. Tako na primjer, velari ص ض ط ظ imaju jaču i naglašeniju artikulaciju od ostalih glasova iz iste skupine, jer se u toku izgovora ispoljavaju s nekim svojstvima koja ostali glasovi ne posjeduju.

Intenzitet emfatičnosti

Prema jačini akustičkog ispoljavanja, emfatici imaju pet stupnjeva, a to su:

l) Pozicija kada se poslije emfatika, a njima u ovom slučaju pripada i konsonant *r* (neemfatik), nađe dugi vokal *ā*. U ovoj poziciji emfatičnost navedenih glasova je najintenzivnija, npr.:

قَالَ ظَالِمُونَ رَازِقُونَ رَاشِدُونَ

2) Kada su emfatici i konsonant *r* vokalizirani *fethom*, emfaza je za nijansu slabija nego u prethodnom slučaju, npr.:

صَدَقَ طَبَعَ بَلَغَ

3) Ukoliko su spomenuti konsonanti vokalizirani *ḍammom* intenzitet emfatičnosti se još za nijansu smanjuje, npr.:

غُلِبَتْ يَظُنُّونَ قُمْ فَأَنْذِرْ

4) Pozicija u kojoj je intenzitet emfatičnosti još slabiji je ona, kada su emfatici i konsonant *r* bez vokala (sākin), npr.:

قَطْعٌ يَطْمَعُ مُقْمَحُونَ وَارْحَمْنَا

5) Najslabiju naglašenost spomenuti konsonanti imaju u slučajevima kada su vokalizirani *kesrom,*[165] npr.:

طِبَاقًا ضِرَارًا يُوقِنُونَ

B) KONSONANTI NENAGLAŠENE ARTIKULACIJE

(اَلْاِسْتِفَالُ)

Svi glasovi koji ne pripadaju emfaticima, imaju nisku (umekšanu) artikulaciju (terqīq). I u ovoj skupini postoji više alofona, s tim da treba voditi računa, da u toku izgovora svaki konsonant (emfatik i neemfatik) sačuva svoje stalno i nestalno akustičko svojstvo. Posebno treba obratiti pažnju na sljedeće slučajeve:

1) Kada su jedan do drugog glasovi غ i ض, treba paziti da se prilikom izgovora, umjesto غ ne izgovori konsonant خ, kao na primjer u riječi:

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ

2) Precizno i odgovorno izgovarati konsonante koji su iz istog izgovornog centra ili bliski po akustičkim osobinama, kao na primjer, ne zamijeniti glasove: ظ i ذ u riječima: مَحْظُورًا مَحْذُورًا .[166]

3) Konsonanti se u toku izgovora ne smiju međusobno zamjenjivati. Kao primjer mogu se navesti glasovi: ص i س u riječima عَسَى (možda, može biti) i عَصَى (ne poslušati, protiviti se, suprostaviti se, opirati se). Međusobnom zamjenom navedenih konsonanata dobilo bi se potpuno pogrešno značenje kur'ānskih ajeta. Naročito treba paziti na izgovor sintagme عَسَى اللّٰهُ.[167] Ne smije se dogoditi da učač umjesto عَسَى izgovori riječ عَصَى , jer ona po svom značenju

165 *Teğwīdu-l-Qur'ān,* o.c., str. 119-121.

166 El-Isrā', 20. i 57.

167 Sintagma عَسَى اللّٰهُ spominje se u sljedećim surama: En-Nisā' - 84, 99, El-Mā'ide - 52, Et-Tewbe - 102, Yūsuf - 83, Mumteḥane - 7.

ne može doći uz riječ اللّٰهَ . Zamjenom konsonananta *s* i *ṣ* promijenio bi se smisao i sljedećih ajeta: وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ [168] فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ [169]

Zamjena prethodno spomenutih konsonanata je moguća samo u nekoliko riječi, o čemu će kasnije biti govora.

4) Ukoliko su bez vokala (sākin), glasovi *l*, *m* i *n* prilikom izgovora ne smiju odskakati, jer oni ne posjeduju tu izgovorno-akustički osobinu. Isto pravilo važi i u slučaju nunacije (tenwīn).

Među neemfaticima karakteristični su sljedeći konsonanti:

- Skupina odskočnih neemfatika kojima se u ovom slučaju pridodaju i emfatici: ط i ق.

- Konsonanti: ص, س, ز, međusobnim ujedinjavanjem, približavanjem ili zamjenom trpe određene promjene.

ODSKOČNI KONSONANTI
(قَلْقَلَةٌ)

Kada su pojedini glasovi bez vokala (sākin), nužno je da u toku njihove artikulacije dođe do slabijeg ili jačeg praska. U protivnom, ti konsonanti bi se izgubili. Ovoj skupini pripadaju glasovi iz sljedeće sintagme: جَدُّ قُطْبٍ (*ğ*, *d*, *q*, *ṭ*, *b*).

Definicija:

„Qalqala (odskakanje) će biti kada konsonanti iz grupe *ğeddu quṭb*, u sredini ili na kraju riječi, budu bez vokala (sākin, stalni ili nestalni)“, npr.:

وَالْفَجْرْ أَحَدْ فَلَقْ أَطْعَمَهُمْ حَطَبْ

Prema intenzitetu praskanja qalqala ima četiri stepena, a to su:

1) Najjači intenzitet odskakanja navedeni konsonanti imaju u slučajevima kada se na njima pauzira (sākin nestalni) a uz to su još i geminirani (tešdīd), npr.:

فِي الْحَجّْ بِالْحَقّْ أَشَقّْ

2) Nešto slabije odskakanje, prethodno spomenuti glasovi, imaju u onim slučajevima kada se na njima pauzira (sākin, stalni ili nestalni) a pri tom nisu geminirani (tešdīd), npr.:

مُحِيطْ شَهِيدْ مُنِيبْ

---

168 El-Beqare - 216.

169 El-Muzzemmil - 16.

3) Još slabiji intenzitet odskakanja konsonanata iz navedene skupine imamo u slučajevima kada su oni bez vokala (sākin stalni), odnosno, kada se nalaze u sredini riječi, npr.:

يَجْمَعُ يَبْخَلُونَ يَدْخُلُونَ

4) Najslabiju praskavost, ali bez oskakanja, glasovi iz grupe *ğeddu quṭb* imaju u slučajevima kada su vokalizirani, npr.:

جَنَّاتٌ وَقَبَ وَجَدَ طَبَعَ

Vrste qalqale

S obzirom na to da li se odskočni konsonanti u *sākin* poziciji nalaze u sredini ili na kraju riječi, qalqala može biti:

1) Qalqala niskog intenziteta (صُغْرَى)

To je slučaj kada su odskočni glasovi *sākin* a nalaze se u sredini riječi, npr.:

يَقْدِرُ يَدْخُلُونَ يَقْبَلُ يَجْمَعُ

2) Qalqala visokog intenziteta (كُبْرَى)

Ukoliko su konsonanti iz skupine *ğeddu quṭb* na kraju riječi u poziciji *sākin*, a pri tom nisu geminirani, intenzitet njihovog praskanja je visok, npr.:

حَطَبْ سُجُودْ لَهَبْ

3) Qalqala najvišeg intenziteta (الأَكْبَرُ)

Ova vrsta qalqale primjenjuje se u onim slučajevima kada su konsonanti, iz prethodno spomenute skupine, bez vokala (sākin) a, osim toga, imaju i *tešdīd,*[170] npr.:

تَبّْ اَشَقّْ جُبّْ

U toku primjene svih vrsta qalqale, glasovi odskaču prirodno, bez napora, naprezanja ili prenaglašavanja.

170 'Abduhū-'Abbās El-Welīdī, *El-Meğmu'u-l-mufīdu fī 'ilmi-t-teğwīd*, Ğedda, 1990., str. 89.

UZAJAMNA VEZA KONSONANATA: ص, س, ز

Prema klasičnim izvorima ovi glasovi se, uz pritisak vrhom jezika, tvore na ivici donjih sjekutića. Jedna od karakteristika ove skupine je, da se konsonanti, u određenim slučajevima međusobno ujedinjuju, približavaju ili zamjenjuju, ali se pri tom ne mijenja značenje kur'ānskih ajeta. To se događa u sljedećim riječima:

(El-Beqare - 245.)	يَبْصُطُ يَبْسُطُ	(El-Fātiḥa - 5 - 6.)	اَلصِّرَاطَ اَلسِّرَاطَ اَلزِّرَاطَ
(Eṭ-Ṭūr - 37.)	مُصَيْطِرُونَ مُسَيْطِرُونَ مُزَيْطِرُونَ	(El-A'rāf - 69.)	بَصْطَةً بَسْطَةً
(El-Ġāšiye - 22.)	بِمُصَيْطِرٍ بِمُسَيْطِرٍ بِمُزَيْطِرٍ		

Ove verzije su u potpunosti vjerodostojne i primjenjuju se u qirā'etima Kur'āna, a.š. Razlike se pojavljuju u zavisnosti od kriterijuma koje su imāmi i rāwiye uzimali pri argumentaciji svoje verzije.

1) Ortografija riječi kao argument

U svim musḥafima, riječ *eṣ-ṣirāṭa*, i još neke iz navedene skupine, napisane su s konsonantom *ṣ* (اَلصِّرَاطَ). Većina imāma i njihovih rāwiya, među kojima je i naš Ḥafṣ, primjenjuju ovu verziju, odnosno, u ovom slučaju prihvataju musḥafski pravopis kao kriterijum.

2) Etimologija riječi kao argument

U osnovi prethodno spomenutih riječi nalazi se konsonant *s* (اَلسِّرَاطَ بَسْطَةً).

Ovu verziju primjenjuje Ibn Keṯīr. Qunbul i još neki imāmi i rāwiye. Oni slijede Ibn 'Abbāsa koji je težio da ostvari etimološki princip, a on glasi:

لَا يُنْتَقَلُ عَنِ الْأَصْلِ إِلَى مَا لَيْسَ بِالْأَصْلِ

„Ne može se odvojiti od osnove ili u njoj zamijeniti ono što je za nju vezano."

Dakle, nije preporučeno praviti određene promjene i zamjene onih konsonanata koji se nalaze u osnovi jedne riječi. Međutim, međusobnom zamjenom glasova س i ص ne mijenja se značenje navedenih riječi. Smisao ajeta, u sve tri verzije, ostaje isti.

3) Izgovorno-akustičke osobine glasova kao argument

U ovom slučaju, u prvoj, četvrtoj i petoj, od navedenih, riječi (الصِّرَاطَ بِمُصَيْطِرٍ الْمُصَيْطِرُونَ) imām Ḥamza primjenjuje *išmām.* To znači da se konsonanti ص i ز sa podjednakim intenzitetom međusobno ujedine, a onda se, ispupčenih i zaokrugljenih usana izgovore kao jedan glas, koji je po akustičkom utisku najbliži konsonantu ظ, jer *išmam* nema zasebnog fonema.

Zašto se primjenjuje ovo pravilo?

U spomenuta tri slučaja, u riječima se nalazi konsonant ص koji je bezvučan i konsonant ط koji je zvučan (po mišljenju klasičnih lingvista). *Išmamom* se želi postići akustičko približavanje ili izjednačavanje ovih konsonanata. Ovaj fonološki princip općenito se koristio u dijalektu plemena Qays.[171]

C) NEEMFATICI VISOKO-NAGLAŠENE ARTIKULACIJE

Pojedini glasovi iz grupe neemfatika (istifāl), u određenim slučajevima imaju visoko-naglašen (krupan) izgovor, odnosno artikuliraju se kao emfatici (krupni glasovi), iako im po svojim akustičkim osobinama ne pripadaju. Ti glasovi su:

1) Vokal *ā* koji posjeduje tri akustičke varijante izgovora.

2) Konsonant *r* se izgovara na dva načina.

3) Konsonant *l* ima dva osnovna alofona.[172]

171 *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i,* o.c., sv. I, str. 34-35., 292-302., 372.

172 *Teğwīdu-l-Qur'ān,* o.c., str. 127.

1) SPECIFIČAN IZGOVOR VOKALA *ā*

(اماَلةٌ)

Prije nego što se upoznamo sa ovom varijantom izgovora vokala *ā*, neophodno je znati finese koje su vezane za artikulaciju *fetḥe*. Kao simbol kratkog vokala *e/a*, *fetḥa* se izgovara na sljedeće načine:

a) *Fetḥa* kao simbol kratkog vokala *a*

Na ovaj način *fetḥa* se artikulira:

- Kada su njom vokalizirani konsonanti iz skupine: خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ ح ع

Primjeri:

خَيْرٌ صَبْرٌ بِالْغَيْبِ

- Ukoliko je pomoću *fetḥe*, na prethodno navedenim konsonantima izvedena nunacija *an*.

Primjeri:

غَرْقًا نَشْطًا صِدْقًا

- Iznimno u nekoliko riječi, u kojima su konsonanti: ل i ر, vokalizirani *fetḥom*. Te riječi su:

اَللّٰهُ، اَللّٰهُمَّ، رَبٌّ، رَبَّنَا. . . ، رَحِمَ، رَضِيَ، رَمَضَانُ، رَحِيمٌ، رَجِيمٌ (اِبْلِيسُ)

b) *Fetḥa* kao simbol kratkog vokala *e*

Na svim konsonantima koji ne pripadaju skupini: خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ ح ع *fetḥa* se izgovara kao kratki vokal *e*.

Primjeri:

كَتَبَ مِثْلُهُمْ سَيَقُولُ

Ukoliko su glasovi: خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ ر (bez ع i ح) vokalizirani, *fetḥa* ispred njih ima otvoren izgovor. To znači da su usta nešto više otvorena, usne umjereno ispupčene i zaokrugljene, a usneni mišići su olabavljeni, npr.:

وَقَبَ رَزَقَ بَقَرَةٌ يَطُوفُ

c) **Izgovor *fetḥe* između kratkog *a* i *e***

Kao glas u kome ne dominira ni *a* ni *e*, *fetḥa* se izgovara:

- Kada prije konsonanata iz skupine: ع ح قظ ضغط خص koji su bez vokala (sākin) dođe neki glas, vokaliziran *fetḥom*, npr.:

مَغْضُوبِ يَضْرِبُ يَقْبَلُ

- Kao međuglas, *fetḥa* se izgovara i prije riječi اَللّهُ, osim u sintagmi عَسَى اللّهُ. U ovom slučaju artikulira se kratki vokal *e*, kako ne bi došlo do promjene značenja kur'ānskih ajeta.

Kao i *fetḥa* i dugi vokal *ā* ima tri akustičke varijante izgovora. O otvorenoj i zatvorenoj artikulaciji ovog vokala bilo je govora ranije (Vidi II dio, Izgovorna baza glasova, I ishodište).

Imāla je specifičan izgovor vokala *ā* i ona kao takva je poznata među Arapima. Najčešće su je koristili stanovnici Neğda i to plemena: Temīm, Qays i Esed, dok se u dijalektima Ḥiğāza, imāla nije primjenjivala. Kao dijalektska fonološka varijanta izgovora, imāla je sačuvana u qirā'etima Kur'āna, a.š., bilo u pojedinačnim slučajevima ili kao opće pravilo.[173]

Definicija:

„Imāla je neuobičajen izgovor, vokala *ā* koji se prema akustičkom dojmu približava dugim vokalima: *ē* i *ī*".

Prema ovoj definiciji, vokal *ā* čuva svoju fonemsku vrijednost, ali dolazi do „zamućenosti" njegovih izgovorno-akustičkih osobina. Prema stepenu preobrazbe i „zamućenosti" ovog vokala, imāla se dijeli na: imālu ṣuğrā i imālu kubrā.[174]

Djelimična specifičnost vokala *ā* (اِمَالَةٌ صُغْرَى)

U ovom slučaju vokal *ā* se pomijera od „zadnje" na „prednju" realizaciju, odnosno izgovora se kao zatvoren vokal *ē*, pri čemu su usta sasvim malo otvorena, usne razvučene a usneni mišići jako zategnuti.

173 *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c., sv.I, str. 168-208.

174 *Taqrību-n-nef'ifi-l-qirā'āti-s-sebi'i*, o.c., str. 58-69.

Potpuna specifičnost vokala *ā* (اِمالَةٌ كُبرى)

To je glas koji se također, sa „zadnje“ premješta na „prednju“ realizaciju, ali prema dugom vokalu *ī*.

U toku izgovora ovog međuvokala, vrh jezika se prisloni na korijen donjih zuba, a bočne strane jezika se čvrsto pripoje uz gornje kutnjake. Usta se sasvim malo otvore, usne su razvučene a usneni mišići su jako zategnuti.

Prema našem qirā'etu, *imāla suġrā* se ne primjenjuje ni na jednom mjestu u Kur'ānu, a.š., dok se *imāla kubrā* nalazi samo u jednom ajetu, u riječi مَجْرٖيهَا.[175]

Osim našeg rāwiye Ḥafṣa *imālu* u ovoj riječi primjenjuju i imāmi: Ḥamza i Kisā'ī.

Kakav je smisao *imāle* i šta se njom želi postići?

Općenito uzevši *imālom* se želi ukazati na prvobitni oblik riječi, odnosno fonološkim putem, približiti se etimologiji riječi. U navedenom slučaju (mağrēhā), od glagola: يَجْرِي – جَرَى upotrijebljen je infinitivni oblik مَجْرَى. U svom osnovnom obliku, ova riječ glasi: مَجْرَيٌ. Da bi se ukazalo na ovu činjenicu, tj. da se na kraju riječi u osnovi nalazi konsonant *y*, primjenjuje se *imāla*. S obzirom da konsonant *y* s *kesrom* daje dugi vokal ي, *imāla kubrā* je izgovor glasa koji se po akustičkom utisku nalazi između *ā* i vokala *ī*.[176]

S teğwīdskog aspekta, nije dozvoljeno u riječi *meğrēhā* izgovarati vokal *ā*, a imajući u vidu da je međuglas dosta teško artikulirati, onda je dozvoljeno izgovoriti vokal *ē*, dakle, *meğrēhā.*

2) VARIJANTE IZGOVORA KONSONANTA ر

(اَحْكَامُ الرَّاءِ)

Kada ga okružuju krupni glasovi (emfatici) i vokali, dugi ili kratki, konsonant *r* trpi određene fonološke promjene, iz kojih proizilaze dvije osnovne varijante izgovora:

a) Visoko-naglašena (krupna) varijanta izgovora (**tefẖīm**) i

b) Nisko-nenaglašena (umekšana) varijanta izgovora (**terqīq**).

---

175 Hūd - 41.

176 a) *Huğğetu-l-qirā'āt*, o.c., str. 339-340.

b) *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c., str. 528.

a) Visoko naglašena (krupna) varijanta izgovora

(تفخيم)

Konsonant *r* poprima osobinu krupnih glasova u sljedećim slučajevima:

1) Kada se izgovara s *fethom* ili *ḍamom*. Na isti način se artikulira i onda kada poslije njega dođu dugi vokali: *ā* i *ū* ili nunacija *en* i *un*, npr.:

نَاظِرَةٌ رُزِقْنَا رَبَّنَا أَمْرُنَا

2) Ukoliko se konsonant *r* izgovara bez vokala (sākin), stalni ili nestalni, a prije njega se nađu *fetḥa* ili *ḍamma* ili dugi vokali: *ā* i *ū*, npr.:

خَرْدَلٌ غُرْفَةٌ نَهَارْ قُبُورْ

3) Ako je ovaj konsonant bez vokala (sākin), a prije njega bude nestalna *kesra*, bilo u istoj ili na kraju prethodne riječi, npr.:

ارْجِعِى ارْكَعُوا انِ ارْتَبْتُمْ اَمِ ارْتَابُوا

4) Kada je *r* bez vokala (sākin, nestalni), prije njega bude konsonant bez vokala (sākin, stalni) a prije ovog dođe *fetḥa* ili *ḍamma*, npr.:

اَلْعَشْرْ اَلْقَدْرْ اَلْفَجْرْ اَلْيُسْرْ اَلْعُسْرْ

5) Konsonant *r* se izgovara krupno i onda kada poslije njega, u istoj riječi bude konsonant iz grupe emfatika, npr.:

ارْصَادٌ قِرْطَاسٌ فِرْقَةٌ مِرْصَادًا

Međutim, ukoliko se *r* nalazi na kraju jedne, a emfatik na početku sljedeće riječi, ovo pravilo se ne primjenjuje, npr.:

اَنْذِرْ قَوْمَكَ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلاً

Karakteristično je napomenuti da se *r* u jednom slučaju može izgovarati i krupno i umekšano, i to u riječi كُلُّ فِرْقٍ .[177]

Krupan izgovor je moguć zbog toga što se poslije *r* nalazi emfatik ق, dok se umekšana varijanta primjenjuje zato što se konsonant *r* nalazi između dvije *kesre*. Iako su obje ove verzije vjerodostojne, posljednja (umekšana verzija) je argumentovanija, kaže Ebū 'Amr.[178]

177 Eš-Šu'arā - 63.

178 a) *Teğwīdu-l-Qur'ān*, o.c., str. 128-132.

b) *Ibrāzu-l-me'ānī min ḥirzi-l-emānī*, o.c., I sv., str. 256.

b) Nisko-nenaglašena (umekšana) varijanta izgovora

(تَرْقِيقٌ)

Konsonant *r* se izgovora umekšano u sljedećim slučajevima:

1) Kada se artikulira s *kesrom*, ili tenwīnom *in*, ili poslije *r* dođe dugi vokal *ī*, npr.:

رِزْقٌ رِجَالٌ رِيحٌ رِبْوا

2) Ukoliko je konsonant *r* bez vokala (sākin, stalni ili nestalni) a prije njega bude *kesra* ili dugi vokal *ī*, npr.:

اَبْصِرْ شِرْذِمَةٌ مِرْيَةٌ قَدِيرْ

3) Kada je *r* bez vokala (sākin, nestalni) a prije njega dođe konsonant *y* u poluvokalnoj poziciji, tj. također *sākin* (stalni) a ispred njega *fetḥa*, npr.:

لاَ ضَيْرْ سَيْرْ خَيْرْ

4) Konsonant *r* se izgovara umekšano i onda kada poslije njega bude *imāla*, a to znači, prema našem qirā'etu, samo u riječi مَجْرَيهَا (Hūd - 41).[179]

U vezi artikulacije konsonanta *r*, među imāmima i njihovim rāwiyama uglavnom postoji suglasnost, s tim da Werš umekšava ovaj glas još u nekim slučajevima, o kojima ovdje neće biti govora.

3) VARIJANTE IZGOVORA KONSONANTA *l* U RIJEČI اَللَّهُ

(لَفْظَةُ اللَّهِ)

Konsonant *l* je neemfatik. Nisko-nenaglašena (umekšana) varijanta izgovora je njegova osnovna akustička osobina. Ipak, u riječi اَللَّهُ, u određenim slučajevima, ovaj konsonant se artikulira kao emfatik. Ove promjene uslovljavaju vokali, a prema verziji rāwiye Werša na konsonant *l* utiču i emfatici ص, ط i ظ. Konsonant *l* u riječi اَللَّهُ izgovara se na dva načina:

a) Visoko-naglašene (krupna) varijanta izgovora (تَغْلِيظٌ), a primjenjuje se kada prije riječi اَللَّهُ dođu *fetḥa* ili *ḍamma*, npr.:

شَهِدَ اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنَ اللَّهِ

179 *Haqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 127-130.

Werš primjenjuje krupnu varijantu artikulacije i u drugim riječima, u onim slučajevima kada je *l* vokaliziran *fetḥom*, a ispred ovog konsonanta budu emfatici: ص, ط i ظ, također vokalizirani *fetḥom*, npr.:

صَلَوٰةٌ طَلَّقْتُمْ ظَلَمَ وَصَلَ

U ovim i sličnim riječima, Werš slijedi princip po kome Arapi, kad god je to moguće, približavaju ili izjednačavaju fonološke osobine konsonanata i vokala, pod uslovom da su oni bliski po mjestu tvorbe ili po nekim zajedničkim akustičkim osobinama. Ovo fonološko ujednačavanje i približavanje glasova olakšava izgovor, što je posebno važno, kada se u jednoj riječi nalaze konsonanti iz više različitih izgovorno-akustičkih centara. Kao što, prema Weršu, na konsonant *l* utiču spomenuti emfatici, tako isto njegove fonološke osobine mijenjaju *fetḥa* i *ḍamma*, jer su po akustičkom dojmu bliži emfaticima nego neemfaticima.

b) Nisko-nenaglašena (umekšana) varijanta izgovara (تَرْقِيقٌ), a primjenjuje se kada prije riječi اَللّٰه dođe *kesra*, npr.:

بِسْمِ اللّٰهِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بِاللّٰهِ لِلّٰهِ

U ovom slučaju konsonant *l* čuva svoje osnovno svojstvo (umekšan), čemu doprinosi i *kesra*. Za većinu imāma i rāwiya u qirā'etima Kur'āna, a.š., među kojima je i naš Ḥafṣ, umekšana (teqīq) varijanta je pravilo, dok je krupna (taġliẓ) varijanta izuzetak.[180]

6. Vježba (I i II dio)

180 a) *El-kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i*, I sv., o.c., str. 219.

b) *Ġayṯu-n-nef'ifi-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c., str. 134-135.

c) *Ḥirzu-l-emāmī we weğhu-t-tehānī*, o.c., str. 73.

Tabela br. 7

قَلْقَلَةٌ	odskočni konsonanti	
وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا . لَاۤ أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ وَلَاۤ أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ .	ق	
وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ .	ط	
وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ .	ب	
وَمَا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ . إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ .	ج	
أُدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ .	د	
izgovor riječi لَفْظَةُ اللَّهِ – اَللَّهُ	pozicije	
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ .	ـَ اَللَّهُ	krupan izgovor
قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ .	ـُ اَللَّهُ	
وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى .	ـِ اَللَّهُ	mehak izgovor

Tabela br. 8

أَحْكَامُ الرَّاءِ	pozicije	
وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرىٰ.	رَ، رُ، رَا، رُوا، رًا، رٌ	krupan izgovor
وَمَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ. وَاِلَيْهِ النُّشُورْ.	ـَرْ، ـُرْ، اُورْ، اَرْ	
اِرْجِعِيَ اِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً.	ـِرْ nestabilna kesra	
وَالْفَجْرْ. وَلَيَالٍ عَشْرْ. وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرْ.	ـَـْرْ، ـُـْرْ	
اِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا.	emfatik ـِرْ	
لاَ تَأْكُلُوا الرِّبٰوا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً.	رِ رِى رٍ	mehak izgovor
قُلْ اِنِّىَ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ. وَاِلَيْكَ الْمَصِيرْ.	ـِرْ يرْ	
قَالُوا لاَ ضَيْرْ. اِنَّا اِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ.	يْرْ	
وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ **مَجْرِيهَا** وَمُرْسَاهَا.	imāla ـر	

TREĆI DIO

VOKALIZACIJA KONSONANATA, DUŽINE VOKALA, GLASOVNE PROMJENE

- MOBILNOST I NEMOBILNOST GLASOVA
- DUŽINE VOKALA
- GLASOVNE PROMJENE
- ASIMILACIJA KONSONANATA
- PREOBRAZBA GLASOVNIH OSOBINA
- NAZALIZACIJA GLASOVA

I

MOBILNOST I NEMOBILNOST GLASOVA

(التَّحْرِيكُ وَالْإِسْكَانُ)

Taḥrīk znači: pokretanje, poticanje, vokalizacija, harekleisanje.

Riječ *ḥareke* sama po sebi znači pokret, pa proizilazi da vokal mobiliše konsonant. Vokal je dakle nužan dio prethodnog konsonanta i klasični filolozi nisu ga izolovano ni posmatrali.

Teksīn znači: umirenje, ublažavanje, izgovor (pisanje) konsonanta bez vokala. Kao što *hareke* pokreće konsonant, *sukūn* ga „umiruje" i ne dozvoljava da bude mobilisan.[181]

S obzirom da Arapi, u toku čitanja, izostavljaju kratki vokal u pauzalnoj formi (waqf), to znači da je *sukūn* na posljednjem konsonantu u osnovi pauzalne forme. Kao što čitanje ne može početi *sukūnom*, tako ni pauza ne može biti na kratkom vokalu. Izgovorno-akustičke promjene pri izgovoru mogu se najbolje pratiti kroz:

1) Umekšan izgovor konsonanta *hemze* (تَسْهِيلٌ)

2) Artikulaciju vokala uz spojenu ličnu zamjenicu *h* (ضَمِيرٌ)

3) Kroz neobičnu labijalizaciju *ḍamme* (إِشْمَامٌ)

1) VARIJANTE IZGOVORA KONSONANTA ء

Imajući u vidu njegovu fiziološku i akustičku prirodu, hemze je u ovisnosti od fonetske mu okoline i mjesta u riječi (ili sintagmi) podložno različitim promjenama.

Recitatori Kur'āna (imāmi i rāwiye qirā'eta) iz Istočne Arabije i Iraka, dobro čuvaju izgovor *hemzeta*, dok oni porijeklom iz Ḥiğāza dopuštaju njegove razne promjene, vjerovatno pod uticajem njihovih narječja.[182]

181 *Lingvističko djelo Ibrāhīma Enīsa*, o.c., str. 58.

182 Dr. Teufik Muftić: *Glasnični suglasnik hemze*, rad u rukopisu.

U qirā'etima Kur'āna, a.š., nisu zastupljene sve fonološke promjene koje je *hemze* pretrpjelo, nego su sačuvane samo one najosnovnije. Prema najvjerodostojnijim predajama, *hemze* se izgovara na nekoliko načina, a to su:

a) Izgovor *hemzeta* bez ikakvih fonoloških promjena (تَحْقِيقٌ).

Imāmi Kufe i Damaska, među kojima je i naš rāwiya Ḥafṣ, sasvim precizno izgovaraju *hemze*, odnosno, ne dolazi ni do kakve akustičke preobrazbe ovog konsonanta, bilo da je on na početku, u sredini ili na kraju riječi, npr.:

بِئْرٌ مُؤْصَدَةٌ يُؤْمِنُ بَأْسٌ

U učenju spomenutih imāma, nepromjenljiv izgovor *hemzeta* je pravilo, osim u pojedinim slučajevima koji se smatraju izuzecima.

b) *Hemze* se zamjenjuje drugim odgovarajućim glasom (اِبْدَالٌ), npr.:

يُؤْمِنُونَ > يُومِنُونَ الذِّئْبُ > الذِّيبُ مَأْكُولٍ > مَاكُولٍ 183

c) *Hemze* se u toku izgovora umekšava (تَسْهِيلٌ), npr.:

ءَأَلِدُ > ءَالِدُ ءَأَقْرَرْتُمْ > ءَاقْرَرْتُمْ 184

Prema našem qirā'etu, *hemze* se umekšava (تَسْهِيلٌ) samo u jednom slučaju i to u riječi ءَأَعْجَمِيٌّ (Fuṣṣilet-44).

d) *Hemze* se izostavlja, njegov vokal se prenosi na prethodni konsonant, umjesto *sukuna* (نَقْلٌ), npr.:

قَدْ أَفْلَحَ > قَدَ افْلَحَ فِي الْأَرْضِ > فِي الَارْضِ 185

e) *Hemze* se geminira s drugim glasom (تَشْدِيدٌ), npr.:

إِنَّمَا النَّسِيٓءُ > إِنَّمَا النَّسِيُّ بِالسُّوٓءِ > بِالسُّوِّ 186

Osim *taḥqīqa* koji se redovno primjenjuje i *teshīla* koji se koristi samo u jednom slučaju, ostala navedena pravila nisu zastupljena u našem qirā'etu.[187]

183 Vidi: Muṣḥaf prema Weršu (El-Beqara - 4., Yūsuf - 13., El-Fīl - 5.)

184 Ibid. (Hūd - 72., 'Āli 'Imrān - 81.)

185 Ibid. (El-Mu'minūn - 1., El-Beqara - 11.)

186 Vidi: Muṣḥaf prema Weršu (Et-Tewba - 37.) i Qālūnu (Yūsuf - 53.).

187 *Taqrību-n-nef'i fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c., str. 29.-37.

Umekšana artikulacija *hemzeta*

(تَسْهِيل)

Kao što je rečeno, *hemze* se prema našem qirā'etu, sasvim jasno i precizno izgovara, neovisno od toga da li je ovaj konsonant vokaliziran ili je bez vokala(sākin). Samo u jednom slučaju *hemze* se umekšava (teshīl) i to u riječi ءَاْعْجَمِيٌّ.[188]

U ovom primjeru, prvo *hemze* se jasno izgovara (taḥqīq) a na drugom se primjenjuje umekšana varijanta.

Definicija:

„Teshil je varijanta izgovora *hemzeta*, koje se po akustičkom dojmu pomjera prema vokalima koji mu prethode (teshīl beyne beyne)".

Zašto se, prema našem qirā'etu, primjenjuje *teshīl* samo u riječi ءَاْعْجَمِيٌّ a ne i u drugim slučajevima u kojima su dva *hemzeta* jedno do drugog?

Razlog je u tome što su u spomenutoj riječi prva tri konsonanta iz grupe duboko grlenih glasova (el-ḥurūfu-l-ḥalqiyye) i došli su jedan do drugog. Da bi se olakšao izgovor, srednji konsonant, u ovom slučaju drugo *hemze* se olakšava ili umekšava (teshīl).

Ovo pravilo se u nekim qirā'etima redovno primjenjuje kada dva *hemzeta* budu jedno do drugog.[189]

2) IZGOVOR VOKALA UZ SPOJENU LIČNU ZAMJENICU ه

(ضَمِير)

Konsonant *h* može biti u ulozi spojene lične zamjenice, trećeg lica, muškog roda jednine. Kada je ova zamjenica vokalizirana, ti vokali se nekada izgovaraju dugo a nekada kratko, što zavisi od njenog glasovnog okruženja.

1. Izgovor dugih vokala

Kad su *ḍamma* i *kesra* uz ličnu zamjenicu *h*, izgovaraju se kao dugi vokali *ū* i *ī* u sljedećim slučajevima:

a) Ako je prije zamjenice konsonant, vokaliziran *fetḥom*, *ḍammom* ili *kesrom*, npr.:

كَتَبَهُ صَاحِبُهُ مِنْ رَبِّهِ دَخَلَهُ

188 Fuṣṣilet - 44.

189 *Ġayṯu-n-nef'i fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c., str. 67.-89.

b) U riječi فِيهِ , *kesra* poslije zamjenice se izgovara kao dugi vokal *ī*, samo u ajetu: وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا ... (El-Furqān - 69.). Na svim drugim mjestima u Kur'ānu, a.š., *kesra* u riječi فِيهِ izgovara se kao kratki vokal *i*.

2) Izgovor kratkih vokala

Ḍamma i *kesra* s konsonantom *h* izgovaraju se kao kratki vokali *u* i *i* u dva slučaja:

a) Kada prije lične zamjenice bude jedan od dugih vokala, npr.:

ضَرَبُوهُ هَدٰيهُ اِجْتَبٰيهُ

b) Ako ispred zamjenice bude konsonant bez vokala (sākin), npr.:

عَلَيْهِ مِنْهُ وَارْزُقْهُ

U riječi يَرْضَهُ *ḍamma* se izgovara kao kratki vokal *u*, iako na prvi pogled izgleda da bi je trebalo izgovoriti kao dugi vokal *ū*, s obzirom da se prije zamjenice nalazi *fetḥa*. Međutim, u osnovi riječi, ispred zamjenice se nalazi *sukūn*, pa ona glasi:

يَرْضَيْهُ < يَرْضَهُ

Ukoliko konsonant *h* nije u ulozi lične zamjenice, nego je jedan od korjenitih konsonanata dotične riječi, tada se artikuliraju samo kratki vokali,[190] npr.:

لَمْ يَنْتَهِ (اِنْتَهَى) فَوَاكِهُ (فَاكِهَةٌ) نَفْقَهُ (فَقِهَ)

Zanimljivo je napomenuti da imām Ibn Keṯīr El-Mekkī, težeći izvornim oblicima riječi, *ḍammu* i *kesru* uz ličnu zamjenicu *h* uvijek izgovara kao duge vokale *ū* i *ī*. Tako se prema ovoj verziji, مِنْهُ izgovara kao مِنْهُو , فِيهِ (u osnovi je فِيهُو) kao فِيهِي , عَلَيْهِ (u osnovi je عَلَيْهُو) kao عَلَيْهِي i sl. U posljednja dva primjera, konsonant *y*, odnosno dugi vokal *ī* prije zamjenice, izvršili su uticaj na krajnji glas, preobrazivši *ū* u dugi vokal *ī*.

Ostali imāmi i njihove rāwiye slažu se s Ibn Keṯīrom, ali i smatraju da u određenim slučajevima *ḍamma* i *kesra* mogu u potpunosti zamijeniti duge vokale *ū* i *ī*.[191]

---

190 Ibid. str. 54-58.

191 *Ḥuğğetu-l-qirā'āt*, o.c., str. 83.

U Kur'ānu, a.š., se nalazi više primjera ove vrste, gdje je u osnovi riječi dugi vokal, a prema našem qirā'etu izgovara se samo kratki, zato što je tako napisano. Na primjer: الدَّاعِ (u osnovi je الدَّاعِي), دَعَانِ (u osnovi je دَعَانِي).[192]

3) NEOBIČNA LABIJALIZACIJA *DAMME* (إشْمَام)

Zbog fonoloških, etimoloških i drugih promjena u pojedinim riječima, *ḍamma* se kao simbol kratkog vokala *u* izgubila ili se transformirala u neki drugi glas. Imajući u vidu tu činjenicu, dolazi do neobične labijalizacije *ḍamme* koja se ne pojavljuje kao zaseban vokal, nego samo kao zvučni efekat.

U određenim slučajevima, usne se podese za izgovor *ḍamme* ali se ona ne artikulira. Pri tom, poseban značaj ima gornja usna, koja se podiže prema gore, bez obzira na to da li je prethodni konsonant zvučan ili bezvučan.[193]

Sam termin išmām ukazuje na to da su usne u položaju mirisanja, s tim da je gornja usna nešto više uzdignuta, jer glagoli: شَمَّ ؛ أَشَمَّ znače: pomirisati, dati da pomiriše.[194]

Definicija:

„Išmām je namjera učača Kur'āna, a.š., da specifičnim položajem usana ukaže na *ḍammu* koja se nalazi na nekom konsonantu u osnovi pojedinih riječi."

Išmām, dakle nije izgovor *ḍamme*, nego samo aluzija da se ona nalazi u korijenu riječi. Prema našem qirā'etu, ovo pravilo se primjenjuje samo na jednom mjestu u Kur'ānu, a.š., i to u riječi: لَا تَأْمَنَّا (Yūsuf - 11.).

Nakon što se izgovori konsonant *n* s *tešdīdom* a prije izgovora vokala *ā*, usne se prilagode za izgovor *ḍamme*, uz podizanje gornje usne, ali se *ḍamma* ne artikulira. *Išmām* je dakle, između geminiranog konsonanta *n* i dugog vokala *ā*.

Spomenuta riječ u prvobitnom obliku glasi لَا تَأْمَنُنَا . Geminacijom konsonanata *n* dobila se navedena verzija. Da bi ukazao na prvi konsonant *n* koji je u osnovi vokaliziran *ḍammom*, Ḥafṣ primjenjuje *išmām*.

192 Vidi: Muṣḥaf prema Weršu (El-Beqara - 186.)

193 *Ibrāzu-l-me'ānī min ḥirzi-l-emānī*, I sv., o.c., str. 268-269.

194 *El-Itqān*, o.c., str. 117.

Svi imāmi se slažu da se u navedenoj riječi ne smiju izgovoriti dva, nego samo jedan geminiran konsonant *n*, jer je tako u svim mushafima napisano.[195]

U qirā'etima Kur'āna, a.š., pojavljuju se raznolike mogućnosti za primjenu *išmāma* i pojedini imāmi, pridržavajući se određenih pravila, redovno ga koriste. Kao primjer mogu se navesti Kisa'ī i Hišām. Oni primjenjuju ovo pravilo u pasivnim oblicima sljedećih glagola: قِيلَ (u osnovi je قُوِلَ), سِيءَ (u osnovi je سُوِءَ), غِيضَ (u osnovi je غُيِضَ), سِيقَ (u osnovi je سُوِقَ) حِيلَ (u osnovi je حُوِلَ) جِيءَ (u osnovi je جُيِءَ). Išmāmom u ovim glagolima, želi se zvučno ukazati na *ḍammu* koja se nalazi u korijenu, na prvim konsonantima navedenih riječi.[196]

Izgovarajući dugi vokal *ī* u spomenutim glagolima, usne su ispupčene i zaokrugljene, a gornja usna je nešto više podignuta.

195 *Ibrāzu-l-me'ānī min ḥirzi-l-emānī*, II sv., o.c., str. 532.

196 *El-Ḥuğğetu fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c., str. 69.

II

DUŽINA VOKALA

(مَدّ)

Medd lingvistički znači: višak, uvećavanje, slaganje nečega jedno uz drugo, pružanje, dok terminološki, ova riječ ukazuje na postupak po kome se kratki vokal, pod određenim uvjetima, produžava.

Dužine vokala općenito se dijele na:

1) **Osnovnu dužinu**

2) **Izvedenu dužinu**

1) OSNOVNA DUŽINA

(مَدّ اَصْلِيّ)

Ne ulazeći u jezički aspekt ovog pitanja, odnosno, da li u arapskom jeziku u osnovi postoje samo tri kratka, iz kojih su izvedena još tri duga vokala, ili postoji šest vokala, tri kratka i tri duga, u okviru ove tematike biće govora o osnovnim i izvedenim dužinama, a one nastaju pod određenim uvjetima.

A) UVJETI ZA OSNOVNU DUŽINU

(شُرُوطُ الْمَدِّ الْأَصْلِيِّ)

Da bi se dugi vokali mogli artikulirati i ortografski označiti potrebni su sljedeći uvjeti:

1) Da prije *elifa,* koji je bez vokala (sākin), bude *fetḥa* (ـَا). U ovom slučaju dobija se dugi vokal *ā*, npr.:

آمَنَ صَارَ قَالَ كَانَ

2) Da ispred konsonanta *w,* koji je bez vokala (sākin), dođe *ḍamma* (ـُو). Pod ovim uvjetom nastaje dugi vokal *ū*, npr.:

يُؤْمِنُ يَقُولُ يَكُونُ

3) Da prije konsonanta *y*, koji je bez vokala (sākin), bude *kesra* (ـِيْ). Na ovaj način se dobija dugi vokal *ī*, npr.:

قِيلَ عَالَمِينَ مُوقِنِينَ

Konsonanti *elif*, *w* i *y* nazivaju se حُرُوفُ المَدِّ a sadržani su u riječi أُوذِينَا.[197]

Nastanak vokala, na spomenuti način, je moguć, zato što su glasovi: *elif* i *fetḥa*, *w* i *ḍamma*, *y* i *kesra* bliski po ishodištima (meḫāriğ). Neki lingvisti smatraju da navedeni glasovni parovi pripadaju istim izgovornim centrima. Tako su *elif* i *fetḥa* grleni glasovi, *w* i *ḍamma* dvousneni (bilabijalni), a *y* i *kesra* su nepčani (palatalni) glasovi.

Osim konsonantske i vokalne uloge, konsonanti *w* i *y* mogu biti i u poluvokalnoj, tzv. *līn* poziciji, tj. kada su *sākin* a prije njih bude *fetḥa*.

B) VRSTE OSNOVNE DUŽINE

Osnovna dužina vremenski traje onoliko koliko se mogu u kontinuitetu izgovoriti dva kratka vokala, dakle, dvije fetḥe (e/a e/a = ā), dvije ḍamme (uu = ū), dvije kesre (ii = ī).[198]

Osnovna dužina je izgovor vokala na prirodan način (مَدٌّ طَبِيعِيٌّ) bez ikakvog skraćivanja ili produžavanja. Ovakvu prirodnu artikulaciju vokali imaju uvijek kada se u njihovoj neposrednoj blizini ne nalaze uzročnici izvedene duž ine (أَسْبَابُ المَدِّ) koji produžavaju vokale za nekoliko puta.

Izgovor vokala zavisi od tempa koji se primjenjuje u toku učenja Kur'āna, a.š. Zbog samog ritma učenja, neophodno je ujednačiti njihove duž ine, npr.:

قَالُوا يَتُوبُ مَدِينَةٌ

Prema položaju *ḥareketā* i njihovom glasovnom okruženju, osnovna duž ina se dijeli na nekoliko vrsta, a to su:

1) Alternativna dužina (مَدُّ العِوَضِ)

Ova vrsta dužine pojavljuje se samo u pauzalnoj formi (waqf), u onim riječima koje se završavaju nunacijom *en/an*. U toku pauze umjesto nunancije (tenwīn) izgovara se vokal *ā*, dakle alternativa je, *en/an* > *ā*. Npr.:

قَدِيرًا > قَدِيرَا نَذِيرًا > نَذِيرَا عَلِيمًا > عَلِيمَا

197 Dr. Ša'ban Muḥammed Ismā'īl, *Aḥkāmu-t-teğwīd*, Kairo, 1990., str. 37.

198 *Teğwīdu-l-Qur'ān*, o.c., str. 168.

2) Transformirana dužina (مَدُّ الْبَدَلِ)

Ova dužina primjenjuje se onda, kada u osnovi jedne riječi, budu dva *hemzeta*, jedno do drugog, tako da je prvo vokalizirano a druga je bez vokala (sākin). To znači da je: اَ < أَأْ , أُو < أُأْ , إِي < إِأْ .

Primjeri:

أَأْدَمَ < آدَمَ   أُأْتِيَ < أُوتِيَ   إِأْمَانٌ < إِيمَانٌ

U ovim i sličnim primjerima, naš rāwiya Ḥafṣ primjenjuje osnovnu dužinu, dok je Werš dvostruko duže izgovara.

3) Kontaktna dužina (مَدُّ الصِّلَةِ)

U ovom slučaju, osnovna dužina se primjenjuje poslije spojene lične zamjenice ه, kada je vokalizirana *ḍammom* ili *kesrom*. S obzirom na to da li konsonanti koji dođu poslije zamjenice vrše uticaj na njene vokale, ova dužina može biti:

a) Nepromjenljiva dužina (الصِّلَةُ الصُّغْرَى)

To je pozicija kada poslije lične zamjenice *h* dođe bilo koji vokaliziran konsonant, osim *hemzeta*. *Ḍamma* i *kesra* se u ovom slučaju izgovaraju kao vokali osnovne dužine. Npr.:

أَنَّهُ كَانَ   وَلَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ

b) Produžena dužina (الصِّلَةُ الْكُبْرَى)

Ukoliko poslije zamjenice *h*, na početku sljedeće riječi bude stalno *hemze*, prema Qālūnu ostaje osnovna dužina, dok je naš Ḥafṣ, zbog *hemzeta*, kao uzročnika, produžava od dva do četiri puta, a Werš čak i do šest puta, npr.:

وَأَنَّهُ أَهْلَكَ   مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ

4) Stabilna dužina (مَدُّ التَّمْكِينِ)

U određenim slučajevima osnovna dužina postaje stabilnija, jer se pojačava nekim drugim glasom. To se događa:

a) Kada poslije geminiranog konsonanta *y* يّ dođe dugi vokal *ī*. Npr.:

النَّبِيِّينَ   حُيِّيتُمْ

b) Ukoliko poslije dugog vokala *ī* dođe konsonant *y* ili poslije dugog vokala *ū* bude konsonant *w*. Npr.:

اَلَّذِى يُوَسْوِسُ   اٰمَنُو اصْبِرُوا وَصَابِرُوا

Sve navedene dužine su u kategoriji osnovne dužine i ukoliko poslije njih ne dolazi uzročnik, one se izgovaraju na uobičajen, prirodan način, bilo da se radi općenito o jeziku ili učenju Kur'āna, a.š.[199]

7. Vježba (I i II dio)

Tabela br. 9

<table>
<tr><th>ضَمِيرٌ</th><th>pozicije</th><th></th></tr>
<tr><td>وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ. فَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ
اَنَا اَكْثَرُ مِنْكَ مَالاً وَاَعَزُّ نَفَرًا.</td><td>ـَهُ
ـُهُ
ـِهِ</td><td rowspan="2">izgovara se dugo</td></tr>
<tr><td>يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا.
samo u ovom āyetu (El-Furqān - 69.)</td><td>فِيهِ</td></tr>
<tr><td>اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ فِى لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ.
وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ.
ذٰلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ</td><td>اَ ـ ه
اُو ـ ه
ى ـ ه</td><td rowspan="2">izgovara se kratko</td></tr>
<tr><td>اِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ.</td><td>ـْهُ</td></tr>
</table>

199 Vidi: a) *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 61-62.

b) *El-Meğmū'u-l-mufīdu fī 'ilmi-t-teğwīd*, o.c., str. 37-38.

c) *Haqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 135-136.

Tabela br. 10

مَدٌّ اَصْلِىٌّ	pozicije	vrste
يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ .	ـَا ـُو ـِى	مَدٌّ اَصْلِىٌّ (طَبِيعِىٌّ)
اَلَمْ نَجْعَلِ الْاَرْضَ مِهَادًا . وَالْجِبَالَ اَوْتَادًا . وَخَلَقْنَاكُمْ اَزْوَاجًا .	اَ < اً	مَدٌّ عِوَضٍ
رَبَّنَا اِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْاِيمَانِ اَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا .	اَ < أَأْ اُو < أُأْ ىِ < إِأْ	مَدٌّ بَدَلٍ
وَاَنَّهُ هُوَ اَغْنٰى وَاَقْنٰى . وَاَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرٰى . وَاَنَّهُ اَهْلَكَ عَادًا الْاُولٰى .	ه	مَدٌّ صِلَةٍ
وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَا . فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ . اَلَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ .	ىِ ىّ ىِ ى و اُو	مَدٌّ تَمْكِينٍ

2) IZVEDENA DUŽINA

(مَدٌّ فَرْعِىٌّ)

Pod određenim uvjetima, od osnovne dužine, dobija se izvedena dužina koja se ne koristi u svakodnevnom govoru, nego se primjenjuje samo u toku učenja Kur'āna, a.š. Da bi se dobila ova dužina potrebna su dva uvjeta:

a) Da postoji osnovna dužina o kojoj je bilo govora i

b) Da bude jedan od uzročnika dužine.

A) UZROČNICI IZVEDENE DUŽINE

(أَسْبَابُ الْمَدِّ الْفَرْعِيِّ)

Postoje dvije vrste uzročnika:

1) *Hemze* koje može doći poslije dugih vokala, kako u istoj, tako i na početku sljedeće riječi. Npr.:

جَآءَ   قَالُوٓا ءَامَنَّا   اِنَّمَآ أَنَا نَذِيرٌ

Na osnovu položaja *hemzeta* preciznije se određuje i vrsta izvedene dužine.

2) Drugi uzročnik je *sukūn* koji dolazi poslije dugih vokala a on može biti:

a) Vidljiv, kao u primjeru آلْآنَ

b) Skriven, a takav slučaj je samo u kur'ānskim skraćenicama. Npr.:

نٓ > نُونْ   يسٓ > يَاسِينْ

c) *Sukūn* se može nalaziti u osnovi gemunacije, kao što je slučaj sa riječima koje su pretrpjele određene jezičke promjene. Npr.:

اَلْحَآقَّةُ > اَلْحَاقْقَةُ   اَلطَّآمَّةُ > اَلطَّامْمَةُ

S obzirom na to, da li je pozicija *sukūna* stabilna ili nestabilna, on može biti:

1) **Stalni sukūn** (سُكُونٌ لَازِمٌ), pojavljuje se i u pauzalnoj i kontekstualnoj formi.

2) **Nestalni sukūn** (سُكُونٌ عَارِضٌ). On nije ortografski označen i funkcionalan je samo u izgovoru prilikom pauze.

Izvedenih dužina ima pet: **spojena**, **rastavljena**, **stalna**, **nestalna** i **poluvokalna**.

Spojena dužina

(مَدٌّ مُتَّصِلٌ)

Definicija:

„Medd muttesil će biti kada u istoj riječi poslije osnovne dužine dođe *hemze* kao uzročnik.“ Npr.:

اٰبَآئُكُمْ وَاَبْنَآئُكُمْ   سَوَآءٌ عَلَيْهِمْ

Ova dužina je u kategoriji *wāğib* (obavezno produžavanje), jer su svi imāmi i rāwiye u qirā'etima suglasni da se ona produžava iznad obične dužine. U svim verzijama učenja Kur'āna, a.š., vremensko trajanje ove dužine iznosi od tri do šest, u kontinuitetu izgovorenih, kratkih vokala (ḥareketa).

U ovom smislu, naš rāwiya Ḥafṣ, postupa na dva načina:

1) Ako je *hemze* kao uzročnik u sredini riječi, dužina i u pauzalnoj i u kontekstualnoj formi iznosi **četiri** ili **pet** kratkih vokala. Npr.:

جَزَآءُكُمْ   نِسَآئُكُمْ   جَآءَكَ

2) Međutim, ukoliko je *hemze* na kraju riječi, prema našem qirā'etu, dužina u pauzalnoj formi traje koliko **šest** kratkih vokala. Npr.:

سَمَآءْ   شُهَدَآءْ   يَشَآءْ

Ovakva preciznost našeg rāwiye temelji se na činjenici da se u navedenim i sličnim primjerima, u pauzalnoj formi, pojavljuju dva uzročnika u istoj riječi: *hemze* i *sukūn*. Da bi se izbjegla dilema, naš imam slijedi princip po kome se daje prioritet onom uzročniku koji je stabilniji. U navedenim primjerima *hemze* je stabilnije, jer se izgovara i u pauzalnoj i u kontesktualnoj formi, dok se *sukūn* (nestalni) pojavljuje samo u toku pauze. Prema tome, ukoliko se poslije spomenutih primjera pauzira, biće *medd muttesil* a ne *medd 'āriḍ*.

Rastavljena dužina

(مَدٌّ مُنْفَصِلٌ)

Definicija:

„Medd munfesil će biti kada poslije osnovne dužine koja je na kraju jedne riječi, dođe hemze kao uzročnik na početku sljedeće riječi.“ Npr.:

قُوٓا اَنْفُسَكُمْ   بِمَآ اَوْحَيْنَا   اِنِّيٓ اَعْلَمُ

Shodno svojim kriterijumima, imāmi ovu dužinu produžavaju, minimalno **dva** kratka vokala, odnosno, primjenjuju običnu dužinu, kao što to čini Qālūn a maksimalno do **šest** kratkih vokala, kao što je to slučaj u qirā'etu rāwiye Werša. Prema našem qirā'etu, ova dužina iznosi koliko **četiri** ili **pet** kratkih vokala.[200]

U složenici هَٰٓؤُلَآءِ nalaze se dvije izvedene dužine i to: rastavljena (munfeṣil) i spojena (mutteṣil). Iako je u ovom primjeru dozvoljeno prvu dužinu proučiti nešto kraće od druge, preporučuje se ujednačavanje dužina, kako bi se u toku učenja zadržao određeni ritam.

Dužina *el-munfeṣil* je u kategoriji *ğewāz*, što znači da je dozvoljeno skratiti je na običnu dužinu.

Stalna dužina

(مَدٌّ لَازِمٌ)

Ova dužina je *luzūm* (nužno-obavezujuće produžavanje) i vremenski mora trajati koliko **šest**, u kontinuitetu izgovorenih, kratkih vokala. U tom smislu imāmi su potpuno suglasni.

Definicija:

„Medd lāzim će biti kada poslije osnovne dužine kao uzročnik dođe stalni sukūn (sukūn lāzim)." Npr.:

وَالصَّٰٓفَّٰتِ صَفًّا   فَإِذَا جَآءَتِ الصَّآخَّةُ

S obzirom na to da li je *sukūn* pretrpio određene promjene ili ne, njegove pozicije mogu biti sljedeće:

1) *Sukūn* je vidljiv, ortografski označen i nalazi se u jednoj riječi (الْمُخَفَّفُ الْكَلِمِي). Naprimjer: آلْآنَ

2) *Sukūn* nije vidljiv, ortografski nije obilježen i nalazi se na jednom konsonantu (الْمُخَفَّفُ الْحَرْفِي). U ovakvoj poziciji *sukūn* je jedino u kur'ānskim skraćnicama. Npr.:

قٓ > قَافْ   الٓمٓ > أَلِفْ لَآمْ مِيمْ

200 Vidi: a) *El-mulehaṣu-l-mufīdu fī 'ilmi-t-teğwīd*, o.c., str. 68-93.
b) *El-Burhānu fī teğwīd-l-qur'ān*, o.c., str. 54-65.
c) *Aḥkāmu-t-teğwīd*, o.c., str. 38-46.

3) *Sukūn* je u jednoj riječi sadržan u osnovi geminacije (الْمُثَقَّلُ الْكَلِمِي). To znači da se on nalazi u *tešdīdu.* Npr.:

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّآمَّةُ الْكُبْرَى

4) *Sukūn* je na jednom konsonantu skriven u *tešdīdu* a, kao takav, javlja se u kur'ānskim skraćenicama, nakon asimilacije istih konsonanata (الْمُثَقَّلُ الْحَرْفِي). Npr.:

طسٓمٓ > طَاسِيمِّيمٌ > الٓمٓ > أَلِفْ لَآمِّيمْ

5) *Sukūn* je sadržan u *tešdīdu* a nalazi se poslije *hemzeta* (مَدُّ الْفَرْقِ). Ova vrsta geminacije pojavljuje se kada prije imenice s određenim članom dođe *hemze*, odnosno, upitna čestica أ. U ovakvoj poziciji čestica se, zajedno s *elifom* određenog člana, transformira u dugi vokal *ā*. Dakle ee=ā. Npr.:

أَالذْكَرَيْنِ > ءَالذْكَرَيْنِ > ءَالذَّكَرَيْنِ [201] ءَاللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ [202]

Prema tome, *medd lāzim* je stalna izvedena dužina, uzrokovana stalnim *sukūnom* i obaveza je svakog učača Kur'āna, a.š., da je primjenjuje i u pauzalnoj i u kontekstualnoj formi, bez obzira da li se uči brže ili sporije.

Nestalna dužina

(مَدٌّ عَارِضٌ)

Kod nestalne dužine, *sukūn* se kao uzročnik pojavljuje samo u pauzalnoj formi, odnosno, kratki vokal na posljednjem konsonantu se izostavlja.

Definicija:

„Medd 'āriḍ će biti kada poslije osnovne dužine dođe kao uzročnik nestal ni sukūn (sukūn 'āriḍ)." Npr.:

عَلِيمْ يَعْلَمُونْ قَدِيرْ حَكِيمْ

Ova dužina je u kategoriji *ğewāz*, jer produžavanje vokala nije vremenski striktno određeno. Nestalna dužina obično traje onoliko koliko se može u kontinuitetu izgovoriti **od četiri do šest** kratkih vokala. To svakako zavisi i od toga da li se uči brže ili sporije.

201 El-En'ām - 143.

202 En-Neml - 59.

Poluvokalna dužina

(مدّ لين)

Medd līn u osnovi i nije dužina u uobičajenom smislu riječi, nego je to oslabljena pozicija konsonanata *w* i *y*. Da bi se dobila ova dužina potrebno je:

1) Da glasovi *w* i *y* budu u poluvokalnoj, tzv. *līn* poziciji, što znači da su *sākin*, a da ispred njih dođe konsonant vokaliziran *fetḥom.*

2) Da poslije spomenutih konsonanata bude stalni ili nestalni *sukūn* kao uzročnik.

Definicija:

„Medd līn će biti kada se konsonanti *w* i *y* nađu u poluvokalnoj (līn) poziciji, a poslije njih dođe *sukūn* kao uzročnik dužine." Npr.:

شَيْءْ صَيْفْ قَوْمْ خَوْفْ

I ova dužina je u kategoriji *ğewāz*, a produžava se za **tri** ili **četiri** ḥareketa. U nekim qirā'etima se dozvoljava produžavanje za pet, pa i šest, kratkih vokala.[203]

B) PODJELA DUŽINA PREMA VREMENSKOM TRAJANJU

Prema ovom kriterijumu, dužine se, općenito, dijele na:

1) **Kratke dužine** (قَصْرْ). One vremenski traju koliko dva kratka vokala. Jedan kratki vokal (ḥareke) izgovara se trenutačno i to onoliko koliko se može skupiti ili ispružiti kažiprst.

2) **Umjereno produžene dužine** (تَوَسُّطْ). U ovom slučaju dužine iznose tri ili četiri kratka vokala.

3) **Duge dužine** (طُولْ). Vremensko trajanje ovih dužina je onoliko koliko se može kontinuirano izgovoriti pet ili šest kratkih vokala.[204]

Ukoliko se u jednom kur'ānskom ajetu nađu dvije vrste dužine iz iste kategorije, bilo da su jedna do druge ili ne, obavezno je u toku učenja ujednačiti njihovo vremensko trajanje, što znači da nije dozvoljeno jednu proučiti duže a drugu kraće. Npr.:

بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَأَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً

203 *Haqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 138.

204 Ibid. str. 136.

Isto pravilo, odnosno, vremensko ujednačavanje vokala, odnosi se i na obične dužine. U tom smislu Ibn Ğezerī kaže: وَاللَّفْظُ فِى نَظِيرِهِ كَمِثْلِهِ „Iste forme u istom slučaju podjednako se tretiraju."

C) STEPENOVANJE IZVEDENIH DUŽINA

Počevši od onih koje se obavezne, pa do onih koje je dozvoljeno i kraće proučiti, dužine se stepenuju na sljedeći način:

1) مَدّ لاَزِم je u kategoriji " لُزُوم " (nužno-obavezujuće produžavanje vokala)

2) مَدّ مُتَّصِل je u kategoriji " وُجُوب " (obavezno produžavanje)

3) مَدّ عَارِض je u kategoriji " جَوَاز " (može se proučiti i kraće nego što je to predviđeno)

4) مَدّ مُنْفَصِل je također u kategoriji " جَوَاز " (umjesto izvedene, dozvoljeno je primijeniti i običnu dužinu)

5) مَدّ لِين je u kategoriji " جَوَاز " (poluvokale *w* i *y* dozvoljeno je izgovoriti i duže i kraće)

6) مَدّ الْبَدَل je također u kategoriji " جَوَاز " (data je mogućnost da se vokali izgovaraju uobičajenom dužinom, što redovno čini naš rāwiya Ḥafṣ).

Kao što se primjećuje, jedino kod stalne (lāzim) i spojene (mutteṣil) duž ine nema mogućnosti izbora, nego se vremenski moraju produžavati onoliko koliko je to predviđeno.[205]

D) ZAŠTO SE PRIMJENJUJU IZVEDENE DUŽINE

Kur'ān je Allāhova objava, čije riječi treba izgovarati sa posebnom pažnjom i odgovornošću. U mnogim slučajevima, u toku izgovora konsonanata i vokala, javljaju se određene poteškoće, jer su glasovi po svojim izgovorno-akustičkim osobinama različiti. To se događa i u slučaju izvedene dužine. Naime, u osnovi obične dužine nalaze se tri slaba konsonanta : *elif ā*, *w ū* i *y ī* (اَلْحُرُوفُ الْعِلَّة). Kada poslije ovih poluvokala dođe *hemze*, koje je iz grupe jakih, grlenih glasova, ili *sukūn*, koji ne dozvoljava mobilnost konsonanata, onda je

205 *Teğwīdu-l-Qur'ān*, o.c., str. 173-174.

neophodno produžiti dugi vokal kako bi se navedeni glasovi ى و ا u ulozi vokala pojačali i postali stabilniji a izgovor dužina što jasniji i precizniji.[206]

S druge strane, Muhammed, a.s., preporučuje melodiziranje (tenğīm) učenja Kur'āna, a.š., po pravilima teğwīda, a izvedene dužine pružaju mogućnost za takvo učenje, pri čemu ne smije biti pretjerivanja, niti odstupanja od uspostavljenih normi.

8. Vježba (I i II dio)

Tabela br. 11

مَدٌّ فَرْعِىٌّ	uzročnik	pozicije	vrste
اَلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَآءَ بِنَآءً .	ء	َا — ء ُو — ء ِى — ء	مَدٌّ مُتَّصِلٌ
اِنَّآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ كَمَآ اَوْحَيْنَآ اِلَى نُوحٍ وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ .	ا	َا — ا ُو — ا ِى — ا	مَدٌّ مُنْفَصِلٌ
اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونْ . وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونْ .	ـْ	َا ـْ ُو ـْ ِى ـْ	مَدٌّ عَارِضٌ
فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتْ . اَلَّذِى اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَءَامَنَهُمْ مِنْ خَوْفْ .	ـْ	ـَ وْ ـْ ـَ ىْ ـْ	مَدُّ لِينٍ

206 a) *Taqrību-n-nef'i fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c., str. 25-29.
b) *Er-Rā'idu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 17-23.
c) *Teğwīdu-l-Qur'ān*, o.c., str. 167-178.

Tabela br. 12

مَدٌّ لاَزِمٌ	uzročnik	pozicije	vrste
اَلْآنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ.	ـْ	اَ – ـْ أُو – ـْ ىِ – ـْ	مُخَفَّفٌ كَلِمِيٌّ
ن (نُونْ) نَ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ.	ـْ	اَ – ـْ أُو – ـْ ىِ – ـْ	مُخَفَّفٌ حَرْفِيٌّ
اَلْحَاقَّةُ مَا الْحَاقَّةُ وَمَا اَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ.	ـْ (ـّ)	اَ – ـّ أُو – ـّ ىِ – ـّ	مُثَقَّلٌ كَلِمِيٌّ
الم (اَلِفْ لاَمْ مِيمْ) الم اَللَّهُ لاَ اِلَهَ اِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ.	ـْ	اَ – ـْ أُو – ـْ ىِ – ـْ	مُثَقَّلٌ حَرْفِيٌّ
قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ اَمِ الْأُنْثَيَيْنِ.	ـْ (ـّ)	أال > اَ	مَدٌّ فَرْقٍ

III

GLASOVNE PROMJENE

Nepromjenljivost i promjenljivost glasovnih osobina

Prema akustičkom dojmu, a s obzirom na glasovne osobine koje posjeduju, konsonanti: *n*, *m* i *l* kada su bez vokala (sākin) i s nunacijom (tenwīn), izgovaraju se na nekoliko načina, a to su:

1) Navedeni konsonanti se jasno i precizno, bez promjena artikuliraju (**iẓhār**).

2) Oni se potpuno ili djelimično s drugim glasovima asimiliraju (**idġām**).

3) Konsonant *n* bez vokala (sākin) i nunacija (tenwīn) se akustički preobražavaju (**iqlāb**).

4) Konsonanti *n* i *m* kada su *sākin* i nunacija (tenwīn) se u određenim slučajevima skrivaju u nazalizaciji (**iẖfā'**)

1) NEPROMJENLJIVOST GLASOVNIH OSOBINA

(اِظْهَار)

Iẓhār je potpuno, jasno i precizno izgovaranje konsonanata iz njihovih prirodnih ishodišta.

Definicija:

„Iẓhār će biti kada poslije konsonanata: *n*, *m* i *l* koji su bez vokala (sākin) ili poslije nunacije (tenwīn) dođu pojedine skupine glasova."

Iz ove definicije se zaključuje, da *iẓhār* dolazi na:

1) *N* bez vokala (sākin),

2) Nunaciju (tenwīn),

3) *M* bez vokala (sākin)

4) Određenom članu (ال)

Prema tome koja skupina glasova dolazi poslije navedenih konsonanata *iẓhār* se dijeli na nekoliko vrsta:

a) اظْهَارٌ حَلْقِيٌّ (nepromjenljivost grlenih glasova)
b) اظْهَارٌ شَفَوِيٌّ (nepromjenljivost usnene arikulacije)
c) اظْهَارٌ قَمَرِيٌّ (nepromjenljivost „mjesečevih glasova")
d) اظْهَارٌ مُطْلَقٌ (nepromjenljivost konsonanata *w* i *y*)[207]

a) Nepromjenljivost grlenih glasova

(اظْهَارٌ حَلْقِيٌّ)

Definicija:

„Iẓhār ḥalqiyy će biti kada poslije konsonanta *n* koji je bez vokala (sākin) i nunacije (tenwīn) dođe jedan od grlenih glasova (el-ḥurūfu-l-ḥalqiyye)."

Grleni konsonanti sadržani su (samo prvi konsonant od svake riječi) u sljedećoj sintagmi: اَخِي هَاكَ عِلْماً حَازَهُ غَيْرُ خَاسِرِ

(', *h*, ', *ḥ*, *ġ*, *ẖ*)

Način primjene:

Nakon što se izgovori *n sākin* ili *tenwīn*, ne odvajati jezik od nepca, dok glas potpuno ne nestane, a potom, izgovoriti grleni konsonant. Pri tom treba paziti da se ne pauzira na *n sākinu* ili *tenwīnu*, a isto tako ne smije doći do njihovog odskakanja (qalqala). Npr.:

مَنْ ءامَنَ مِنْ هَادٍ عَلِيمٌ حَكِيمٌ فَسَيُنْغِضُونَ

Po akustičkom utisku, najizrazitiji *iẓhār* uzrokuju ه i ء , jer se tvore u dubini grla (aqṣa-l-ḥalq), potom slijede konsonanti ع i ح, koji se artikuliraju u sredini grla (weseṭu-l-ḥalq), a najslabiji *iẓhār* uzrokuju غ i خ, s obzirom da se tvore u prednjem dijelu grla (edne-l-ḥalq).

Iẓhār u ovom slučaju se primjenjuje zbog udaljenosti ishodišta (meẖāriğ) između *n sākina, tenwīna* i grlenih konsonanata.

Svi imāmi i njihove rāwiye redovno primjenjuju ovo teğwīdsko pravilo.[208]

207 *Aḥkāmu-t-teğwīd*, o.c., str. 24-29.

208 *El-meğmū'u-l-mufīdu fī 'ilmi-t-teğwīd*, o.c., str. 24.

b) Nepromjenljivost usnene artikulacije

(اظهار شفوى)

U određenim slučajevima, *m* bez vokala (sākin), sasvim jasno i precizno se izgovara, bez nazalizacije i asimilacije.

Definicija:

„Iẓhār šefewiyy će biti kada poslije *m sākin* budu svi glasovi, (osim konsonanata *b* i *m*), bilo da dođu zajedno u jednoj ili dvije riječi."

Način primjene:

Usne se na trenutak spoje, i ne smiju se odvajati dok konsonant *m* potpuno ne nestane. Treba obratiti pažnju da se *m* prenaglašeno ne nazalizira, ali u isto vrijeme on ne smije ni odskakati. Npr.:

ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ

Najizraženiji je *iẓhār šefewiyy* onda kada poslije konsonanta *m sākin* dođu glasovi *f* i *w*, zato što su oni usneni glasovi kao i *m*. Kod ostalih konsonanata, *iẓhār šefewiyy* je slabije izražen, zbog udaljenosti njihovih ishodišta i izgovornog centra glasa *m*.[209]

c) Nepromjenljivost „mjesečevih" glasova

(اظهار قمرى)

U ovom slučaju konsonant *l* u određenom članu *el* izgovara se potpuno jasno i precizno.

Definicija:

„Iẓhār qameriyy će biti kada poslije određenog člana bude jedan od četrnaest "mjesečevih" konsonanata (el-ḥurūfu-l-qameriyye)".

Glasovi iz ove skupine sadržani su u sintagmi:

اِبْغِ حَجَّكَ وَخَفْ عَقِيمَهُ

(', *b*, *ğ*, *ḥ*, *ğ*, *k*, *w*, *ẖ*, *f*, ', *q*, *y*, *m*, *h*).[210]

209 *Teğwīdu-l-qur'ān*, str. 151.

210 *El-Meğmū'u-l-mufīdfī 'ilmi-t-teğwīd*, o.c., str. 56.

Način primjene:

Pripojiti vrh jezika uz nepce i ne odvajati ga dok glas *l* potpuno ne nestane, s tim da se na konsonantu *l* ne smije pojaviti *sekta* (pauza), kao što se ne smije ni dogoditi da on odskače. Npr.:

بِالْجُنُودِ وَالْقَمَرِ فِي الْكِتَابِ

d) Nepromjenljivost konsonanata *w* i *y*

(اِظْهَارٌ مُطْلَقٌ)

Kod ove vrste *iẓhāra*, u **istoj riječi** se nalaze jedan do drugog *n sākin* i konsonanti *w* i *y*. Ukoliko su u pitanju **dvije riječi**, onda dolazi do asimilacije.

Definicija:

„Kada u istoj riječi, poslije *n* bez vokala (sākin) dođu konsonanti *w* i *y*, biće *iẓhār mutḷaq*".

Ovo pravilo se primjenjuje u ovim slučajevima:

a) U riječima: قِنْوَانٌ صِنْوَانٌ بُنْيَانٌ الدُّنْيَا

b) Ukoliko se ne pauzira poslije skraćenica na početku kur'ānskih sura „Yā-sīn" i „El-Qalem". Dakle, to su ajeti: نٓ وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ يٓسٓ وَالْقُرْآنِ الْحَكِيمِ

Za razliku od našeg rāwiye Ḥafṣa, u dvije navedene kur'ānske skraćenice, Werš primjenjuje *idġām* (asimilaciju).[211]

Način primjene *iẓhāra mutḷaq*:

Zadržati na kratko jezik na nepcu, sve dok se *n sākin* ne izgubi, u protivnom on će odskočiti, što je pogrešno, jer ovaj konsonant nije u grupu odskočnih glasova. Također, na konsonantu *n* ne smije se pauzirati.

Dakle, *iẓhār* je izgovor konsonanata iz njihovih prirodnih izhodišta u kojima oni nastaju i nestaju, bez ikakvih glasovnih promjena. U toku primjene *iẓhāra*, konsonanti: *n*, *m* i *l sākin*, i nunacija (tenwīn) ne smiju odskakati, asimilirati se, nazalizirati se, niti se na njima smije pauzirati, osim u dva slučaja (مَنْ رَاقٍ بَلْ رَانَ).

9. Vježba (I i II dio)

211 *Ḥaqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 146.

Tabela br. 13

اِظْهَارٌ	pozicije	vrste
وَ هٰـذَا كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ . وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ .	نْ ـًـٍـٌ – ا	اِظْهَارٌ حَلْقِيٌّ
وَيَحْيٰى مَنْ حَىَّ عَنْ بَيِّنَةٍ .	نْ ـًـٍـٌ – ح	
لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ .	نْ ـًـٍـٌ – خ	
خُلِقَ الْاِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ .	نْ ـًـٍـٌ – ع	
كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِاِذْنِ اللّٰهِ .	نْ ـًـٍـٌ – غ	
وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ .	نْ ـًـٍـٌ – ه	
اِنَّمَا اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ . وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ .	svi glasovi – مْ osim b i m	اِظْهَارٌ شَفَوِىٌّ
وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا . فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا .	grupa – الْ قَمَرِىٌّ	اِظْهَارٌ قَمَرِىٌّ
وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَاءٍ وَاحِدٍ .	نْ – و نْ – ى	اِظْهَارٌ مُطْلَقٌ

IV

2) ASIMILACIJA KONSONANATA

(ادْغَامٌ)

Asimilacija ili kontrakcija je ujedinjavanje dva konsonanta, tako da se oni izgovaraju kao jedan geminiran glas (mušedded).

Definicija:

„Idġām će biti kada poslije *n*, *m* i *l* koji su bez vokala (sākin) ili poslije nunacije (tenwīn) dođu određene skupine glasova, ili jedan do drugog budu dva konsonanta koji su bliski po ishodištima (meh̠āriğ), ili su srodni po nekim glasovnim osobinama (ṣifāt)".

Prema navedenoj definiciji asimilacija dolazi:

1) Na *n* koji je *sākin*.

2) Na nunaciju (tenwīn).

3) Na *m* koji je *sākin*.

4) Na određenom članu *el*.

5) Asimilacija se primjenjuje i prema kriterijumu bliskosti i srodnosti glasovnih osobina.[212]

Na *n sākin* i *tenwīn* dolaze dva načina asimilacije:

a) Asimilacija s nazalizacijom i

b) Asimilacija bez nazalizacije.

Asimilacija s nazalizacijom

(ادْغَامٌ بِغُنَّةٍ)

U ovom slučaju *n* bez vokala (sākin i nunacija (tenwīn) asimiliraju se s određenom grupom konsonanata, uz djelimično zadržavanje nazalizacije.

Definicija:

„Idġām bi ġunne će biti kada na kraju jedne riječi dođe *n sākin* ili nunacija (tenwīn), a na početku sljedeće bude jedan od konsonanata iz skupine "يَنْمُو".

212 *Aḥkāmu-t-teğwīd*, o.c., str. 25-34.

Dakle, to su glasovi: *y*, *n*, *m*, *w*.

Način primjene:

Konsonant *n sākin* ili nunaciju (tenwīn) asimilirati u konsonante iz *yenmū* skupine, propuštajući djelimično zrak kroz nosnu šupljinu, a to vremenski traje onoliko dugo, koliko se može izgovoriti vokal obične dužine. Ovakav način primjene *idġāma* zove se **nepotpuna asimilacija** (اِدْغَامٌ نَاقِصٌ), jer se u toku izgovora djelimično čuje nazalnost *n sākina* i *tenwīna*. Prilikom artikulacije, glasovi iz *yenmū* skupine moraju sačuvati svoje osnovne osobine, i ne smiju se izgubiti u prenaglašenoj nazalizaciji.[213] Npr.:

اَنْ يَأْتِيَ   عَذَابًا نُكْرًا   مِنْ مَرْقَدِنَا   مِنْ وَاقٍ

Asimilacija bez nazalizacije

(اِدْغَامٌ بِغَيْرِ غُنَّةٍ)

Kod ove vrste asimilacije, *n* bez vokala (sākin) i nunacija (tenwīn), se u potpunosti asimiliraju s konsonantima koji poslije njih dolaze.

Definicija:

„Idġām bi ġayri ġunnne će biti kada na kraju jedne riječi dođe *n sākin* ili *tenwīn*, a na početku sljedeće riječi bude jedan od konsonanata iz skupine "لْرَ".

To su, dakle, glasovi *l* i *r*.

Način primjene:

Konsonant *n* i nunaciju (tenwīn) potpuno asimilirati u konsonante iz *ler* skupine, a pri tom u nosnoj šupljini zatvoriti prolaz vazdušnoj struji koja dolazi iz pluća, kako ne bi došlo do nazalizacije. Primjena *idġāma* na ovaj način zove se **potpuna asimilacija** (اِدْغَامٌ تَامٌ), a vremenski traje koliko izgovor jednog kratkog vokala. Npr.:

مِنْ رَبِّكَ   مِنْ رِزْقٍ   مِنْ لَدُنَّا   مَنْ لَا يَعْلَمُ

U ovoj vrsti asimilacije izuzetak su riječi " مَنْ رَاقٍ " (El-Qiyāme - 27.), u kojima naš rāwiya Ḥafṣ primjenjuje specifičnu pauzalnu formu (sektu), a ne *idġām*.[214]

---

213 *Teğwīdu-l-qur'ān*, o.c., str. 142-143.

214 *Ḥaqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 144-146.

Asimilacija konsonanata *m*

(اِدْغَامُ مِثْلَيْنِ صَغِيرٌ)

U ovoj vrsti *idġāma* asimiliraju se dva konsonanta *m* i izgovaraju se kao jedan asimiliran glas (mušedded). Pošto je ovaj glas nazal, onda se nazalizacija, sama po sebi, podrazumijeva.

Definicija:

„Kada na kraju jedne riječi dođe *m sākin*, a na početku sljedeće konsonant *m* vokaliziran, biće *idġām mitleyn ṣaġīr*.“[215]

Način primjene:

Asimilirati konsonante *m* u jedan glas, izgovoriti ga s *tešdīdom*, što vremenski traje koliko se može artikulirati vokal obične dužine. Npr.:

لَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ فِيهِ   أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ

Kod bilo koje vrste *idġāma*, riječi koje su vezane asimilacijom izgovaraju se u jednom ritmičkom dahu. Npr.:

وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ

Asimilacija određenog člana

(اِدْغَامٌ شَمْسِيٌّ)

Poslije četrnaest glasova, konsonant *l*, iz određenog člana, potpuno se asimilira u dotične glasove.

Definicija:

„Idġām šemsiyy će biti kada poslije određenog člana *el* dođe jedan od „sunčevih“ konsonanata (el-ḥurūfu-š-šemsiyye).“

To su prvi konsonanti iz sljedeće sintagme:

طِبْ ثُمَّ صِلْ رَحِمًا تَفُزْ ضِفْ ذَا نِعَمْ دَعْ سُوءَ ظَنٍّ زُرْ شَرِيفًا لِلْكَرَمِ.

(*ṭ, ṯ, ṣ, r, t, ḍ, ḏ, n, d, s, ẓ, z, š, l*).[216]

215 *Aḥkāmu-t-teğwīd*, o.c., str. 30-31

216 Ibid. str. 33-34.

Način primjene:

Glas *l*, iz određenog člana, potpuno asimilirati u konsonante iz spomenute skupine. Vremensko trajanje ove vrste asimilacije zavisi od glasovnih osobina „sunčevih“ konsonanata. Najduži *idġām* je na *ḍ* i *n*, a najkraći na glasovima *r* i *l*. Npr.:

وَالسَّابِقُونَ   اِلَى النُّورِ   وَالضُّحٰى   وَالشَّمْسِ

ASIMILACIJA PREMA SRODNOSTI I BLISKOSTI GLASOVA

Asimilacija može biti i onda kada su, jedan do drugog, konsonanti bliski po mjestu tvorbe, ili imaju neke zajedničke glasovne osobine. Da bi bio moguć ovaj vid asimilacije, potrebna su **tri uvjeta** (أَسْبَابُ الاِدْغَامِ):

1) Da su dva glasa potpuno ista: po mjestu tvorbe i po ostalim glasovnim osobinama (تَمَاثُلٌ).

2) Da su srodni po mjestu tvorbe, ali ne moraju imati drugih zajedničkih karakteristika (تَجَانُسٌ).

3) Da su dva konsonanta bliski po mjestu tvorbe a, u isto vrijeme, da imaju i neke druge zajedničke osobine (تَقَارُبٌ).[217]

1) Asimilacija istih glasova

(اِدْغَامُ مُتَمَاثِلَيْنِ)

U ovom slučaju asimiliraju se dva, potpuno ista, konsonanta.

Definicija:

„Idġām mutemāṯileyn će biti kada u jednoj ili dvije riječi dođu jedan do drugog isti konsonanti, s tim da prvi bude *sākin* a drugi vokaliziran.“[218]

Način primjene:

Oba konsonanta izgovoriti s *tešdīdom* kao jedan glas, a riječi koje su vezane asimilacijom proučiti u jednom ritmičkom dahu. Npr.:

وَقُلْ لِلَّذِينَ   تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ   يُدْرِكْكُمْ

217 *El-Meğmū'u-l-mufīdu fī 'ilmi-t-teğwīd*, o.c., str. 26.

218 Ibid. str. 61.

U primjeni ili nemogućnosti primjene ove vrste asimilacije, osim konsonanata, veliku ulogu imaju vokali i *sukūn*. Oni mogu biti u sljedećim pozicijama:

a) Da je prvi konsonant *sākin*, a drugi vokaliziran (muteḥarrik), (صَغِير). Npr.:

اِذْهَبْ بِكِتَابِى قَدْ دَخَلُوا فَلَا يُسْرِفْ فِى الْقَتْلِ

U ovom slučaju svi imāmi primjenjuju idġām.

b) Da su oba konsonanta vokalizirani (كَبِير). Npr.:

اَلرَّحِيمِ مَالِكِ < اَلرَّحِيمَّالِكِ فِيهِ هُدًى < فِيهُّدًى

Kao što se primjećuje, izgovara se onaj vokal koji je na drugom konsonantu. Asimilaciju *kebīr* primjenjuju samo Es-Sūsī, Ebū ʻAmr i Yaʻqūb. Prema našem qirā'etu, u navedenim i sličnim primjerima, nema *idġāma*.[219]

c) Da je prvi konsonant vokaliziran, a drugi *sākin* (مُطْلَق). Npr.:

رَدَدْنَا شَقَقْنَا

Muṭlaq u osnovi i nije asimilacija, a vezuje se za ovu oblast zbog činjenice da dva ista konsonanta dolaze jedan do drugog, ali ova formalna okolnost nije dovoljna za *idġām*, pa ga zbog toga ni jedan imām ni rāwiya ne primjenjuje. Dakle, prvi konsonant izgovara se s vokalom, a drugi je sākin.[220]

2) Asimilacija srodnih glasova

(اِدْغَامُ مُتَجَانِسَيْن)

U ovoj vrsti *idġāma*, asimiliraju se konsonanti koji su srodni po ishodištima, ali nemaju nekih drugih zajedničkih osobina.

Definicija:

„Idġām muteġāniseyn će biti kada dođu jedan do drugog konsonanti koji pripadaju istom ishodištu, a imaju različite akustičke osobine, uz uslov da prvi bude *sākin*, a drugi vokaliziran."

219 *Teğwīdu-l-qur'ān*, o.c., str. 161.

220 *El-Meğmū'u-l-mufīdufī 'ilmi-t-teğwīd*, o.c., str. 61.

Način primjene:

Prilikom izgovora, prvi konsonant *sākin* asimilira se u drugi konsonant koji je vokaliziran. Vremensko trajanje ove vrste *idġāma* zavisi od akustičkih osobina glasova koji se asimiliraju. Npr.:

وَلَآ أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ   وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا

Konsonanti koji pripadaju ovom *idġāmu*, svrstavaju se u tri skupine, a to su:

1) ت د ط   2) ث ذ ظ   3) ب م

Od navedenih glasova u Kur'ānu, a.š., su zastupljene sljedeće geminate:

a) ظّ < ذْ ظَ Naprimjer: إِظَّلَمُوا < إِذْ ظَلَمُوا

b) تّ < دْ تَ Naprimjer: قَتَّبَيَّنَ < قَدْ تَبَيَّنَ

c) دّ < تْ دَ Naprimjer: أَثْقَلَدَّعَوَا اللَّهَ < أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ

d) طّ < تْ طَ Naprimjer: فَآمَنَطَّائِفَةٌ < فَآمَنَتْ طَائِفَةٌ

e) تّ < طْ تَ Naprimjer: بَسَتَّ < بَسَطْتَ

f) ذّ < ثْ ذَ Naprimjer: يَلْهَذَّلِكَ < يَلْهَثْ ذَلِكَ

g) مّ < بْ مَ Naprimjer: ارْكَمَّعَنَا < ارْكَبْ مَعَنَا

U svim ovim slučajevima primjenjuje se **potpuna asimilacija** (idġām tāmm), osim kada poslije ط dođe konsonant ت. S obzirom da je ط glas „visoke" artikulacije, kao takav se ne može potpuno asimilirati u ت, koji pripada konsonantima „niske" artikulacije. Zato se u ovakvoj situaciji koristi **nepotpuna asimilacija** (idġām nāqiṣ). Npr.:

أَحَطْتُ   فَرَّطْتُ

Kod *idġām muteğāniseyna* pozicije vokala i sukūna mogu biti sljedeće:

1) Prvi konsonant je *sākin*, a drugi je vokaliziran (muteḥarrik), (صَغِيرٌ). Npr.:

قَدْ تَبَيَّنَ   فَرَّطْتُ   فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا

2) Oba glasa su vokalizirani (كبِيرٌ). Npr.:

اَلصَّالِحَاتِ طُوبَى > اَلصَّالِحَاطُّوبَى

Iz ovog primjera vidimo da se izgovara s *tešdīdom* drugi konsonant i njegov vokal.

Jedino Es-Sūsī, rāwiya imāma Ebū 'Amra, praktično primjenjuje asimilaciju *kebīr*.

3) To je pozicija u kojoj je prvi konsonant vokaliziran, a drugi je *sākin* (مُطْلَقٌ). Npr.:

مَبْعُوثُونَ (مَبْ)

U samom nazivu riječi *muṭlaq* podrazumijeva se da ova vrsta asimilacije nije moguća. Zato se ona ni u jednom qirā'etu ne primjenjuje, nego se prvi konsonant izgovara s vokalom, a drugi ostaje *sākin*.[221]

3) Asimilacija bliskih glasova

(اِدْغَامُ مُتَقَارِبَيْنِ)

Idġām je moguć i onda kada su konsonanti bliski po ishodištima, a uz to imaju i neke druge zajedničke osobine.

Definicija:

„Idġām muteqāribeyn će biti kada se nađu jedan do drugog konsonanti bliski po ishodištima i sa nekim drugim zajedničkim karakteristikama, s tim da prvi bude *sākin*, a drugi vokaliziran."

Način primjene:

Prvi konsonant asimilirati u drugi, koji se potom izgovara s *tešdīdom* kao jedan glas (mušedded). Npr.:

وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا   وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا

Konsonanti koji pripadaju ovoj vrsti asimilacije su:

1) ل ر 2) ق ك

221 *Taqrību-n-nef'ifi-l-qirā'āti-s-seb'i*, o.c., str. 51.-52.

Od ovih glasova izvode se sljedeće geminate:

a) رّ < لْ رَ Naprimjer: بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ

Prema našem qirā'etu, izuzetak od ovog pravila su riječi: بَلْ رَانَ (El-Mutaffifīn - 14.). U ovom slučaju Ḥafṣ primjenjuje *sektu.*

Ukoliko je na prvom mjestu *r*, pa onda *l*, u tom slučaju, po pravilima našeg qirā'eta nema *idġāma*, kao u primjeru يَغْفِرْ لَكُمْ

b) كّ < قْ كَ Naprimjer: أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ

U toku asimilacije *l* i *r*, obavezan je potpun *idġām*, a u slučaju *q* i *k*, moguća je i potpuna i nepotpuna asimilacija.[222]

Imajući u vidu ulogu vokalā i *sukuna*, njihove pozicije u ovoj vrsti asimilacije mogu biti sljedeće:

1) Da je prvi konsonant *sākin* a drugi vokaliziran (muteḥarrik), (صَغِير), kao naprimjer: وَقُلْ رَبِّ .

2) Da su i prvi i drugi glas vokalizirani, (كَبِير). Asimilaciju *kebīr* jedino odobrava Es-Sūsī, koji naprimjer, izvodi geminatu: سّ < د س ,
عَدَسِّنِينَ < عَدَدَ سِنِينَ .

3) Prvi konsonant je vokaliziran, a drugi je *sākin,* (مُطْلَق).

Naprimjer:(ل ى) عَلَيْكَ

Kao što je ranije rečeno, *muṭlaq* je u suštini *iẓhār,* i u tom smislu, imāmi i rāwiye su potpuno suglasni.[223]

10. Vježba (I i II dio)

222 *Teğwīdu-l-qur'ān*, o.c., str. 164-165.

223 *El-Meğmū'u-l-mufīdu fī 'ilmi-t-teğwīd*, o.c., str. 63.

Tabela br. 14

اِدْغَامٌ	pozicije	vrste
اِنَّمَا أَمْرُهُ اِذَا أَرَادَ شَيْأً اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ .	نْ ـًـٌـٍ – ى	اِدْغَامٌ بِغُنَّةٍ
وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ .	نْ ـًـٌـٍ – ن	
اِلاَّ مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ .	نْ ـًـٌـٍ – م	
وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ .	نْ ـًـٌـٍ – و	
وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرَازِقِينَ .	نْ ـًـٌـٍ – ل	اِدْغَامٌ بِغَيْرِ غُنَّةٍ
وَمَا يَاْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلاَّ كَانُو بِهِ يَسْتَهْزِؤُونَ .	نْ ـًـٌـٍ – ر	
لاَ يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ .	مْ – م	اِدْغَامُ مِثْلَيْنِ صَغِيرٌ
اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَاِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ	الْ – grupa شَمْسِيٌّ	اِدْغَامٌ شَمْسِيٌّ

Tabela br. 15

ادْغَامٌ تَمَاثُلٌ تَجَانُسٌ تَقَارُبٌ	pozicije	vrste
وَقُلْ لِلّٰهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعًا. اِذْهَبْ بِكِتَابِى هٰذَا.	isti konsonanti	ادْغَامُ مُتَمَاثِلَيْنِ
وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ. لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَىِّ.	srodni konsonanti	ادْغَامُ مُتَجَانِسَيْنِ
فَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ.	bliski konsonanti	ادْغَامُ مُتَقَارِبَيْنِ

V

3) PREOBRAZBA GLASOVNIH OSOBINA

(اقْلاَبٌ)

Kao što je ranije rečeno, konsonant *n* i nunacija (tenwīn) trpe određene promjene zbog karakteristika drugih glasova. To se događa i u slučaju *iqlāba.*

Definicija:

„Iqlāb će biti kada poslije *n sākina* i nunacije (tenwīn) dođe vokaliziran konsonant *b*, bilo u jednoj ili dvije riječi.“[224] Npr.:

أَنْبِئْهُمْ أَنْ بُورِكَ مِنْ بَعْدِ

Iqlāb se može primijeniti na dva načina:

1) Donja i gornja usna se, unutarnjim dijelom, sasvim malo i blago dodiruju, a usneni mišići su olabavljeni, dok je nazalizacija umjereno naglašena. Ovakav način primjene je sasvim precizan, jer se uočava razlika između *iqlāba*, *iḫfā'a* i *idġāma.*

2) Usne se, središnjim dijelom, čvrsto pripoje jedna uz drugu, a nazalizacija je nešto jača nego u prvom slučaju. U toku izgovora akustički dojam je takav, kao da se artikulira konsonant *m.* Ovakav način primjene je manje precizan nego u prethodnom slučaju, s obzirom da se jasno ne primjećuje razlika između *iqlāba*, *iḫfā'a* i *idġāma*, ali je i ovakav način izgovora u osnovi ispravan i kod nas se praktično primjenjuje.

224 *Teğwīdu-l-qur'ān*, o.c., str. 144.

VI

4) NAZALIZACIJA GLASOVA

(غُنَّة)

Konsonant *n* i *m* su nazali. U određenim slučajevima njihova nazalizacija se pojačava i vremenski duže traje nego što je to uobičajeno. Dakle nazalizacija može biti:

a) Na *n sākinu* ili *tenwīnu* i

b) Na *m sākinu.*

a) Skrivanje glasa u nazalizaciji

(اخْفَاءٌ)

Ih̲fā' je izvođenje kosonanta *n* i nunancije (tenwīn) iz njihovog ishodišta i slobodno propuštanje kroz nosnu šupljinu. U toku praktične realizacije *ih̲fā'a*, ishodište je prikriveno, a nazalizacija vremenski produžena.

Definicija:

„Ih̲fā', će biti kada poslije *n sākina* i nunacije (tenwīn), u jednoj ili dvije riječi, dođe jedan od petnaest konsonanata, koji s obzirom na svoje akustičke osobine uzrokuju vremenski dužu nazalizaciju."

Tih petnaest konsonanata sadržani su na početku svake riječi iz sljedeće sintagme:

صِفْ ذَا ثَنَا كَمْ جَادَ شَخْصٌ قَدْ سَمَا دُمْ طَيِّبًا زِدْ فِي تُقًى ضَعْ ظَالِمًا

(*ṣ, d̲, t̲, k, ğ, š, q, s, d, ṭ, z, f, t, ḍ, ẓ*).[225]

Način primjene:

U toku izgovora *n sākina* i *tenwīna*, propustiti zrak iz pluća da nesmetano prolazi kroz nosnu šupljinu, a u tom trenutku, jezik umiriti. To vremenski traje onoliko koliko se može izgovoriti vokal obične dužine. Npr.:

مِنْ قَبْلِنَا يَنْظُرُ أُنْصُرْنَا مَنْ كَانَ

225 *Ḥaqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 148-149.

Prema akustičkom dojmu, nazalizacija može biti:

1) **Visoka** (jače izražena), a realizira se onda, kada poslije *n sākina* i *tenwīna* budu konsonanti: ط, د, ت. Npr.:

انْطَلِقُوا انْ تَصْبِرُوا

2) **Niska** (slabije izražena), akustički se manifestira u onim slučajevima kada poslije *n sākina* i *tenwīna* dođu glasovi: ك, ق. Npr.:

مِنْ قَبْلُ عُلُوًّا كَبِيرًا

3) **Srednja** (umjereno izražena) nazalizacija pojavljuje se onda kada poslije *n sākina* i *tenwīna* budu svi *ihfā'ovi* konsonanti, osim onih koji su navedeni u prethodna dva slučaja.[226] Npr.:

يُنْفِقُ مَنْ جَآءَ

Ukoliko je prije *n sākina* ili *tenwīna* konsonant vokaliziran *ḍammom* ili *kesrom*, treba paziti da se zbog neprecizne primjene *ihfā'a*, umjesto kratkih, ne izgovore dugi vokali *ū* ili *ī*. Npr.:

أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ كُنْتَ

b) Usneno skrivanje glasa u nazalizaciji

(اِخْفَاءٌ شَفَوِىٌّ)

U jednom slučaju konsonant *m sākin* vremenski se duže nazalizira, nego što se to čini u toku njegove prirodne artikulacije.

Definicija:

„Ihfā' šefewiyy će biti kada poslije *m sākina* dođe vokaliziran konsonant *b*."[227]

Način primjene:

Pri izgovoru konsonanta *m*, donja i gornja usne se međosobno čvrsto spoje, a zrak iz pluća nesmetano prolazi kroz nosnu šupljinu. To vremenski

226 *El-meğmū'u-l-mufīdu fī ' ilmi-t-teğwīd*, o.c., str. 28-29.

227 Ibid. o.c., str. 34.

traje onoliko koliko jedan vokal obične dužine. Glas *b* izgovara se na uobičajen način. Npr.:

يَوْمَهُمْ بَارِزُونَ   إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ

Sva navedena pravila u ovom poglavlju zastupljena su u svim qirā'etima Kur'āna, a.š., uz pojedine izuzetke koji se također temelje na vjerodostojnim izvorima.

11. Vježba (I i II dio)

Tabela br. 16

اِخْفَاءٌ	pozicije
وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ اِنَّ ذٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ .	نْ ـًـٍـٌ – ص
وَاَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ اِذْ قُضِيَ الْاَمْرُ.	نْ ـًـٍـٌ – ذ
وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَاۤئِكَةِ .	نْ ـًـٍـٌ – ث
وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ .	نْ ـًـٍـٌ – ك
وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاۤءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ.	نْ ـًـٍـٌ – ج
فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا .	نْ ـًـٍـٌ – ش
وَاِذَا انْقَلَبُوا اِلَى اَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ .	نْ ـًـٍـٌ – ق
وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلاَّ مَا سَعَى .	نْ ـًـٍـٌ – س
وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا .	نْ ـًـٍـٌ – د
لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هٰؤُلَاۤءِ يَنْطِقُونَ .	نْ ـًـٍـٌ – ط
وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا .	نْ ـًـٍـٌ – ز
اِذَا السَّمَاۤءُ انْفَطَرَتْ .	نْ ـًـٍـٌ – ف
وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى .	نْ ـًـٍـٌ – ت
وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ .	نْ ـًـٍـٌ – ض
قَالَ اَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ .	نْ ـًـٍـٌ – ظ

Tabela br. 17

اِخْفَاءٌ شَفَوِىٌّ	pozicija
اِنْ هُوَ اِلاَّ نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَىْ عَذَابٍ شَدِيدٍ. وَلاَ يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ.	مْ – ب
اِقْلاَبٌ	pozicija
وَلاَ تَتَّخِذُوٓا اَيْمَانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ. اِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ.	نْ ـٌ ـٍ ـً – ب

ČETVRTI DIO

PAUZIRANJE U TOKU UČENJA KUR'ĀNA, A.Š.

- PAUZALNA FORMA
- PAUZALNA FORMA KAO KRITERIJUM ZNAČENJA TEKSTA
- NEPRIKLADNA PAUZALNA FORMA
- DIJAKRITIČKI ZNAKOVI
- SPECIFIČNA PAUZALNA FORMA
- POZICIJA *ELIFA* U PAUZALNOJ I KONTEKSTUALNOJ FORMI
- POČETNA FORMA
- SKRAĆENICE NA POČECIMA KUR'ĀNSKIH SURA (TAJANSTVENI GLASOVI)
- SEĞDA POSLIJE ODREĐENIH AJETA

I

PAUZALNA FORMA

(وَقْفٌ)

Jedan od veoma značajnih segmenata tegwidske znanosti su pauzalna (waqf) i početna forma (ibtidā'), kojima u toku učenja Kur'āna, a.š., treba posvetiti posebnu pažnju. S obzirom da je ovo pitanje usko vezano za smisao i značenje kur'ānskih ajeta, islamski mislioci su ga temeljito izučavali. El-Enbārī kaže da se znanje o kur'ānskom učenju upotpunjuje poznavanjem *waqfa* i *ibtidā'a*.

En-Nekrāwī smatra da nije moguće spoznati značenja kur'ānskih ajeta, niti se mogu tumačiti šerijatski propisi bez poznavanja ove tematike.

Za Ibn Ğezeriya, pauzalna i početna forma su sastavni dio nadnaravnosti (iğāz) Kur'āna, a.š.[228]

U svim definicijama teğwīdske znanosti, nakon što se ukazuje na precizan izgovor glasova, odmah se, na drugom mjestu, naglašava važnost *vaqfa* i *ibtidā'a*. Imajući to u vidu, pauzalna forma se može podijeliti prema dva kriterijuma:

1) Mogućnosti, stanje, okolnosti i namjere učača Kur'āna, a.š. U tom smislu pauzalna forma može biti:

a) Izborna pauzalna forma (اَلْوَقْفُ الاِخْتِيَارِيُّ)

b) Obavezujuća pauzalna forma (اَلْوَقْفُ الاِضْطِرَارِيُّ)

c) Pokusna pauzalna forma (اَلْوَقْفُ الاِخْتِبَارِيُّ)

d) Očekivana pauzalna forma (اَلْوَقْفُ الاِنْتِظَارِيُّ)

2) Prema drugom kriterijumu, a to je smisao i značenje kur'ānskih ajeta koje proizilazi iz pauzalne forme, ona se dijeli na:

a) Prikladnu pauzalnu formu (اَلْوَقْفُ الْجَائِزُ) i

b) Neprikladnu pauzalnu formu (اَلْوَقْفُ الْقَبِيحُ).

228 Vidi: *El-Itqān*, o.c., str. 109-118.

1) MOGUĆNOSTI I NAMJERE UČAČA KUR'ĀNA, A. Š.

Prema vanjskim okolnostima i trenutnom psiho-fizičkom stanju učača Kur'āna, a.š., postoje, kako je već rečeno, četiri vrste pauzalne forme.

a) Izborna pauzalna forma

(اَلْوَقْفُ الْاِخْتِيَارِيُّ)

Ovaj *waqf* nije uslovljen nekim vanjskim okolnostima, niti trenutnom promjenom psiho-fizičkog stanja učača Kur'āna, a.š. To je uobičajena pauza kojom se dobija potpuna i cjelovita misao proučenog ajeta ili njegovog dijela. Učač ima za cilj da udahne zrak i da učenje dalje nastavi.

b) Obavezujuća pauzalna forma

(اَلْوَقْفُ الْاِضْطِرَارِيُّ)

U ovom slučaju pojavljuje se neka nepredvidiva situacija, kao što je trenutni nastup slabosti, nemoći, ili je u pitanju nesvjestica, glavobolja, gubljenje daha, razne vrste opasnosti i slično. U ovakvim i sličnim situacijama, učač Kur'āna, a.š., može pauzirati poslije svake riječi, vodeći računa da prilikom nastavljanja učenja primijeni pravila početne forme, odnosno, da nastavi učenje od one riječi kojom se dobija cjelovito značenje proučenog teksta.

c) Pokusna pauzalna forma

(اَلْوَقْفُ الْاِخْتِبَارِيُّ)

Ova pauzalna forma se pojavljuje u onim slučajevima kada nekoga poučavamo učenju Kur'āna, a.š., ili provjeravamo njegovo znanje iz ove oblasti, ili početnik sam vježba, pa usljed nesigurnosti često pauzira.

d) Očekivana pauzalna forma

(اَلْوَقْفُ الْاِنْتِظَارِيُّ)

To je pauziranje koje ima za cilj da se primijeni više riwāyeta, odnosno, da se prouči više qirā'etskih verzija.

II

2) PAUZALNA FORMA KAO KRITERIJUM ZNAČENJA TEKSTA

Muhammed, a.s., je upućivao ashabe da u svakodnevnom govoru budu jasni, razumljivi i precizni. To je naročito važno kada se radi o pitanjima vezanim za islamsko učenje.

Imajući u vidu da pauzalna forma utiče na značenje ajeta, ona se sa tog aspekta, kao što je ranije rečeno, dijeli na: prikladnu i neprikladnu.

A) PRIKLADNA PAUZALNA FORMA

(اَلْوَقْفُ الْجَائِزُ)

Ova pauzalna forma ne remeti ni misaonu ni jezičku strukturu kur'ānskih ajeta. Prema stepenu jačine čuvanja navedenih struktura, ovaj *waqf* se dijeli na tri vrste:

1) Potpuna pauzalna forma (اَلْوَقْفُ التَّامُّ)

2) Zadovoljavajuća pauzalna forma (اَلْوَقْفُ الْكَافِي)

3) Dobra pauzalna forma (اَلْوَقْفُ الْحَسَنُ)[229]

1) Potpuna pauzalna forma

(اَلْوَقْفُ التَّامُّ)

Poslije ove pauzalne forme dobija se potpuna i cjelovita misao, što znači da je proučeni tekst, i jezički i misaono, neovisan od teksta koji dalje slijedi. Naprimjer:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ • (El-Fātiḥa - 4.)

Punovažna pauzalna forma najčešće se pojavljuje u ovim slučajevima:

1) Nakon proučene besmele

2) Poslije kur'ānskog izlaganja o određenoj temi ili događaju. Dijakritički znak u ovom slučaju je ع iznad tačke.

229 *Ḥaqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 38-40.

3) Na kraju mnogih ajeta.

4) Ova pauzalna forma može biti i prije završetka nekog ajeta, ukoliko se nakon pauze dobije sasvim jasno i precizno značenje. Naprimjer:

وَجَعَلُوٓا أَعِزَّةَ أَهْلِهَآ أَذِلَّةً • (En-Neml - 34.)

5) U okviru jedne sintagme ili misaone cjeline, kao u primjeru:

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ • (El-Feth - 29.)

6) Poslije riječi koja slijedi nakon završenog prethodnog ajeta. Naprimjer:

وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُصْبِحِينَ • وَبِالَّيْلِ • (Eṣ-Ṣāffāt - 137-138.)

S obzirom da je, u navedenim i sličnim primjerima, potpuna pauzalna forma, samo po sebi se podrazumijeva da je i nastavak učenja poslije pauze punovažan.[230]

Jedan od pokazatelja potpune pauzalne forme je i početna forma, odnosno, značenje teksta nakon pauze. U tom smislu, ovu vrstu *waqfa* prepoznajemo u sljedećim slučajevima:

a) Kada poslije pauze slijedi tekst koji počinje nekom od upitnih čestica.

b) Ukoliko je na početku narednog teksta vokativna čestica " يا ."

c) Nakon pauzalne forme je oblik zapovijednog načina.

d) Poslije pauze dolazi odnosna zamjenica " مَنْ ". Naprimjer:

لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَآ أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ • مَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا... (En-Nisā' - 123.)

e) Pauza u jednom ili između dva ajeta, u prvom se govori o nevjernicima, a u drugom o vjernicima. Naprimjer:

أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ • وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا... (El-Beqara - 24-25.)

f) Pauza je u jednom ili između dva ajeta, od kojih prvi govori o Allahovoj milosti, a drugi, odmah poslije toga, i o Njegovoj kazni, kao u primjeru:

وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ • إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا... (El-Beqara - 160-161.)

230 a) *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān*, o.c., str. 75-76.

b) *Ḥaqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 25.

g) Misao se završava pitanjem. Nakon pauze, koja je i u ovom slučaju *waqf tāmm*, slijedi odgovor na postavljeno pitanje. Naprimjer:

مَا تَعْبُدُونَ • قَالُوا نَعْبُدُ... (Eš-Šu'arā' - 70-71.)

h) Potpuna pauzalna forma je i onda kada poslije pauze slijedi glagol "لَيْسَ", kao u primjeru:

لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ • لَيْسَ الْبِرَّ... (El-Beqara - 176-177.)

i) Nakon teksta koji govori o Allāhovoj uputi, slijedi tekst o onima koji tu uputu ne prihvataju. Naprimjer:

هَذَا هُدًى • وَالَّذِينَ كَفَرُوا... (Ǧātiye - 11.)

U okviru potpunog *waqfa* su još dvije pauzalne forme: obavezna i Ǧibrīlova pauzalna forma.

OBAVEZNA PAUZALNA FORMA

(الْوَقْفُ الْوَاجِبُ)

S teǧwīdskog aspekta, a ne u šerijatskom smislu, ova pauzalna forma je u kategoriji *wāǧiba* (obaveze), jer bi se njenim izostavljanjem dobilo nejasno, neprecizno i pogrešno značenje kur'ānskih ajeta, kao u primjeru:

وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ • اِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا • (Yūnus - 65.)

U šerijatskom smislu, *waqf* nije u kategoriji stroge naredbe (wāǧib), niti je izostavljanje pauzalne forme (ḥarām), izuzev u onim slučajevima kada bi neko *waqfom* i *ibtidā'om* želio namjerno i svjesno izmijeniti značenje kur'ānskih ajeta. U Kur'ānu, a.š., nema ni jedne pauzalne i početne forme koje bi bile strogo naređene ili zabranjene, i čije bi izostavljanje bilo grijeh, osim ako postoji navedeni cilj i namjera, odnosno tendencija, da se brani stav koji je suprotan islamskom učenju. U tom slučaju, musliman prestaje biti vjernik. Prema tome, termini *wāǧib* i *ḥarām*, s aspekta teǧwīdske znanosti, označavaju da je smisao proučenog teksta potpun i jasan, ili nepotpun i nejasan.[231]

231 *Ḥaqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 24.

ĞIBRĪLOVA (DŽIBRILOVA) PAUZALNA FORMA

(وَقْفُ جِبْرِيل)

Pohvalno je (musteḥab) primjenjivati ovu vrstu pauzalne forme. U toku same objave Kur'āna, a.š., melek Ğibrīl je, poučavajući Allāhovog poslanika, s posebnim naglaskom pauzirao na određenim mjestima. Muhammed, a.s., ga je u tome slijedio. Takvih mjesta (waqf ğibrīl) u Kur'ānu, a.š., ima deset:

1) (El-Beqara - 148.) • فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ

2) (Āli 'Imrān - 95.) • قُلْ صَدَقَ اللَّهُ

3) (El- Mā'ida - 48.) • فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ

4) (El- Mā'ida - 116.) • قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ

5) (Yūsuf - 108.) • قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ

6) (Er-Ra'd - 17.) • كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ

7) (En-Naḥl - 5.) • وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا

8) (Es-Seğda - 18.) • أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا

9) (En-Nāzi'āt - 23.) • فَحَشَرَ • ثُمَّ أَدْبَرَ يَسْعَى

10) (El-Qadr - 3.) • لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ

Ukoliko se razmotri značenje navedenih ajeta, onda se može zaključiti, da je cilj ove pauzalne forme, ukazivanje na određenje kur'ānske pouke i poruke, koje uz sve ostale islamske norme, imaju veliki značaj u životu muslimana.

Primjenjivati pravila potpune, obavezne i Ğibrīlove pauzalne forme je sunnet. Osim toga, prenosi se da je Allāhov poslanik pauzirao poslije svakog proučenog ajeta.[232]

12. Vježba (I i II dio)

---

232 a) *Teğwīdu-l-qur'ān,* o.c., str. 190.

b) *El-Burhānu fī teğwīdi-l-qur'ān,* o.c., str. 76.

2) Zadovoljavajuća pauzalna forma

(اَلْوَقْفُ الْكَافِى)

Prilikom primjene ove pauzalne forme, proučeni ajet ili njegov dio je po značenju vezan za tekst koji slijedi. Naprimjer:

ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ • خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ... (El-Beqara - 6.)

Ovaj *waqf* se pojavljuje kada poslije pauze, na početku sljedeće riječi bude:

1) Subjekat koji je misaono vezan za prethodni ajet, kao u primjeru:

وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ • اُولٰئِكَ... (El-Beqara - 85-86.)

2) Ako poslije pauze dođe upitna čestica, ili čestica za negaciju. Naprimjer:

وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ • اَلَمْ يَعْلَمُوا... (Et-Tewba - 77-78.)

3) Kada bude čestica " اِنْ " nakon pauzalne forme, kao u primjeru:

أَمَّنْ هَذَا الَّذِى هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ يَنْصُرُكُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمٰنِ • اِنِ الْكَافِرُونَ... (El-Mulk - 20.)

4) Veznik " بَلْ " koji slijedi poslije pauze. Naprimjer:

وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ • بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ... (El-Beqara - 88.)

5) Čestica " لاَ " za negaciju, kao u primjeru:

حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ • لاَ الشَّمْسُ... (Yā-sīn - 39-40.)

6) Čestice " سَ " i " سَوْفَ " za označavanje buduće radnje. Naprimjer:

اَشَهِدُوا خَلْقَهُمْ • سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ... (Ez-Zuhruf - 19.)

Osim u navedenim slučajevima, ova pauzalna forma se nalazi i između sljedećih sura:

a) El-Ǧinn - El-Muzzemmil,

b) El-Muddettir - El-Qiyāme,

c) Et-Tekwīr - El-Infiṭār,

d) El-Infiṭār - El-Muṭaffifīn,

e) El-Inšiqāq - El-Burūğ,

f) Eš-Šems - El-Leyl.[233]

I zadovoljavajuća pauzalna forma je sunnet. Kao argument navodi se hadis prema kome je Allāhov poslanik rekao 'Abdullāh b. Mes'ūdu da mu nešto prouči iz Kur'āna, a.š. Nakon što je Ibn Mes'ūd proučio 41. ajet sure "En-Nisā'", Poslanik je zaplakao i rakao: حَسْبُكَ („Dovoljno je"!). Ibn Ğezerī i Ed-Dānī iz navedenog hadisa zaključuju da se pauzalna forma *el-kāfī* zasniva na praksi Allāhovog poslanika.[234]

3) Dobra pauzalna forma

(اَلْوَقْفُ الْحَسَنُ)

U ovom slučaju, proučeni ajet ili njegov dio, i po smislu i po jezičkim zakonitostima, vezan je za tekst koji slijedi poslije pauze, kao naprimjer:

وَاذْكُرْ فِى الْكِتَابِ مَرْيَمَ • اِذِ انْتَبَذَتْ مِنْ اَهْلِهَا... (Meryem - 16.)

S obzirom na nastavak učenja, poslije pauzalne forme, odnos između *waqfa* i *ibtidā'a* može biti sljedeći:

1) Da je pauzalna forma dobra, a i početna forma je u istoj kategoriji, tj. اَلْاِبْتِدَاءُ الْحَسَنُ Naprimjer:

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ نُوحٍ • اِذْ قَالَ... (Yūnus - 71.)

2) Pauzalna forma može biti dobra, ali je nastavljanje učenja od sljedeće riječi neprikladno, jer se ne dobija precizno značenje kur'ānskih ajeta, kao u primjeru:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ •* رَبِّ الْعَالَمِينَ. (El-Fātiḥa - 1.)

U posljednjem primjeru dobila se potpuno jasna misao, a to je „Hvala Allāhu". Pošto su riječi koje slijede, i po značenju i po jezičkim normama vezane za prethodni tekst, učenje se ne može nastaviti od riječi " رَبِّ ", nego se moraju ponovo izgovoriti riječi: اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ .

3) Može se dogoditi da je pauzalna forma neprikladna, ali je početna forma dobra. Naprimjer:

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا ° • هٰذَا* (Yā-sīn - 52.)

233 *Ḥaqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 29.

234 *Teğwīdu-l-qur'ān*, o.c., str. 191-192.

U ovom i sličnim slučajevima, pauzalna forma je neprikladna (قَبِيح), jer je razdvojen subjekat od predikata, dok je nastavljanje učenja od riječi " هَٰذَا" u kategoriji dobre pauze (ḥasen).[235] Najbolje je, kako kažu Ibn Ğezerī i Ed-Dānī, pauzirati na kraju svakog ajeta. Nakon što bi proučio *Besmelu*, Muhammed, a.s., bi zastao, onda bi proučio prvi ajet „El-Fātiḥa", pa ponovo pauzirao, i tako bi postupao nakon učenja svih kur'ānskih ajeta.[236]

Iz prethodnog izlaganja može se zaključiti da su potpuna (et-tāmm), zadovoljavajuća (el-kāfī) i dobra (el-ḥasen), dozvoljene pauzalne forme, jer se njihovom primjenom dobija potpuno, jasno i precizno značenje kur'ānskih ajeta. Na vrstu pauzalne forme utiču i različite qirā'etske verzije, o čemu ovdje neće biti govora.[237]

13. Vježba (I i II dio)

235 *El-Itqān*, o.c., str. 112-113.

236 a) *Teğwīdu-l-qur'ān*, o.c., str. 192-193.

b) *El-Meğmū'u-l-mufīdu fī 'ilmi-t-teğwīd*, o.c., str. 103.

237 Vidi: *Ḥuğğetu-l-qirā'āt*, o.c., str. 115., 152.

III

B) NEPRIKLADNA PAUZALNA FORMA

(الْوَقْفُ الْقَبِيحُ)

Ova vrsta pauze utiče na smisao i značenje kur'ānskih ajeta, tako da se njenom primjenom dobija nejasna, nepotpuna ili sasvim pogrešna misao. S obzirom na to, ova pauzalna forma može biti:

1) Pauziranje na riječima iz kojih se ne raspoznaje smisao i značenje kur'ānskih ajeta ili sintagmi. Naprimjer:

(El-Fātiḥa - 1.) * اَلْحَمْدُ

2) Pauze iz kojih proizilaze značenja, suprotna kur'ānskom učenju, kao u primjeru:

(El-En'ām - 36.)* اِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى

Prema ovoj pauzalnoj formi, Allāhovom pozivu na pravi put odazvaće se poslušni i mrtvi. Pravo značenje je da će se pozivu odazvati poslušni, a mrtve će Allāh, dž.š., oživjeti. Najbolje je pauzirati na kraju ajeta.

3) Pauzalne forme prema kojima se nešto zabranjuje, a to isto je prema islamskom učenju naređeno. Naprimjer:

(En-Nisā' - 43.) * يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ

Pauzom na ovom mjestu dobija se smisao po kome je namaz zabranjen. Međutim, namaz je naređen, a u navedenom ajetu zabrana se odnosi na osobu koja je u pijanom stanju, pa je ispravno pauzirati poslije riječi: حَتّٰى تَغْتَسِلُوا .

4) Pauze, čijom primjenom se negira neko Allāhovo svojstvo, kao u primjeru:

(El-Aḥqāf - 10.) • اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِى * الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

Pauzalnom formom na naznačenom mjestu dobija se misao po kojoj Allāh, dž.š., nikoga ne upućuje, a ovakva tvrdnja je potpuno suprotna islamskom učenju. Istina je da Allāh, dž.š., upućuje, ali ne i one koji nasilje čine. Punovažna pauza je na kraju ajeta.

5) Pauziranje na riječima poslije kojih dolazi čestica إلاَّ koja ima afirmativno značenje. Naprimjer:

(Ed-Dāriyāt - 56.) • وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ * إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

Prema ovoj pauzalnoj formi, ğini i ljudi nisu stvoreni, dakle negativno značenje, a smisao ajeta u cjelini je, da su ğini i ljudi stvoreni s ciljem da samo Allāhu, dž.š., robuju, dakle, afirmira se robovanje (ʻibādet) i ono je svrha stvaranja.

6) U kategoriji neprikladne pauzalne forme je i pauza koja se u teğwīdskoj literaturi zove التَّعَسُّف, tj. proizvoljna, u osnovi nepravilna, jezička upotreba pojedinih riječi, kao u primjeru:

[238](El-Beqara - 286.) * وَارْحَمْنَا أَنْتَ

S jezičkog aspekta, pauzalna forma nije dozvoljena u sljedećim slučajevima:

a) Na riječi koja je muḍāf i time je rastaviti od njenog muḍāfu ileyha,

b) Na glagolu bez njegovog subjekta,

c) Na subjektu glagolske rečenice, bez objekta,

d) Na samom pomoćnom glagolu, bez subjekta,

e) Na riječi koja se povezuje, bez riječi sa kojom se povezuje,

f) Na riječi sa česticom za zakletvu, bez teksta koji slijedi iza te zakletve,

g) Na rečenici koja je tijesno vezana za sljedeći tekst, dake, nije dozvoljeno pauzom izostaviti tekst koji slijedi.

Kada islamski učenjaci postavljaju navedene principe, oni time ne misle reći da je griješenje, na jedan od gornjih načina, ḥarām, mekrūh ili uopće griješenje u fikhskom smislu, nego je to jednostavno odstupanje od ispravnog i valjanog učenja Kur'āna, a.š. Nadalje, oni ne misle time reći da se na spomenutim riječima ne može zastati ni u jednom slučaju, kao npr. kada nestane daha, zagrca, zakašlje i sl. Učač u takvim slučajevima može, dakle, i mora zastati po jednoglasnom mišljenju svih stručnjaka za qirā'et, pa će potom nastaviti riječima koje budu najbolje odgovarale. Ako učač svojim neprikladnim učenjem hoće namjerno da iskrivi pravi smisao Kur'āna, a.š., time čini pravi ḥarām, pa ga treba na zgodan način onemogućiti.[239]

Imajući u vidu da većina učača ne poznaje navedena pravila, usljed čega ne mogu pratiti smisao i značenje ajeta, najsigurnije je da se pridržavaju dijakritičkih znakova.

238 Vidi: *El-Itqān*, o.c., str. 109-118.

239 Hfz. Ibrahim Trebinjac, *Skripta za predmet Kirāeta za II godinu ITF*, Sarajevo, 1979.

IV

DIJAKRITIČKI ZNAKOVI

(عَلَامَاتُ الْوَقْفِ)

U prvim muṣḥafima dijakritički znakovi nisu bili napisani. Njih su kasnije uspostavili islamski učenjaci, s ciljem da se olakša učenje Kur'āna, a.š. To je bilo posebno važno za nearapske narode koji su primili islam.

S obzirom na to da su dijakritički znakovi nastali *iğtihādom*, oni imaju više različitih značenja. Te razlike su formalne, a ne suštinske prirode, i sve imaju za cilj da pomognu i olakšaju učenje Kur'āna, a.š. Koji dijakritički znakovi se nalaze u muṣḥafima, zavisi od toga u kojem islamskom centru su štampani, i koja je, od zvanično usvojenih pravopisnih verzija, korištena.

Na primjer, u muṣḥafima koji su pisani po riwāyetu Qālūna, a koji su štampani u Tunisu, nalaze se, između ostalih, i sljedeći dijakritički znakovi:

م - (el-waqfu-t-tāmm). Ovaj znak ukazuje na potpunu pauzalnu formu.

ك - (el-waqfu-l-kāfī). U ovom slučaju je zadovoljavajuća pauzalna forma.

ح - (el-waqfu-l-ḥasen). Dobra pauzalna forma.

Muṣḥafi koji su štampani u Medini, Kairu ili Istanbulu imaju približno iste dijakritičke znakove, a to su:

ط - (waqf ṭayyib). Na ovom znaku treba pauzirati.

قف - (waqf musteḥab). Pohvalno je pauzirati. Ovaj isti znak, u drugim muṣḥafima, obavezuje učača da pauzira (el-emru bi-l-waqf).

صل - (waṣl ewlā). Bolje je učenje nastaviti, bez pauze.

ص- (waqf mureḥḥaṣ). Ukoliko se izgubi dah može se pauzirati, a inače bolje je prijeći bez pauze.

سم - (waqf semā'iyy). Nema smetnje da se pauzira poslije ovog dijakritičkog znaka.

س - (sekta). Pauzirati bez prekidanja daha. U nekim muṣḥafima, umjesto konsonanta (s), napisana je cijela riječ (سَكْتَة).

ج - (waqf ğā'iz). Prikladna pauzalna forma, što znači, bolje je pauzirati nego prijeći.

قلى - (waqf ewlā). Bolje je pauzirati, nego primijeniti kontekstualnu formu.

ز - (waqf muğewwez). Dozvoljeno je pauzirati, ali je bolje prijeći, bez pauze.

ق - (fīl waqf). Bolje je ne pauzirati.

صلى - (wasl ewlā). Može biti pauza, ali se preporučuje kontekstualna forma.

لا - (lā). Ovaj znak može biti i u sredini, a i na kraju ajeta. Kada je na kraju ajeta, učenje se nakon predaha, nastavlja. Nije preporučeno završiti jedno kontinuirano učenje poslije onih ajeta koji imaju na kraju, iznad tačke dijakritički znak " لا ". Ukoliko je ovaj znak u sredini ajeta, dozvoljeno je pauzirati, ali je obavezno, posljednju ili više prethodno proučenih riječi, ponoviti.

ع - Ovaj dijakritički znak ne dolazi u sredini, nego samo na kraju ajeta, iznad tačke. On označava da je završeno izlaganje o nekoj temi ili događaju. Ḥizbovi počinju i završavaju se ovim znakom. Zato je najbolje početi učenje od ovog dijakritičkog znaka, ukoliko se sura ne uči s početka, a isto tako poslije njega i završiti.

∴ —— ∴ - (waqf murāqabe). Ukoliko se na prvom znaku pauzira, onda je na drugom obavezno prijeći, ili obratno. Na oba mjesta se ne može primijeniti samo pauzalna, niti samo kontekstualna forma.

مد - (medd). Izgovara se vokal uobičajene dužine. Ukoliko poslije njega dolazi uzročnik dužine, onda se vokal produžava.

قصر - (qaṣr). Izgovara se odgovorajući kratki vokal.

قطع - (qaṭ'). Hemze ispod kojeg se nalazi ovaj znak je stabilno, i ono se u toku učenja izgovara.

يقرء بالسين (yuqre'u bi-s-sīn). U nekim musḥafima napisan je samo konsonant *s*, a to znači da se umjesto glasa ص, može izgovoriti i glas س. Ovakava zamjena je moguća samo u nekoliko kur'ānskih riječi.[240]

240 Vidi: *Uzajamna veza konsonanata: z, s, ṣ*

ٍ - *ni*. Ovaj dijakritički znak je sastavni dio *tenwīna*, i uvijek se izgovara s *kesrom*, bez obzira da li se prethodna riječ završava nunacijom *en*, *un* ili *in*. Dijakritički znakovi u svim musḥafima nemaju isto značenje. Zato je neophodno potrebno, pogledati na kraju musḥafa iz koga učimo, značenje dijakritičkih znakova u dotičnom musḥafu.[241]

14. Vježba (I i II dio)

241 Vidi: a) *Ḥaqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 51.-53.

b) Hfz. Silajdžić - Hfz. Trebinjac, *Tedžvid*, o.c., str. 91-102.

V

SPECIFIČNA PAUZALNA FORMA

(سَكْتَةٌ)

U uobičajenom smislu riječi, sekta znači: šutnja, stanka, pauza, tišina, mir, muk itd.

S aspekta teğwīdske znanosti, sekta je specifičan oblik i način pauzalne forme. Ona se u literaturi naziva različitim terminima, kao što su: سَكْتَةٌ يَسِيرَةٌ، سَكْتَةٌ قَصِيرَةٌ، سَكْتَةٌ مُخْتَلَصَةٌ، وَقْفٌ يَسِيرٌ، وَقْفٌ خَفِيفٌ[242]

Razlika između *waqfa* i *sekte* je u tome što je *waqf* prirodno nužna pauza. Učač pauzira zbog gubljenja daha, s ciljem da udahne zrak, kako bi mogao nastaviti učenje, i to vremenski duže traje od *sekte*. S druge strane, *sekta* nije uslovljena subjektivnim ili objektivnim okolnostima, nego je to svjesno prekidanje glasa, ali i trenutni prestanak disanja. Taj prekid, prema Ibn Ğezeriju, vremenski traje onoliko koliko jedan udisaj ili izdisaj u toku prirodnog, zdravog disanja, ili još kraće.

Od mnogih definicija sekte, navešćemo samo dvije:

1) اَلسَّكْتُ : هُوَ قَطْعُ الصَّوْتِ بِدُونِ النَّفَسِ مِقْدَارَ حَرَكَتَيْنِ.

„Sekta je trenutačni prekid glasa, uz zadržavanje daha, a to vremenski traje koliko dva kratka vokala (jedna obična dužina).“[243]

2) قَطْعُ الصَّوْتِ دُونَ النَّفَسِ.

„Sekta je prekidanje glasa, ali ne i daha.“[244]

Ovo teğwīdsko pravilo se u qrā'etima Kur'āna, a.š., primjenjuje u više slučajeva. Ne ulazeći u šire razmatranje ove tematike, želimo navesti samo nekoliko primjera.

242 *El-Itqān*, o.c., str. 115.

243 *Ḥaqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 35.

244 Hfz. Silajdžić - Hfz. Trebinjac, *Tedžvid*, o.c., str. 87.

Pojedini imāmi u qirā'etima redovno čine *sektu* poslije riječi بَلَ, ili ako ne primjenjuju ovo pravilo, onda u tom slučaju pauziraju.

Imām Ḥamza koristi *sektu* u onim riječima kada poslije određenog člana dođe hemze, kao u primjerima: ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ   خَلَقَ الْإِنْسَانَ   لِلْإِيمَانِ

Prema našem riwāyetu, specifična pauzalna forma (sekta) primjenjuje se u sljedećim slučajevima:

a) (El-Kehf - 1-2.) ... عِوَجًا ° • قَيِّمًا ...

Prema mišljenjima ostalih imāma, u ovom primjeru se ne primjenjuje *sekta*, nego pravilo o nazalizaciji (ih̲fā'). Ukoliko se pauzira poslije riječi عِوَجًا, a pauzirati je sunnet poslije svakog ajeta, onda nema potrebe za *sektom.*

b) (Yā-sīn - 52.) ... مِنْ مَرْقَدِنَا ° • هَذَا ...

U ostalim qirā'etima, u navedenom ajetu, nema *sekte.* Ako u toku učenja Kur'āna, a.š., pauziramo poslije riječi مِنْ مَرْقَدِنَا, tada nema *sekte*, jer se ne mogu primjenjivati dva pravila u isto vrijeme i u istoj riječi.

c) (El-Qiyāme - 27.) وَقِيلَ مَنْ ° رَاقٍ •

U ovom primjeru ostali imāmi ne čine *sektu*, nego asimiliraju (idġām bi ġayri ġunne) konsonante *n* i *r*.

d) (El-Muṭaffifīn -14.) ... كَلَّا بَلْ ° رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ ...

Prema ostalim riwāyetima, u ovom slučaju nema *sekte*, nego se primjenjuje pravilo o asimilaciji (idġām muteqāribeyn) konsonanata *l* i *r*.[245]

Sekta se primjenjuje uglavnom iz jezičkih razloga, odnosno, njen cilj je da funkcija svake riječi u rečenici bude u potpunosti prepoznatljiva.

245 Vidi: a) *Ḥuğğetu-l-qirā'āt*, o.c., str. 737. i 754.
b) *Teğwīdu-l-qur'ān*, o.c., str. 206.

VI

POZICIJA *ELIFA* U PAUZALNOJ I KONTEKSTUALNOJ FORMI

U pojedinim kur'ānskim riječima, *elif* se u određenim slučajevima izgovara, a nekada se, iako napisan, izostavlja, zavisno od toga da li se primjenjuje pauzalna ili kontekstualna forma.

Ukoliko učač pauzira, *elif* se izgovara kao vokal *ā*, uobičajene dužine, a ako nastavi učenje bez pauze, tada se izgovara kratki vokal *e*.

Kao što je rečeno, u toku pauze se artikulira dugi vokal *ā*, i to u sljedećim riječima.

1) (El-Kehf - 38.) • لَّكِنَّا

Za razliku od našeg rāwiye Ḥafṣa, prema nekim drugim verzijama, *elif* se izgovara kao dugi vokal *ā*, bez obzira na to, da li pauzirali ili nastavili učenje bez pauze.[246]

2) (El-Aḥzāb - 67.) • السَّبِيلَا...

Nafi', Ibn 'Āmir i Ebū Bekr izgovaraju *elif* i u pauzalnoj i u kontekstualnoj formi.

3) (El-Aḥzāb - 66.) • الرَّسُولَا...

I u ovom primjeru, prethodno spomenuti imāmi, izgovaraju vokal *ā* u obje forme (waqf i waṣl).

4) (El-Aḥzāb - 10.) • الظُّنُونَا...

Prema verziji koju slijede Nafi', Ibn 'Āmir i Ebū Bekr, *elif* se izgovara kao dugi vokal *ā*, i u pauzi, ali i onda kada se ne pauzira.[247]

5) (Ed-Dehr/ El-Insān/ - 15-16.) ...قَوَارِيرَا • قَوَارِيرَ...

Prema drugim predajama, obje riječi se završavaju *tenwīnom* pa verzija glasi:

قَوَارِيرًا • قَوَارِيرًا...[248]

---

246 *Ḥuğğetu-l-qirā'āt*, o.c., str. 417.

247 Ibid. str. 572-573.

248 Vidi: Muṣḥaf prema Weršu.

6) • أَنَا, na svim mjestima u Kur'ānu, a.š.

Na ovoj zamjenici se ne može pauzirati, osim u nepredvidivim situacijama, kao što su: gubljenje daha, trenutna fizička slabost i slično.

Prema našem qirā'etu, *elif* se u navedenih šest riječi, u toku pauze, izgovara kao dugi vokal *ā*, a u kontekstualnoj formi, kao kratki vokal *e*.

Prema tome, ukoliko se poslije spomenutih riječi ne pauzira, a pauzirati je sunnet, one se izgovaraju kao da su napisane bez *elifa*, dakle:

لٰكِنَّ السَّبِيلَ الرَّسُولَ الظُّنُونَ قَوَارِيرَ أَنَ

Karakteristično je napomenuti da neki imāmi ne izgovaraju *elif* ni u pauzi, a ni u prelaznoj formi, odnosno, izgovaraju samo kratki vokal *e* u obje forme.[249]

Kao što pauzalna i kontekstualna forma mijenjaju poziciju *elifa*, isto se događa i s konsonantima *w* i *y*. Naime, ukoliko su ova dva glasa vokalizirani *fetḥom*, a prije *w* bude *ḍamma*, odnosno, prije *y kesra*, u toku pauze se izgovara odgovarajući dugi vokal. Naprimjer: هُوَ u pauzalnoj formi glasi هُو, هِيَ je هِي, مَعِيَ prelazi u مَعِي i slično.

Pauzirati se ne može ni poslije prijedloga, veznika, čestica za dozivanje itd. Ukoliko se pauzira na riječima ispred kojih se nalaze navedene čestice, onda se i one, u nastavku učenja, uz dotične riječi, moraju izgovoriti.

15. Vježba (I i II dio)

249 *Ḥuğğetu-l-qirā'āt*, o.c., str. 572-573., 738-739.

VII

POČETNA FORMA

(الْابْتِدَاءُ)

U toku jednog kontinuiranog učenja Kur'āna, a.š., a nakon pauze koja je nužna, slijedi nastavak učenja, koji se u teğwīdskoj literaturi zove *el-ibtidā'*. Za razliku od *waqfa* koji je uslovljen, bilo gubljenjem daha ili nekom nepredvidivom situacijom, *ibtidā'* je dobrovoljno nastavljanje učenja, pri čemu treba imati na umu, da ono ne može biti završeno na pola ajeta, niti na onim mjestima iz kojih ne proizilazi cjelovito značnje kur'ānskih pouka i poruka. Učenje je najbolje i najsigurnije završiti na kraju ḥizba ili sure. Nastavak mora biti od one riječi kojom se dobija cjelovita misao dotičnog ajeta ili njegovog dijela.

Početna forma se dijeli na:

1) Prikladnu (الْجَائِزُ)

2) Neprikladnu (غَيْرُ الْجَائِزِ)

PRIKLADNA POČETNA FORMA

(الْابْتِدَاءُ الْجَائِزُ)

Ova vrsta početne forme se dijeli na:

1) Potpunu početnu formu (الْابْتِدَاءُ التَّامُّ)

2) Zadovoljavajuću početnu formu (الْابْتِدَاءُ الْكَافِى)

3) Dobru početnu formu (الْابْتِدَاءُ الْحَسَنُ).

Potpuna početna forma

(الْابْتِدَاءُ التَّامُّ)

Ova vrsta *ibtidā'a* pojavljuje se onda, kada nakon završene jedne, počne izlaganje o nekoj drugoj temi ili događaju. To znači da je tekst, kojim se ponovo započinje učenje, i jezički i misaono neovisan od prethodno proučenih ajeta.

Naprimjer:

(El-Beqara - 7-8.) ...وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ • وَمِنَ النَّاسِ

U prethodna dva ajeta iste sure govori se o nevjernicima, dok od osmog ajeta počinje izlaganje o licemjerima, što znači da je početak učenja od riječi: وَمِنَ النَّاسِ, nakon prethodne pauze, u kategoriji *el-ibtidā'u-t-tāmm.*

Zadovoljavajuća početna forma

(اَلْاِبْتِدَاءُ الْكَافِى)

U ovom slučaju tekst koji slijedi nakon pauze, po smislu je vezan za prethodno proučene ajete.

Naprimjer:

(El-Beqara - 6-7.) ...ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ • خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ

U šestom ajetu ove sure navodi se, da nevjernici neće vjerovati, bez obzira na upozorenja i opomene, a u sedmom se nastavlja govoriti o njima, odnosno, o njihovom unutarnjem stanju. Dakle, ajeti su po smislu i tematici vezani.

U mnogim primjerima ove vrste, *ibtidā'* počinje odnosnom zamjenicom "اَلَّذِى " ili " اَلَّذِينَ ". U ovakvim slučajevim dozvoljeno je proučiti dva ajeta u jednom ritmičkom dahu (bez pauze). Ipak, nakon proučenih sedam qur'ānskih ajeta, obavezno je pauzirati, a potom učenje nastaviti. Ti ajeti su sljedeći:

1) مَالَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ • اَلَّذِينَ (El-Beqara - 120.)

2) اِنَّكَ اِذاً لَمِنَ الظَّالِمِينَ • اَلَّذِينَ (El-Beqara - 145.)

3) وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ • اَلَّذِينَ (El-Beqara - 274.)

4) وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ • اَلَّذِينَ (Et-Tewba - 19.)

5) وَاَحْسَنَ تَفْسِيراً • اَلَّذِينَ (El-Furqān - 33.)

6) اَنَّهُمْ اَصْحَابُ النَّارِ • اَلَّذِينَ (El-Mu'min - 6.)

7) مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ • اَلَّذِى (En- Nās - 4.)

U navedenim ajetima pauza je obavezna, jer zamjenicom kojom počinje sljedeći ajet, iznosi se sasvim nova misao, nevezana za predhodni tekst, ili mu je čak po značenju i suprotna, ili se želi naglasiti određena kur'ānska poruka, kao što je to slučaj u posljednjem primjeru.[250]

Dobra početna forma

(الْابْتِدَاءُ الْحَسَنُ)

Kod ove vrste početne forme, tekst kojim se učenje nastavlja, i jezički i po smislu je vezan za proučeni ajet ili njegov dio. Naprimjer:

(El-Beqara - 8.) ...وَمِنَ النَّاسِ • مَن يَقُولُ

Iako se u navedenom primjeru može pauzirati poslije riječi وَمِنَ النَّاسِ, bolje ih je proučiti u jednom ritmičkom dahu sa dijelom ajeta koji slijedi, jer su one tijesno vezane, po jezičkim normama i značenju.

Učenje Kur'āna, a.š., je cjelovitije, pouke i poruke su djelotvornije, a ritam i melodija (tenġīm) su ljepši i skladniji, ukoliko u toku učenja ima manje pauza. Njihov broj zavisi od odgovornosti i individualne sposobnosti svakog pojedinca. Svako je dužan prilagoditi i maksimalno iskoristiti svoje mogućnosti prilikom učenja Kur'āna, a.š.

NEPRIKLADNA POČETNA FORMA

(الْابْتِدَاءُ غَيْرُ الْجَائِزِ)

Ovom početnom formom dobija se sasvim drugačiji smisao ajeta, nego što oni uistinu znače. To se naročito odnosi na one kur'ānske cjeline u kojima se navode mišljenja i stavovi raznih kategorija ljudi, kao što su: Jevreji, kršćani, nevjernici, licemjeri itd. Ukoliko se nakon pauze izostave imena onih koji iznose određene stavove, suprotne islamskom učenju, tada se od negativnog dobija afirmativno značenje. S obzirom da se radi o temeljnim pitanjima vjere, takvo učenje Kur'āna, a.š., je negacija osnovnih islamskih principa. Svjesno i zlonamjerno praviti greške ove vrste je očito nevjerstvo.[251]

250 Vidi u cjelini značenja navedenih ajeta, obraćajući posebnu pažnju na odnosnu zamjenicu koja poslije njih slijedi.

251 *Teğwīdu-l-qur'ān*, o.c., str. 201-204.

Moglo bi se navesti više primjera ove vrste početne forme, ali ćemo se zadržati na tri karakteristična slučaja u kojima Kur'ān, a.š.:

1) Demantuje Jevreje u nekim njihovim stavovima,

2) Negira kršćansko trojstvo,

3) Razotkriva licemjere.

1) Demant Jevrejskih stavova

Jevreji i kršćani su govorili da su božija djeca i da ih on više voli nego druge narode.[252] Allāh, dž.š., im odgovara da je ovakvo njihovo mišljenje najobičnija laž. Na drugom mjestu u Kur'ānu, a.š., od mnogobrojnih jevrejskih laži, navodi se i sljedeća:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ * يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ • غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا• (El-Mā'ida - 64.)

Predahnuti poslije riječi " مَغْلُولَةٌ " je dozvoljena pauza, ali je zabranjeno nastaviti učenje od riječi " يَدُ اللَّه ", jer bi se time pojedinačna laž, prometnula u opći lažni princip. Najbolje je nakratko pauzirati poslije riječi مَغْلُولَةٌ , a potom višom oktavom nastaviti učenje, jer i glasom treba istaknuti šta je **istina**, a šta neistina.

2) Negiranje kršćanskog trojstva

Kur'ān, a.š., na više mjesta negira trojstvo, pozivajući kršćane da shvate svoju zabludu, jer na mnogo pitanja iz ove tematike nemaju, niti će ikada imati, argumentovane odgovore. Allāh, dž. š., kaže:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا * اِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلاَثَةٍ • وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلاَّ اِلٰهٌ وَاحِدٌ•

(El-Mā'ida - 72-73.)

U ovom ajetu Kur'ān, a.š., kategorički demantira kršćansko trojstvo. Dozvoljeno je pauzirati poslije riječi "ثَلاَثَةٍ", ali je nedopustivo nastaviti učenje od riječi " اِنَّ اللَّهَ " jer bi tada laž zamijenila **istinu**. Onaj ko bi to namjerno učinio, postao bi nevjernik, kao što su to i oni koji u trojstvo vjeruju. Najbolje je navedeni ajet proučiti sasvim niskom oktavom do riječi ثَلاَثَةٍ , pa potom pauzirati, a onda puno jačim glasom nastaviti učenje, kako bi se naglasila **istina**, a demantirala laž.

252 El-Mā'ida - 18.

3) Razotkrivanje licemjera

U mnogim ajetima Kur'ān, a.š., govori o licemjerima i licemjerju. O njima se, između ostalih, govori i u ovom ajetu:

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ * مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا

(El-Aḥzāb - 12.)

Ovaj ajet govori o licemjerima koji su smatrali i tvrdili da su ih Allāh, dž .š., i Njegov poslanik prevarili u bitki na Hendeku (627. g.). U toku učenja mož e se pauzirati poslije riječi " مَّرَضٌ", ali nije dozvoljeno nastaviti od riječi " مَا وَعَدَنَا اللَّهُ", jer bi se time od pojedinačnog, dobilo opće lažno mišljenje. Najispravnije je navedeni ajet proučiti u jednom ritmičkom dahu.

Kao i ostala teğwīdska pravila, tako i pauzalna i početna forma, mogu se praktično savladati dugotrajnom vježbom i redovnim učenjem Kur'āna, a.š. Osim toga, treba poznavati i slijediti značenje dijakritičkih znakova.

16. Vježba (I i II dio)

VIII

SKRAĆENICE NA POČECIMA KUR'ĀNSKIH SURA (TAJANSTVENI GLASOVI)

Dvadeset i devet sura počinje skraćenicama. Ne računajući one koje se ponavljaju više puta, u Kur'ānu, a.š., se nalazi četrnaest skraćenica, a u njima je zastupljeno četrnaest konsonanata. Oni su sadržani u sintagmi:

نَصٌّ حَكِيمٌ لَهُ سِرٌّ قَاطِعٌ

(*n*, *ṣ*, *ḥ*, *k*, *y*, *m*, *l*, *h*, *s*, *r*, *q*, *elif*, *ṭ*, ').

U jednoj skraćenici može biti od jedan do pet glasova. Sa jednim konsonantom, u Kur'ānu, a.š., se nalaze tri skraćenice, sa dva četiri, sa tri konsonanta tri skraćenice, sa četiri dvije i sa pet konsonanata dvije skraćenice.

U skraćenicama su zastupljna sljedeća teğwīdska pravila:

1) **Dužine** (**مَدٌّ**)

U ovom slučaju pojavljuju se i osnovna i izvedena dužina.

a) Osnovna dužina (**مَدٌّ أَصْلِيٌّ**)

Konsonanti poslije kojih dolazi osnovna dužina u skraćenicama su: *ḥ*, *y*, *ṭ*, *h*, *r*, a sadržani su u sintagmi: حَيٌّ طَهُرَ.

Naprimjer: طه '

b) Izvedene dužine (**مَدٌّ فَرْعِيٌّ**)

Od ove vrste dužine, u skraćenicama se nalazi:

- Stalna dužina (مَدٌّ لاَزِمٌ). Naprimjer: حم

- Poluvokalna dužina (مَدٌّ لِينٌ), kao u primjeru: كهيعص

Ove izvedene dužine dolaze poslije konsonanata koji su sadržani u sintagmi: (*n*, *q*, *ṣ*, ', *s*, *l*, *k*, *m*) نَقَصَ عَسَلُكُمْ [253]

253 *Ḥaqqu-t-tilāwe*, o.c., str. 138.

2) <u>Nepromjenljiv izgovor glasova</u> (اظْهَارْ)

Od više vrsta *iẓhāra*, u skraćenicama su zastupljeni:

a) اظْهَارْشَفَوِىّ **(usnena nepromjenljivost glasova)**, kao u primjeru: الٓمٓ

b) اظْهَارْمُطْلَقٌ **(nepromjenljiv izgovor konsonanta *w*)**. Naprimjer:

يٰسٓ وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِ

3) <u>Asimilacija</u> (ادْغَامْ)

Pojedini konsonanti u skraćenicama se asimiliraju, a asimilacija u ovom slučaju može biti:

a) **Asimilacija s nazalizacijom** (ادْغَامْبِغُنَّةٍ). Naprimjer: طٰسٓمٓ

b) **Asimilacija konsonanata *m*** (ادْغَامْمِثْلَيْنِ صَغِيرْ), kao u primjeru: الٓمٓ

4) <u>Skrivanje glasova u nazalizaciji</u> (اخْفَاءْ)

U nekoliko slučajeva, u skraćenicama se pojavljuje i *ihfā'*, kao naprimjer: حٰمٓ عٓسٓقٓ

5) <u>Odskakanje konsonanata</u> (قَلْقَلَةْ)

U kur'ānskim skraćenicama javlja se *qalqala* visokog intenziteta, kao u primjeru: صٓ

Konsonanti u skraćenicama izgovaraju se onako kao što se izgovaraju i u arapskom alfabetu. Naprimjer: ق (قَافْ) ن (نُونْ)

IX

SEĞDA (SEDŽDA) POSLIJE ODREĐENIH AJETA

(سَجْدَةُ التِّلاَوَةِ)

Seğda tilāwe se prema našem mezhebu čini u četrnaest slučajeva.[254]

Po mišljenju Ebū Ḥanīfe, ova seğda je wāğib svakom punoljetnom i pametnom muslimanu i muslimanki, bilo da se ajet seğde prouči u namazu, ili izvan namaza. Isti princip važi i onda, kada čujemo da taj ajet neko drugi prouči. Nisu je dužni učiniti nevjernik, dijete i maloumna osoba.

Imāmi Mālik, Šāfiya i Aḥmed stoje na stanovištu da je seğda tilāwe sunnet.

Malikije čine jedanaest seğdi, odnosno, za razliku od hanefija, oni izostavljaju seğdu u surama: En-Neğm (62. ajet), El-Inšiqāq (21. ajet), El-'Aleq (19. ajet).

Šafije i Hanbelije smatraju da je sunnet učiniti petnaest seğdi. Petnaesta seğda prema njihovom mišljenju je u suri „El-Ḥağğ" (77. ajet).

Obavezno je učiniti seğdu u sljedećim slučajevima:

1) Kada se učeći Kur'ān, a.š., prouči ajet seğde, u sebi ili glasno, u namazu ili izvan namaza.

2) Ukoliko se čuje da je neko proučio ajet seğde, pa makar i ne bila namjera da se sluša učenje Kur'āna, a.š., kao na primjer u prolazu i sl.

Uvjeti za seğdu tilāwe su isti kao i za namaz, s tom razlikom što za ovu seğdu ne postoji niyyet i nije vezana za određeno vrijeme, niti je zabranjeno da se učini u nekom određenom vremenu, kao što je to slučaj s namazom.

Uvjeti za seğdu tilāwe

Da bi se ova seğda mogla učiniti, potrebno je:

a) Da bude čisto tijelo, odjeća i mjesto gdje se seğda čini

b) Abdest uzeti, ili ako je potrebno okupati se (ġusul). S obzirom da se seğda tilāwe može odgoditi nije potrebno uzimati teyemmum.

---

254 Vidi: Hfz. Silajdžić-Hfz. Trebinjac, *Tedžvid*, o.c., str. 133-136.

c) Biti pristojno, po islamskim propisima obučen

d) Okrenuti se prema Qibli. Ako se seğda čini u ğemā'atu nije obavezno formirati, popunjavati i poravnjavati safove. Najbolje je, ako za to postoje uslovi, seğdu učiniti na onom mjestu gdje je ajet seğde proučen, odnosno, gdje smo čuli da ga je neko drugi proučio.

Ako nedostaje jedan ili više od navedenih uvjeta, seğda će se odgoditi do vremena kada se za nju steknu predviđeni uvjeti.

Sastavni dijelovi seğde

Sastavni dijelovi seğde su:

1) Dva tekbīra (izgovoriti dva puta اَللّٰهُ أَكْبَرُ). Prvi tekbīr se izgovara onda, kada iz stojećeg položaja, bez rukū'a, idemo na seğdu, a drugi tekbīr se uči nakon obavljene seğde, i vraćanja u stojeći položaj. Preporučuje se da nakon seğde proučimo: سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

Čujemo i pokoravamo se, oprosti nam Gospodaru naš, Tebi ćemo se vratiti. (El-Beqara - 285.)

2) Učiniti jednu seğdu a ne dvije, kao u namazu. Tom prilikom može se proučiti jedna od tri sljedeće dove: رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي إِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

a) „*Gospodaru moj, ja sam sebi zlo učinio, oprosti mi. Ti uistinu praštaš i Ti si milostiv.*"

اَللّٰهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا عِنْدَكَ أَجْرَكَ وَضَعْ عَنِّي بِهَا وِزْرًا وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ ذُخْرًا وَتَقَبَّلْهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ.

b) „*Allāhu! Nagradi me za učinjenu seğdu, otkloni njom moju tegobu, podari mi za nju nagradu Tvoju, primi (ukabuli) seğdu od mene, kao što si je primio (ukabulio) od svog roba Dāwūda.*"

سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى

c) „*Samo Tvoju moć priznajem, moj Uzvišeni Stvoritelju.*"

Na seğdi se mogu proučiti i neke druge kur'ānske i sunnetske dove, ako ih znamo.

Dakle, redosljed u obavljanju seğde je sljedeći:

stajanje - tekbīr - seğda - dova - tekbīr - stajanje.[255]

255 Vidi širu raspravu: 'Abdu-r-Raḥmān El-Ğezerī, *Kitābu-l-fiqhi 'ale-l-meḏāhibi-l-erbe'ati,* I sv. Kairo (bez godine izdanja), str. 463-470.

Osobe koje su slabog zdravstvenog stanja, mogu učiniti seğdu i iz sjedećeg položaja.

Fiqh kao znanost detaljnije razmatra ova pitanja, a jedno od njih je, da li treba učiniti seğdu i onda, kada čujemo ajet seğde koji je proučen na radiju, televiziji, audio ili video kaseti. S obzirom da ovo pitanje prevazilazi okvire našeg razmatranja, nećemo na njega odgovarati, ali ćemo preporučiti da se učini seğda i u navedenim slučajevima.

17. Vježba (I i II dio)

Dova protiv zaborava i senilnosti

Nakon što se savlada učenje Kur'āna, a.š., i napamet nauče određeni ajeti, sure, ašereta ili cijeli Kur'ān, a.š., obaveza je stečeno znanje čuvati od zaborava. Pored redovnog i svakodnevnog obnavljanja, protiv zaborava se preporučuje i često učenje ove dove.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰـنِ الرَّحِيمِ

اَلـلّٰهُمَّ نَوِّرْ بِكِتَابِكَ بَصَرِى وَاطْلِقْ بِهِ لِسَانِى وَاشْرَحْ بِهِ صَدْرِى وَاسْتَعْمِلْ بِهِ جَسَدِى بِحَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ فَاِنَّهُ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ اِلاَّ بِكَ.

U ime Allāha Svemilosnog Milostivog!

„Allāhu! Osvijetli Svojom knjigom moj vid, oslobodi njom moj govor, obraduj njom moje srce, osnaži njom moje biće koje se uzda u Tvoju snagu i pomoć. Nema izlaza, ni pomoći, ni snage bez Tebe!"

VJEŽBE

1. Vježba

1) Pronađi u tekstu duge vokale i pravilno ih izgovori više puta.

2) Prepoznaj u ajetima konsonante iz II, III i IV skupine i vježbaj ih izgovarati s njihovim vokalima.

3) Slušajući učenje s kasete ili od svog mentora, provjeri da li ispravno učiš kur'ānske ajete iz ove vježbe.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١) اَلرَّحْمٰنِ
الرَّحِيمِ (٢) مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ (٣)
اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (٤)
اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ (٥)
صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ (٦) غَيْرِ
الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ (٧)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
الٓمٓ (١) ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى
لِلْمُتَّقِينَ (٢) اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ
الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ (٣)
وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَا اُنْزِلَ مِنْ
قَبْلِكَ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ (٤) اُولٰٓئِكَ
عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (٥)

2. Vježba

1) Pronađi u riječima konsonante ك i ق i vježbaj ih pravilno izgovarati.

2) Izgovori više puta one riječi u kojima se nalaze konsonanti: خ, ح, ج.

3) Ukoliko kur'ānske sure iz ove vježbe znaš napamet, provjeri kod stručne osobe da li ih ispravno učiš.

٦٠٤ سُورَةُ الإِخلَاصِ

سُورَةُ الإِخلَاصِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ أَربَعُ آيَاتٍ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ١ ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ ٢ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ٣ وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ ٤

سُورَةُ الفَلَقِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ خَمسُ آيَاتٍ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ ١ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ٢ وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ٣

وَمِن شَرِّ ٱلنَّفَّٰثَٰتِ فِى ٱلْعُقَدِ ٤ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ٥

سُورَةُ النَّاسِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ سِتُّ آيَاتٍ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ١ مَلِكِ ٱلنَّاسِ ٢ إِلَٰهِ ٱلنَّاسِ ٣ مِن

شَرِّ ٱلْوَسْوَاسِ ٱلْخَنَّاسِ ٤ ٱلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ ٱلنَّاسِ

مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ ٦ ٥

3. Vježba

1) Pronađi u riječima konsonante: ن, ل, ر i naučili ih pravilno izgovarati.

2) Uz pomoć mentora, uvježbaj izgovor konsonanata: ط, ض, د.

3) Da li sure iz ove vježbe učiš ispravno, posebno podvučene riječi? Provjeri!

٦٠٣ الجُزْءُ الثَّلَاثُونَ

سُورَةُ الْكَافِرُونَ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ سِتُّ آيَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ۝١ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۝٢ وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٣
وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ ۝٤ وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۝٥ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۝٦

سُورَةُ النَّصْرِ مَدَنِيَّةٌ وَهِيَ ثَلَاثُ آيَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ۝١ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ
اللَّهِ أَفْوَاجًا ۝٢ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ۝٣

سُورَةُ اللَّهَبِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ خَمْسُ آيَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ۝١ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ ۝٢ سَيَصْلَىٰ نَارًا
ذَاتَ لَهَبٍ ۝٣ وَامْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ۝٤ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ۝٥

4. Vježba

1) Vježbaj učiti gledajući sure iz ove vježbe, izgovarajući više puta podvučene riječi.

2) Izgovori pravilno nekoliko puta one riječi u kojima se nalaze konsonanti: ض, ذ, ى, ه, ق, ع.

3) Nauči napamet sure iz ove vježbe.

٦٠٢ سُورَةُ قُرَيْشٍ

سُورَةُ قُرَيْشٍ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ أَرْبَعُ آيَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

لِإِيلَافِ قُرَيْشٍ ﴿١﴾ إِيلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿٢﴾ فَلْيَعْبُدُوا
رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ ﴿٣﴾ الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ ﴿٤﴾

سُورَةُ الْمَاعُونِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ سَبْعُ آيَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ﴿١﴾ فَذَٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ ﴿٢﴾ وَلَا
يَحُضُّ عَلَىٰ طَعَامِ الْمِسْكِينِ ﴿٣﴾ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ الَّذِينَ هُمْ عَن
صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥﴾ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ﴿٦﴾ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ﴿٧﴾

سُورَةُ الْكَوْثَرِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَلَاثُ آيَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ﴿١﴾ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ﴿٢﴾ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ﴿٣﴾

5. Vježba (I dio)

1) Uvježbaj gledajući učiti sure iz ove vježbe, posebno obraćajući pažnju na zvučne konsonante i plozive.

2) Pronađi u riječima frikative i glasove iz skupine *tewessut* i vježbaj ih pravilno izgovarati.

3) Nauči suru napamet.

٦٠١ الجُزْءُ الثَّلَاثُونَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
وَالْعَصْرِ (١) إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ (٢) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ (٣)

سُورَةُ الهُمَزَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ تِسْعُ آيَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ (١) الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ (٢) يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ (٣) كَلَّا
لَيُنبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ (٤) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ (٥) نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ (٦) الَّتِي
تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ (٧) إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ (٨) فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ (٩)

سُورَةُ الفِيلِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ خَمْسُ آيَاتٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ (١) أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ
فِي تَضْلِيلٍ (٢) وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ (٣) تَرْمِيهِم
بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ (٤) فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ (٥)

5. Vježba (II dio)

1) Učeći gledajući, provjeri kod svog mentora da li si savladao-la izgovor emfatika i neemfatika.

2) Izgovori više puta one riječi u kojima se nalaze velari i nelikvide.

3) Sure iz ove vježbe nauči napamet, a posebno obrati pažnju na podvučene riječi.

٦٠٠ سُورَةُ القَارِعَةِ

سُورَةُ القَارِعَةِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ إِحْدَى عَشْرَةَ آيَة

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْقَارِعَةُ ﴿١﴾ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ﴿٣﴾ يَوْمَ يَكُونُ
النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ﴿٤﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ ﴿٥﴾
فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ﴿٦﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُ ﴿٨﴾ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ ﴿٩﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَهْ ﴿١٠﴾ نَارٌ حَامِيَةٌ ﴿١١﴾

سُورَةُ التَّكَاثُرِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَمَانِي آيَات

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ ﴿١﴾ حَتَّىٰ زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ﴿٢﴾ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ ثُمَّ
كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ ﴿٥﴾ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ﴿٦﴾
ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ﴿٧﴾ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

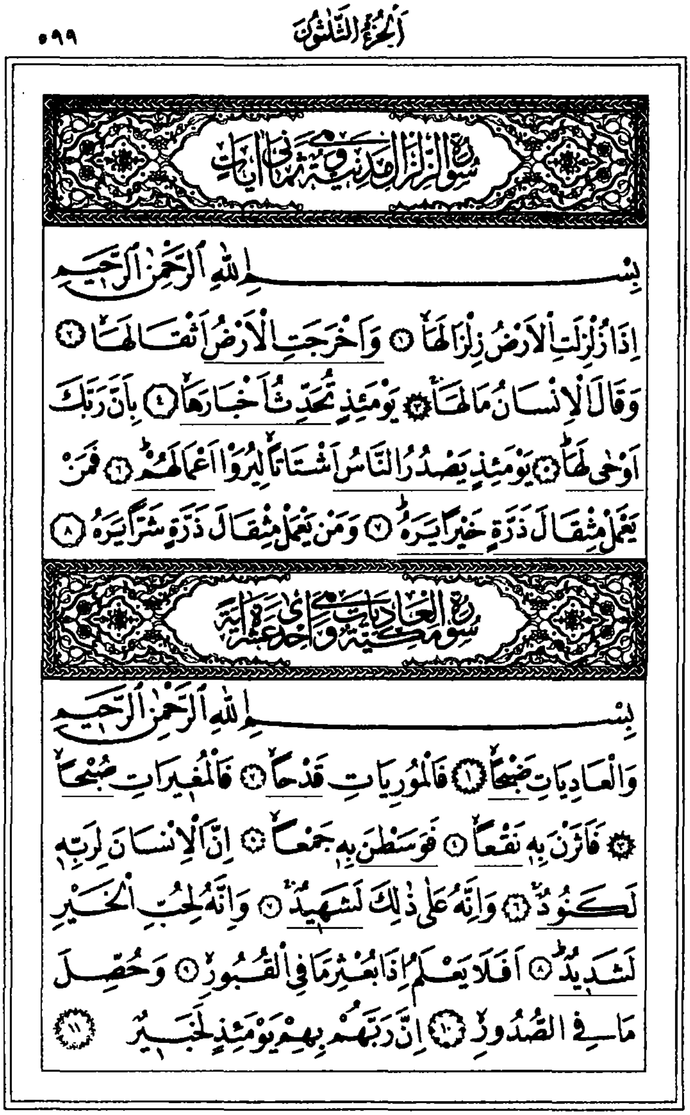
سُورَةُ العَصْرِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ ثَلَاثُ آيَات

6. Vježba (I dio)

1) Pronađi riječi u kojima se nalazi *qalqala* i provjeri da li je pravilno primjenjuješ.

2) Šta je karakteristično za podvučene riječi?

3) Sure iz ove vježbe nauči napamet.

٥٩٩ الجزء الثلاثون

سورة الزلزلة مدنية وهي ثمان آيات

بسم الله الرحمن الرحيم

إذا زلزلت الأرض زلزالها ﴿١﴾ وأخرجت الأرض أثقالها ﴿٢﴾
وقال الإنسان ما لها ﴿٣﴾ يومئذ تحدث أخبارها ﴿٤﴾ بأن ربك
أوحى لها ﴿٥﴾ يومئذ يصدر الناس أشتاتا ليروا أعمالهم ﴿٦﴾ فمن
يعمل مثقال ذرة خيرا يره ﴿٧﴾ ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره ﴿٨﴾

سورة العاديات مكية وهي إحدى عشرة آية

بسم الله الرحمن الرحيم

والعاديات ضبحا ﴿١﴾ فالموريات قدحا ﴿٢﴾ فالمغيرات صبحا
﴿٣﴾ فأثرن به نقعا ﴿٤﴾ فوسطن به جمعا ﴿٥﴾ إن الإنسان لربه
لكنود ﴿٦﴾ وإنه على ذلك لشهيد ﴿٧﴾ وإنه لحب الخير
لشديد ﴿٨﴾ أفلا يعلم إذا بعثر ما في القبور ﴿٩﴾ وحصل
ما في الصدور ﴿١٠﴾ إن ربهم بهم يومئذ لخبير ﴿١١﴾

6. Vježba (II dio)

1) Kako se izgovara konsonant *r* u surama iz ove vježbe?
2) Na što treba obratiti pažnju u naznačenim riječima?
3) Nauči sure napamet.

٥٩٨ سورة القدر

بسم الله الرحمن الرحيم
إنا أنزلناه في ليلة القدر (١) وما أدراك ما ليلة القدر (٢)
ليلة القدر خير من ألف شهر (٣) تنزل الملائكة والروح
فيها بإذن ربهم من كل أمر (٤) سلام هي حتى مطلع الفجر (٥)

سورة البينة مدنية وهي ثمان آيات

بسم الله الرحمن الرحيم
لم يكن الذين كفروا من أهل الكتاب والمشركين منفكين حتى تأتيهم البينة
(١) رسول من الله يتلوا صحفا مطهرة (٢) فيها كتب قيمة (٣) وما تفرق
الذين أوتوا الكتاب إلا من بعد ما جاءتهم البينة (٤) وما أمروا إلا ليعبدوا
الله مخلصين له الدين حنفاء ويقيموا الصلوة ويؤتوا الزكوة وذلك دين القيمة
(٥) إن الذين كفروا من أهل الكتاب والمشركين في نار جهنم خالدين فيها أولئك هم
شر البرية (٦) إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات أولئك هم خير البرية (٧)
جزاؤهم عند ربهم جنات عدن تجري من تحتها الأنهار خالدين فيها
أبدا رضي الله عنهم ورضوا عنه ذلك لمن خشي ربه (٨)

7. Vježba (I dio)

1)Vježbajući suru, posebno obrati pažnju na izgovor konsonanta *r*.

2) Da li se u ovoj suri nalazi ḍamīr. Kako se izgovara konsonant *h* u riječi لَمْ يَنْتَهِ ?

3) Suru „El-'Aleq" nauči napamet.

الجزء الثلاثون ٥٩٧

سورة العلق مكية وهي تسع عشرة آية

بسم الله الرحمن الرحيم

اقرأ باسم ربك الذي خلق ﴿١﴾ خلق الإنسان من علق
﴿٢﴾ اقرأ وربك الأكرم ﴿٣﴾ الذي علم بالقلم ﴿٤﴾ علم الإنسان
ما لم يعلم ﴿٥﴾ كلا إن الإنسان ليطغى ﴿٦﴾ أن رآه استغنى
﴿٧﴾ إن إلى ربك الرجعى ﴿٨﴾ أرأيت الذي ينهى ﴿٩﴾ عبدا
إذا صلى ﴿١٠﴾ أرأيت إن كان على الهدى ﴿١١﴾ أو أمر بالتقوى ﴿١٢﴾
أرأيت إن كذب وتولى ﴿١٣﴾ ألم يعلم بأن الله يرى ﴿١٤﴾ كلا لئن لم
ينته لنسفعا بالناصية ﴿١٥﴾ ناصية كاذبة خاطئة ﴿١٦﴾ فليدع
ناديه ﴿١٧﴾ سندع الزبانية ﴿١٨﴾ كلا لا تطعه واسجد واقترب ﴿١٩﴾

سورة القدر مكية وهي خمس آيات

7. Vježba (II dio)

1) Koje su vrste osnovne dužine u podvučenim riječima?

2) Na koliko mjesta u ovom ašeretu se nalazi riječ اَللّٰهُ, i kako se ona izgovara?

3) Nauči ašere napamet.

٤٨ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ
لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ
وَاِنْ تُبْدُوا مَا فِي اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ
اللّٰهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ
عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ
رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ
اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَا اَوْ اَخْطَاْنَا رَبَّنَا
وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا
وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

8. Vježba (I dio)

1) Koje se vrste osnovne (obične) dužine nalaze u naznačenim riječima.

2) Definiraj izvedenu dužinu *munfeṣil*, pronađi je u tekstu i pravilno je primijeni u toku vježbe.

3) Nauči ova ašereta napamet.

٦٧ الجزء الرابع

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
وَمَا
مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ
أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ
فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ١٤٤ وَمَا
كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ
ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا
وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ١٤٥ وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ
رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ١٤٦ وَمَا
كَانَ قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي
أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ١٤٧ فَآتَاهُمُ اللَّهُ
ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ١٤٨

سُورَةُ آلِ عِمْرَان ٧٤

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ
يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ
فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا
سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ
أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي
لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا
سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ
رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

8. Vježba (II dio)

1) Pronađi u tekstu alternativnu i transformiranu dužinu (vrste osnovne dužine), objasni ih i pravilno izgovori.

2) Koje se dužine nalaze u skraćenicama: الم, كهيعص, يس.

3) Ajete iz ove vježbe nauči napamet.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

٢ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ
أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ
﴿٨﴾ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا
أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ
اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا قِيلَ
لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ أَلَا إِنَّهُمْ
هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا
كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ
هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا
قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِئُونَ ﴿١٤﴾ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي
طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ
بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

9. Vježba (I dio)

1) Pronađi u tekstu izvedene dužine: *mutteṣil* i *līn*.
2) Da li se u tekstu nalazi *iẓhār šefewiyy*?
3) Nauči ove kur'ānske ajete napamet.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ
بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ
فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ
وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ
حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ
أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ
قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ
الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي
جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ
أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى
عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا
النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

9. Vježba (II dio)

1) Koje vrste *iẓhāra* se nalaze u naznačenim riječima?

2) Da li je *iẓhār* ili *iḫfā'* u riječima: وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ   وَهُمْ فِيهَا   الْأَنْهَارُ

3) Nauči ovu stranicu napamet.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سُورَةُ الْبَقَرَةِ   ٤

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ
ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ
مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا
بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ
أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ
مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ
كَثِيرًا وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ
عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ
اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ
﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ
ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذِي
خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ
فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

10. Vježba (I dio)

1) Da li se u tekstu nalaze vrste asimilacije: *bi ġunne* i *mutemāṯileyn*?
2) Koja je vrsta idġāma u naznačenim riječima?
3) Nauči ajete iz ove vježbe napamet.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْجُزْءُ الْأَوَّلُ ٥

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوٓا
أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ
ءَادَمَ الْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنْبِـُٔونِي
بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِنْ كُنْتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَٰنَكَ
لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَآ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٰٓـ
ـَٔادَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَآئِهِمْ فَلَمَّآ أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ
لَكُمْ إِنِّيٓ أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ
وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا
لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَٰٓـ
ـَٔادَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا
وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَٰنُ
عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ
عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقَّىٰٓ
ءَادَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

10. Vježba (II dio)

1) Pronađi u ovim kur'ānskim ajetima idġāme: *mitleyn ṣaġīr* i *bi ġayri ġunne*.

2) Da li se u tekstu nalaze vrste asimilacije: *muteǧāniseyn* i *muteqāribeyn*?

3) Ajete koji se nalaze u ovoj vježbi, nauči napamet.

بسم الله الرحمن الرحيم

٦ سورة البقرة

قلنا اهبطوا منها جميعا فإما يأتينكم مني هدى فمن تبع
هداي فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون ٣٨ والذين كفروا
وكذبوا بآياتنا أولئك أصحاب النار هم فيها خالدون ٣٩
يا بني إسرائيل اذكروا نعمتي التي أنعمت عليكم وأوفوا بعهدي
أوف بعهدكم وإياي فارهبون ٤٠ وآمنوا بما أنزلت مصدقا
لما معكم ولا تكونوا أول كافر به ولا تشتروا بآياتي ثمنا
قليلا وإياي فاتقون ٤١ ولا تلبسوا الحق بالباطل وتكتموا
الحق وأنتم تعلمون ٤٢ وأقيموا الصلاة وآتوا الزكاة
واركعوا مع الراكعين ٤٣ أتأمرون الناس بالبر
وتنسون أنفسكم وأنتم تتلون الكتاب أفلا تعقلون ٤٤
واستعينوا بالصبر والصلاة وإنها لكبيرة إلا على الخاشعين
٤٥ الذين يظنون أنهم ملاقو ربهم وأنهم إليه راجعون ٤٦
يا بني إسرائيل اذكروا نعمتي التي أنعمت عليكم وأني فضلتكم
على العالمين ٤٧ واتقوا يوما لا تجزي نفس عن نفس شيئا
ولا يقبل منها شفاعة ولا يؤخذ منها عدل ولا هم ينصرون ٤٨

11. Vježba (I dio)

1) U kojim riječima se nalazi *iqlāb*?
2) Da li se u tekstu nalazi *ihfa' šefewiyy*?
3) Nauči tekst napamet.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

٧ الْجُزْءُ الْأَوَّلُ

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ
أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ
عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ
فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً
ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا
عَنكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى
الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ
لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُم بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ
فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ
لَّكُمْ عِندَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
﴿٥٤﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ
جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُم
مِّن بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ
الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ
مَا رَزَقْنَاكُمْ ۖ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

11. Vježba (II dio)

1) Pronađi i pravilno primijeni *iḫfā'*.
2) Koja teğwīdska pravila se nalaze u posljednjem (61.) ajetu?
3) Nauči napamet ajete iz ove vježbe.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

٨ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا
وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ
وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي
قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا
كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ
بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ
كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا
فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ
طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ
مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا
قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ
اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ
الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

12. Vježba (I dio)

1) Da li se u ovoj stranici nalazi Ğibrīlova pauzalna forma?
2) Pronađi u tekstu osnovnu i izvedenu dužinu.
3) Nauči stranicu napamet.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

٩ الْجُزْءُ الْأَوَّلُ

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ
مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ وَإِذْ
أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُم
بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُم مِّن
بَعْدِ ذَٰلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنتُم مِّنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنكُمْ فِي السَّبْتِ
فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا
بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ
لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا
هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا
ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ
وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَٰلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا
ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ
صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾

12. Vježba (II dio)

1) Koja je vrsta pauzalne forme poslije 71. ajeta?

2) Šta je to *aḥkāmu-r-rā'*; da li se ova pravila nalaze u ajetima koji slijede?

3) Obavezno je stranicu naučiti napamet.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

١٠ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَٰبَهَ عَلَيْنَا
وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ
لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ
جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا
فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا
كَذَٰلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾
ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ
قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا
يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ
اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾ أَفَتَطْمَعُونَ
أَن يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَسْمَعُونَ
كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا
خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ
اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

13. Vježba (I dio)

1) Koje vrste *iẓhāra* se nalaze u tekstu?
2) Pronađi u tekstu potpunu (et-tāmm) pauzalnu formu.
3) Pokušaj za pola sata naučiti napamet ajete iz ove vježbe.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الْجُزْءُ الْأَوَّلُ ١١

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ
أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ
﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ
هَٰذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ
مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ
﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ
أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ
سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا
مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا
لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

13. Vježba (II dio)

1) Pronađi u ovoj stranici riječi u kojima se nalazi *qalqala*.
2) Odredi pauzalnu formu *el-kāfī*.
3) Nauči stranicu napamet.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سُورَةُ الْبَقَرَةِ ١٢

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ
٨٤ ثُمَّ أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ
فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ
وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ
مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ
وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ
إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ
الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ٨٥ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ
اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ٨٦ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ
بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ
الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ
فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ٨٧ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ
بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ ٨٨

14. Vježba (I dio)

1) Da li se u ovoj stranici nalaze dužine *mutteṣil* i *munfeṣil*?
2) Može li se pauzirati na naznačenim mjestima?
3) Stranicu obavezno naučiti napamet.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

١٣ ٱلْجُزْءُ ٱلْأَوَّلُ

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَٰبٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا۟
مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَمَّا جَآءَهُم
مَّا عَرَفُوا۟ كَفَرُوا۟ بِهِۦ فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا
ٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦٓ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ
ٱللَّهُ بَغْيًا أَن يُنَزِّلَ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنْ
عِبَادِهِۦ فَبَآءُو بِغَضَبٍ عَلَىٰ غَضَبٍ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩٠﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ءَامِنُوا۟ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ نُؤْمِنُ بِمَآ أُنزِلَ
عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُۥ وَهُوَ ٱلْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ
قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنۢبِيَآءَ ٱللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنتُم
مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ
ٱتَّخَذْتُمُ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِذْ
أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ ٱلطُّورَ خُذُوا۟
مَآ ءَاتَيْنَٰكُم بِقُوَّةٍ وَٱسْمَعُوا۟ قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا
وَأُشْرِبُوا۟ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا
يَأْمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

14. Vježba (II dio)

1) Pronađi riječi u kojima dolazi do asimilacije i reci zašto.

2) Koja je pauzalna forma poslije 97. ajeta?

3) U toku memoriranja ove, a i ostalih stranica, ašereta ili sura, uči glasno.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

١٤ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

قُلْ إِن كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِندَ اللَّهِ خَالِصَةً
مِّن دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ
﴿٩٤﴾ وَلَن يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَاةٍ وَمِنَ
الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا
هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَن يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا
يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قُلْ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ
قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى
وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَن كَانَ عَدُوًّا لِّلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ
وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ
لِّلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا
إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَّبَذَهُ فَرِيقٌ مِّنْهُم
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ
لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾

15. Vježba (I dio)

1) Šta je to *medd lāzim*, i da li se u tekstu nalazi ovo pravilo?
2) Gdje se u tekstu nalazi *sekta* prema Ḥamzinom qirā'etu?
3) Nauči stranicu napamet.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

١٥ الْجُزْءُ الْأَوَّلُ

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ
وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا
أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ
مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ
فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ ۚ
وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَتَعَلَّمُونَ
مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ
مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ
أَنْفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا
وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ ۖ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
﴿١٠٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا
وَاسْمَعُوا ۗ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ
عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ
بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

15. Vježba (II dio)

1) Pronađi u tekstu *iqlāb*.

2) U kojim ajetima se prema našem qirā'etu primjenjuje *sekta*, i da li se ona nalazi u ovoj stranici?

3) Nakon što ovu stranicu naučiš napamet neka te stručna osoba preslуša.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

١٦ سُورَةُ البَقَرَةِ

مَا نَنسَخْ مِنْ ءَايَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَآ أَلَمْ
تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ١٠٦ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ ٱللَّهَ
لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ
مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ١٠٧ أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْـَٔلُوا۟ رَسُولَكُمْ كَمَا
سُئِلَ مُوسَىٰ مِن قَبْلُ ۗ وَمَن يَتَبَدَّلِ ٱلْكُفْرَ بِٱلْإِيمَٰنِ فَقَدْ ضَلَّ
سَوَآءَ ٱلسَّبِيلِ ١٠٨ وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَوْ يَرُدُّونَكُم
مِّنۢ بَعْدِ إِيمَٰنِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِم مِّنۢ بَعْدِ
مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْحَقُّ ۖ فَٱعْفُوا۟ وَٱصْفَحُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ
بِأَمْرِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ١٠٩ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ
وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا۟ لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ
تَجِدُوهُ عِندَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ١١٠ وَقَالُوا۟
لَن يَدْخُلَ ٱلْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ ۗ تِلْكَ
أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا۟ بُرْهَٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ١١١
بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُۥٓ أَجْرُهُۥ
عِندَ رَبِّهِۦ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ١١٢

16. Vježba (I dio)

1) Pronađi u tekstu *ihfā'*.

2) Može li se nakon pauze početi učiti od naznačenih riječi?

3) Nauči stranicu napamet, vodeći računa da ne zaboraviš prethodno naučene stranice.

بسم الله الرحمن الرحيم

١٧ الجزء الأول

وقالت اليهود ليست النصارى على شيء وقالت النصارى ليست
اليهود على شيء وهم يتلون الكتاب كذلك قال الذين لا يعلمون
مثل قولهم فالله يحكم بينهم يوم القيامة فيما كانوا
فيه يختلفون ﴿١١٣﴾ ومن أظلم ممن منع مساجد الله
أن يذكر فيها اسمه وسعى في خرابها أولئك ما كان لهم أن
يدخلوها إلا خائفين لهم في الدنيا خزي ولهم في الآخرة عذاب
عظيم ﴿١١٤﴾ ولله المشرق والمغرب فأينما تولوا فثم وجه
الله إن الله واسع عليم ﴿١١٥﴾ وقالوا اتخذ الله
ولدا سبحانه بل له ما في السماوات والأرض كل له
قانتون ﴿١١٦﴾ بديع السماوات والأرض وإذا قضى أمرا
فإنما يقول له كن فيكون ﴿١١٧﴾ وقال الذين لا يعلمون
لولا يكلمنا الله أو تأتينا آية كذلك قال الذين
من قبلهم مثل قولهم تشابهت قلوبهم قد بينا
الآيات لقوم يوقنون ﴿١١٨﴾ إنا أرسلناك بالحق
بشيرا ونذيرا ولا تسأل عن أصحاب الجحيم ﴿١١٩﴾

16. Vježba (II dio)

1) Da li se u tekstu nalazi *ihfā' šefewiyy*?

2) Kako ćeš pauzirati poslije riječi koje su podvučene u tekstu.

3) Kada naučiš napamet ovu, i utvrdiš ostale stranice, redovno ih uči u namazu.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

١٨ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

وَلَن تَرْضَىٰ عَنكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۗ قُلْ
إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۗ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ
مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ
الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۗ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ
وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ
شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ
﴿١٢٣﴾ وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ
لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِي ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ
﴿١٢٤﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا
مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن
طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ
﴿١٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ
الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُم بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ قَالَ وَمَن كَفَرَ
فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

17. Vježba (I dio)

1) Nabroji pet skraćenica u Kur'ānu, i reci da li sura u kojoj se nalazi ova stranica, počinje skraćenicom.

2) Analiziraj u tekstu sva teğwīdska pravila.

3) Nauči stranicu napamet.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

١٩ ٱلْجُزْءُ ٱلْأَوَّلُ

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِيمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَٱجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن
ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَآ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ
يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾ وَمَن يَرْغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبْرَٰهِـۧمَ إِلَّا
مَن سَفِهَ نَفْسَهُۥ وَلَقَدِ ٱصْطَفَيْنَٰهُ فِى ٱلدُّنْيَا وَإِنَّهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ
لَمِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُۥ رَبُّهُۥٓ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٣١﴾
وَوَصَّىٰ بِهَآ إِبْرَٰهِـۧمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَٰبَنِىَّ إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰ
لَكُمُ ٱلدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمْ
كُنتُمْ شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ ٱلْمَوْتُ إِذْ قَالَ
لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنۢ بَعْدِى قَالُوا۟ نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ
وَإِلَٰهَ ءَابَآئِكَ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ إِلَٰهًا وَٰحِدًا
وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

17. Vježba (II dio)

1) Da li se nalazi seğda u sljedećim surama: „El-‘Arāf“, „El-Isrā’“, „En-Naḥl“.

2) Koja se teğwīdska pravila nalaze u ovoj stranici?

3) Ajete iz ove vježbe nauči napamet.

Napomena: Osim navedenih stranica, ašereta i sura, studenti su dužni naučiti napamet i suru „Yā-sīn.“

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

٢٠ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ
إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ
وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ
لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ
مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ ۖ
فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ
وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾
قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا
أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾
أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ
كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ قُلْ أَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ ۗ
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَتَمَ شَهَادَةً عِندَهُ مِنَ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

DODATAK

Hfz. Mahmut Traljić

TEDŽVIDI NA BOSANSKOM JEZIKU

Kur'ān je glavni izvor svega islamskog učenja. Musliman da bi mogao obavljati jednu od osnovnih vjerskih dužnosti - namaz, treba da nauči napamet koliko toliko kur'ānskog teksta. Učiti Kur'ān spada među Svemogućem Allāhu najdraže ibadete, koje musliman u ime Njega vrši. „Jedno od najboljih Bogu ugodnih djela mojih sljedbenika je učenje Kur'āna" su riječi Muhameda, a.s.[256] Otud su muslimani, ma gdje se nalazili na zemaljskoj kugli, nastojali učiti, proučavati i naučiti napamet bar koliko im je potrebno za redovno obavljanje namaza.

U vezi s tim u islamskoj nauci se razvila posebna disciplina o pravilnom učenju Kur'āna - tedžvid. „Tedžvid znači potpuno pravilno izgovarati svaki harf onako kako se on u pravom arapskom jeziku izgovara, tj. paziti na *mehar-idžul-huruf* i svojstva svakog harfa, pazeći pri tome gdje treba stati, gdje prijeći, gdje dugo, a gdje kratko izgovoriti, gdje uklopiti harf u harf, gdje ih opet rastaviti itd."[257] Ovo je bio uzrok da se o tedžvidu i pravilnom učenju Kur'āna razvio i napisao veliki broj djela. Napisani su posebni radovi i o izgovoru pojedinih harfova. Napisani su posebni radovi i o učenju Kur'āna na sedam ili deset načina (kiraeti-seb'a i kiraeti-'ašera).

Sve ovo do sad rečeno prakticirali su i muslimani Bosne i Hercegovine od dolaska islama u ove krajeve pa do danas. Potvrda tome su do danas sačuvani primjerci rukopisa tedžvida, rasprava o pojedinim harfovima, kao i radova o kiraeti-seb'i i kiraeti-'ašeri. Dovoljno je pogledati kataloge rukopisa pojedinih naših kulturnih institucija, pa da se vidi, koliko se tih rukopisa nalazilo na teritoriju Bosne i Hercegovine. Pri tome uvijek treba imati na umu da je to tek jedan mali dio uništenog rukopisnog blaga, kojeg smo imali u Bosni i Hercegovini.[258] Napomenuti je da je u našim krajevima, posebno kod muallima

256 Ibrahim Trebinjac, Zbornik radova Islamskog teološkog fakulteta. *Učenje i proučavanje Kur'āna.* 1/1982, str. 29.

257 Hadži Mehmed Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku,* Sarajevo. III izdanje, 1972. str. 29.

258 *Katalog arapskih, turskih i perziskih rukopisa Gazi Husrevbegove biblioteke.* Svezak I. Obradio Kasim Dobrača, Sarajevo, 1963. str. 53-127. Hivzija Hasandedić, *Katalog arapskih, turskih i perziskih rukopisa Arhiva Hercegovine,* Mostar, 1977. Safvet Beg Bašagić, *Popis orijentalnih rukopisa moje biblioteke,* Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, God. XXVIII 1916. Svezak 3 i 4., str. 207-212.

Arapski, perzijski i turski rukopisa Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu. Svezak I. Opisao i priopćio Fehim Spaho, Sarajevo, 1942. str. 7-19.

Salih Trako i Lejla Gazić, *Rukopisna zbirka Orijentalnog instituta u Sarajevu - Prilozi za orijentalnu filologiju.* XXV/1975., Sarajevo, 1977., str. 30-31.

dugo vremena bio u upotrebi najviše Tedžvid Karabaš, autora šejha Abdurrahmana Karabašiya (umro u Istanbulu 1498. god.).

Izučavanje kiraeti-seb'e i kiraeti-'ašere također je njegovano u Bosni i Hercegovini sve do najnovijeg vremena, što svjedoče brojni sačuvani primjerci djela Hirzul-emani ve vedžhut-tehani fil kira'atis-seb'i od Ebu Muhameda Kasima Firruha Eš-Šatibiya (umro 1194. godine) kao i brojnih komentara ovog djela. Kad je školske 1930-31. godine otvoren Viši tečaj Gazi Husrevbegove medrese Ālija, kao neobavezan predmet predavana je „Šatabija", kako je popularno nazvano ovo djelo.

Radi što boljeg učenja i usavršavanja u učenju Kur'āna, uprava Gazi Husrevbegova vakufa kreirala je 1868. godine mjesto mudževvida (učitelja pravilnog učenja Kur'āna) u Kuršumliji medresi. Mudževvid je obučavanje obavljao u Gazi Husrevbegovoj (Begovoj) džamiji. Njegovom podučavanju, pored učenika medresâ, mogli su prisustvovati i drugi. Na taj način, lijep broj Sarajlija je usavršio svoje učenje u Kur'ānu.[259] Kad je školske 1920-21. godine izvršena reorganizacija Gazi Husrevbegove medrese i kiraet je uvršten u redovan program medrese, a mudževvid je prešao u njezine redovne nastavnike.

Kad je počela reforma mektebske nastave u Bosni i Hercegovini i kad su se počele u većem broju otvarati mektebi-ibtidaijje, potreba za udžbenicima, odnosno priručnicima na bosanskom jeziku, makar i arapskim pismom, došla je do punog izražaja. Da se tome udovolji Islamska dionička štamparija je nabavila, naročito zalaganjem tadašnjeg člana Ulema medžlisa Hadži Mehmed Džemaludin ef. Čauševića, arapska slova, prilagođena bosanskom jeziku Na taj način je omogućeno štampanje knjiga potrebnih za mektebsku nastavu. Koliki je interes i potreba bila za ovakvim udžbenicima najbolje se vidi iz toga što je samo u jednoj godini (1325. po hidžri) štampano više udžbenika, među njima i tri tedžvida od trojice autora. Te godine ja štampan i kalendar Mekteb u kome je Murad ef. Hajrović štampao i Sufaru za prvi razred Mektebi ibtidaijja.

Do danas je kod nas u Bosni i Hercegovini štampano šest tedžvida od sedmorice autora. Četiri su štampana arebicom, dva latinicom, dok je jedan štampan više puta i arebicom i latinicom. Postoje i dva tedžvida u rukopisu, tako da do danas imamo osam tedžvida na bosanskom jeziku. Štampane tedžvide ćemo navesti kronološki, kako je koji štampan, jedan u rukopisu ćemo navesti zadnji dok do drugog rukopisa nismo mogli doći. Ne ulazeći, u ovom momentu, u njihovu analizu (jer to iziskuje mnogo veći prostor) i vrednovanje, navešćemo najpotrebnije podatke o svakome od njih kao i o njihovim autorima.

259 Hamdija Kreševljaković, *Spomenica Gazi Husrevbegove četiristogodišnjice, Mudževvidi Gazi Husrevbegove medrese,* Sarajevo, 1932., str. 153-155.

1. Hasan Heremić,[260] *Tedžvid za drugi i treći razred mektebi ibtidaijje u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, str. 28.

Sadržaj: Muteharrik, sakin, tenvin; Harfi med; Sebebi med; Meddi tabi'i; Meddi muttasil; Idgami bila gunne; Ihfa; Iklab; Izhar; Idgami mislejn; Idgami mutedžanisejn; Idgami mutekaribejn; Idgami šemsijje; Damir; Kalkala; Lafzatullah; Hukmur-rai; Sekta; Kako se staje u Kur'ānu; gdje se staje, a gdje se ne staje.

Da je autor ovog Tedžvida upravo Hasan ef. Heremić (na knjizi nije naveden autor), saznajemo iz nekrologa, koji je o Hasan ef. Heremiću napisao Hadži Mehmed ef. Handžić povodom njegove smrti (El-Hidaje, godina I/1936.-37., broj 12., str. 194-195.). Upoređujući ovaj Tedžvid sa štampanim Tedžvidom od Karabašiya, dobiva se dojam da je ovo prijevod iako su neka poglavlja ispuštena. U najmanju ruku Heremiću je bio uzor Tedžvid Karabašiya.

Ovaj Tedžvid je imao više izdanja arebicom. Neka su izdanja kaligrafski ispisana, pa litografijom umnožena, a neka su izdanja štampana u Islamskoj dioničkoj štampariji. Poslije 1945. godine ovaj je Tedžvid štampan nekoliko puta latinicom. U nekim izdanjima je štampan predgovor Hafiz Kamila Silajdžića, pa je obilježen kao Silajdžićev.

2. Sejfulah Proho,[261] *Tedžvidi inas.* Na najlakši i najkraći način na bosanskom jeziku Tedžvid, Sarajevo, 1325. H. Strana 16.

Sadržaj: Uvod; Meddi muttasil i Meddi munfasil; Meddi lazim; Meddi arid; Meddi lin; Meddi tabi'i; Idgami mislejn; Idgami mutedžanisejn; Idgami mutekaribejn; Idgami šemsijje; Idgami bi la gunne; Idgami me'al gunne; Ihfai nun; Iklab; Ihfai mim; Tefhim i terkik; Kalkala, Hareke i sukun, Vakf; Kejfijjeti vakf; Sekta.

Na zadnjoj omotnoj stranici data je kratka uputa o čitanju arapskog pisma. Podnaslov Tedžvida je dat i na turskom jeziku.

---

260 Hasan Heremić je rođen 1883. u Varcar Vakufu (Mrkonjić Grad). Pohađao Kuršumliju medresu i završio Darul mualimin. Kao imam i mualim služio u Podzvizdu (Cazin), Visokom, Prnjavoru i Varcar Vakufu. Godine 1914. postavljen za muftijskog tajnika Muftijstva u Sarajevu, gdje je ostao do odlaska u mirovinu 1936. godine. Osim Tedž vida objavio je i nekoliko pjesama u listu „Tarik." Umro je 8. 10. 1937. godine u Varcar Vakufu, gdje je bio otišao na ljetovanje.

261 Sejfulah Proho je rođen u Konjiicu 1859. godine. Učio je u Kuršumliji medresi u Sarajevu, a onda otišao u Istanbul, gdje je ostao 11 godina i uzeo idžazet. Bio mualim u Konjicu, muderis u Cazinu, te profesor Šerijatske sudačke škole u Sarajevu. Kad je izgubio očni vid 1927. godine otišao je u mirovinu. Umro u Sarajevu 29. 12. 1932. godine. Pisac je brojnih dijela na arapskom, turskom i bosanskom jeziku. Prevodio je s turskog jezika, a spjevao je na bosanskom jeziku i „Smrt hazreti Fatime."

3. Ibrahim Puška,[262] *Tedžvidi edaijjei bosnevi*, Sarajevo, 1325. H. Strana 48.

Sadržaj: Mukaddima-predgovor Tedžvidu; Uvod; Tedžvid i Sifati huruf; Prvi sifati dehr; Drugi sifati hems; Treći sifati rihavet; Četvrti sifati šiddet; Peti sifati bejnijje; Šesti sifati istila; Sedmi sifati istifal; Osmi sifati itbak; Deveti sifati infitah; Deseti sifati gunne; Jedanaesti sifati safir; Dvanaesti sifati kalkala; Trinaesti sifati lin; Četrnaesti sifati inhiraf; Petnaesti sifati tekrir; Šesnaesti sifati tefešši; Sedamanaesti sifati istitale; Sifati arida; Tegleći harf ili harfi medd; Babu meddi tabi'i; Dva sebebi medda na četiri dijela; Babu meddi muttasil; Arid; Bejanu lahni dželi; Babu meddi munfasil; Babu meddi lazim; Babu meddi; Bejanu lahni hafi; Babu meddi lin; Babu tenvin ve nun sakin; Babu ihfa'; Babu izhar; Babu iklab; Babu idgami meal gunne; Babu idgami bila gunne; Babu idgami šemsijje, Babu izhari kamerijje; Babu idgami mislejn; U mima sakina imaju tri hala; Babu idgami mutedžanisejn; Babu idgami mutekaribejn; Babu kalkala; Babu hukmir-ra; Babu lafzatullah; Babu-d-damir; Babu-s-sekta; Tilavetu-s-sedžde; Nijet za kur'ansko učenje; Hatma du'asi i Imamet bahsi-ko će imam biti.

U Predgovoru Tedžvidu Ibrahim ef. izričito kaže da je ovaj svoj Tedžvid preveo na bosanski jezik. Ne kaže je li ga preveo s turskog ili arapskog jezika, ali po naslovima poglavlja vidi se da je preveden s turskog. Kad je izašao iz štampe ovaj Tedžvid, razvila se u štampi polemika više o prevodiocu nego li o samom Tedžvidu. Prevagnula je strana koja je branila Tedžvid.

4. Muhammed Seid Serdarević,[263] *Ta'limi tedžvid.* Nužno gradivo iz tedžvida za mektebi ibtidaijje s uputom u način obrađivanja njegova. Preštampano iz „Mualima“, Sarajevo, 1329-30. Strana 55 + 1.

Tedžvid je rađen na način razgovora mualima sa djecom i u toku razgovora mualim je djeci protumačio pojedina pravila. Tek od strane 33 nalaze se poglavlja označena posebnim naslovom; Tenvin i sakin „n“; Izhar Ihfa; Iklab; Idgami mislejn; Idgami mutedžanisejn; Idgami mutekaribejn; Idgami šemsijje; Izhari kamerijje; Nasihat. Tedžvid je štampan arebicom.

5. Omer Štulanović,[264] *Tedžvid.* Priručnik za obuku pravilnog učenja Kur'ana. S. 1. 1973. Strana 32+2.

262 Ibrahim Puška rođen je u Sarajevu. Bio je imam Hadži Mustafe Hodžića džamije u Sarajevu. Umro je 1918. godine.

263 Muhamed Seid Serdarević rođen je 8. 12. 1882. godine u Zenici. Pohađao Gazi Husrevbegov Hanikah i završio Darul mualimin. Bio muderis Sultan Ahmedove medrese u Zenici i imam Kaznionice u istom mjestu. Bio imenovan 1914. godine muftijom u Travniku, ali iz zdravstvenih razloga otklonio ovo imenovanje. Bio urednik lista „Mualim“ tri godine i njegov glavni suradnik. Napisao i objavio više djela iz fikha i drugih islamskih disciplina. Umro u Zenici 26. 5. 1918. godine.

264 Omer Štulanović je rođen 1945. godine u Rainovcu - Velika Kladuša. Završio Gazi Husrevbegovu medresu 1964. godine. Imam i mualim u Gornjem Vakufu, Ključu, Ilijašu. Sada radi na području Kaknja.

Materijal tedžvida je podijeljen u 25 lekcija; I Harfi medd; II Sebebi medd; Sebebi medd hemze i Sebebi medd sukun; III Med i Meddi tabi'i; IV Meddi muttasil; V Meddi munfasil; VI Meddi lazim; VII Meddi arid; VIII Meddi lin; IX Ihfa; X Izhar; XI Iklab; XII Idgami me'al gunne; XIII Idgami mislejn, Idgami mislejn me'al-gunne, Ihfai šefevi i Izhari mim; XIV Idgami bila gunne; XV Idgami mutedžanisejn; XVI Idgami mutekaribejn; XVII Idgami šemsijje, Izhari kamerijje; XVIII Kalkala; XIX Hukmur-rai; XX Lafzatullah; XXI Sekta; XXII Lahni dželi; XXIII Lahni hafij; XXIV Seždei tilavet; XXV Stajanje prilikom učenja Kur'āna. Tedžvid sadrži još Predgovor na početku i na kraju dovu.

6. Hafiz Kamil Silajdžić i Hafiz Ibrahim Trebinjac,[265] *Ahkamu-t-tedžvid.* Pravilno učenje Kur'āna, Sarajevo, 1973. Strana 172+2.

Kod nas do sad najopširniji i najobuhvatniji tedžvid. Sadrži Predgovor, Uvod i Pojam tedžvida, zatim je materija podijeljena na sedam dijelova, Dodatak i Završnu dovu. Prvi dio govori o glasovima, drugi o dužinama glasova (samoglasnika), treći o idgamima, četvrti sadrži završna poglavlja o tedžvidu, peti o vakfu - zastajanju, šesti govori o arapskoj abecedi i ima sljedeće glave: Alfabet, O vokalima, Kratki vokali, Sakin - sukun, Tenvin, Dugi vokali, Ostali znakovi i Hemze. Sedmi dio govori o mushafu i ima sljedeće naslove: Grupe konsonanata na početku nekih sura, O pisanju mushafa i današnjem pravopisu, Abecedni iskaz kur'anskih riječi po načinu pisanja i izgovoru, Tehlil, Tekbir, Tahmid, Sedžde-i tilaveti. U Dodatku su poglavlja Napomena učačima i slušačima Kur'ana i Iskaz pojmova i termina. Na kraju Tedžvida je dova.

U rukopisu postoje još tedžvidi Hadži Derviš ef. Spahića[266] i Osman ef. Redžovića.[267] Spahićev tedžvid ima 12, na stroju kucanih, stranica. Redžovića tedžvid je imao Hadži Hafiz Kamil ef. Silajdžić.

---

265 Hafiz Ibrahim Trebinjac je rođen u Sarajevu 14. 10. 1912. godine. Završio Gazi Husrevbegovu medresu i Višu islamsku šeriatsko-teološku školu. Bio profesor vjeronauke na II Realnoj gimnaziji, muderis na Gazi Husrevbegovim medresama (muškoj i ženskoj), te profesor na Islamskom teološkom fakultetu. Pisac i prevodilac sa arapskog i turskog jezika. Umro 16. 10. 1981. godine. Hafiz Kamil Silajdžić je rođen 1916. godine u Brezi. Jedno vrijeme je pohađao Gazi Husrevbegovu medresu a završio je medresu u Visokom. Upornošću, koja zadivljuje, mnogo je postigao u učenju stranih jezika i u općem obrazovanju. Istakao se u sastavljanju i pjevanju tariha, potrebni datum dat riječima, često iz Kur'āna. Umro je 28. 04. 1997. godine. Ukopan je u rodnoj Brezi.

266 Hadži Derviš Spahić rođen je 1893. godine u Pojskama kod Zenice. Medresu je završio u Travniku, gdje je od muderisa Muhamed Asim ef. Korkuta dobio idžazet. U Travniku preko dvadeset godina bio imam, mualim i vjeroučitelj osnovne škole. Godine 1934. vraća se u svoje rodno mjesto, otvara medresu, koja uspješno radi do njena zatvaranja 1947. godine od strane državnih vlasti. Napisao je nekoliko zapaženih djela. Umro je u svome rodnom mjestu 1979. godine.

267 Osman Redžović je rođen 1884. godine u Strgačini kod Rudog. Pohađao je prvo medresu u Čajniču, zatim medresu Ismail Misrije na Atmejdanu u Sarajevu, pa Darul mualimin i konačno Šerijatsku sudačku školu, koju je završio 1913. godine. Kratko je služio kao kadijski pripravnik, a onda kao vojni imam. Poslije odlaska u mirovinu, živio je do 1927. u Sarajevu. Poslije se nastanio u Smršnici kod Visokog i tu ostao do smrti 15. 8. 1935. godine. U Smršnici je imao mekteb i neku vrstu medrese, gdje je obučavao i djecu i odrasle. Mnogo je učinio na vjerskom uzdizanju tamnošnjeg svijeta.

INDEX TERMINA ARAPSKOG PORIJEKLA

اِبْتِدَاءٌ	- Početna forma u toku učenja Kur'āna, a.š., a slijedi poslije pauzalne forme
اِبْتِدَاءٌ تَامٌّ	- Potpuna početna forma
اِبْتِدَاءٌ كَافٍ	- Zadovoljavajuća početna forma
اِبْدَالٌ	- Zamjena konsonanta nekim drugim glasom
اَحْكَامُ التَّجْوِيدِ	- Jedan od naziva za tedžvidsku znanost
اَحْكَامُ الرَّاءِ	- Pravila o artikulaciji konsonanta *r*
اِخْفَاءٌ	- Skrivanje glasa u nazalizaciji
اِخْفَاءٌ شَفَوِيٌّ	- Skrivanje usnenog glasa u nazalizaciji
اِدْغَامٌ	- Asimilacija konsonanata
اِدْغَامٌ بِغُنَّةٍ	- Asimilacija s nazalizacijom
اِدْغَامٌ بِغَيْرِ غُنَّةٍ	- Asimilacija bez nazalizacije
اِدْغَامٌ كَامِلٌ (تَامٌّ)	- Potpuna asimilacija
اِدْغَامُ مُتَجَانِسَيْنِ	- Asimilacija srodnih konsonanata
اِدْغَامُ مُتَقَارِبَيْنِ	- Asimilacija bliskih konsonanata
اِدْغَامُ مُتَمَاثِلَيْنِ	- Asimilacija istih konsonanata
اِدْغَامُ مِثْلَيْنِ صَغِيرٌ	- Asimilacija konsonanata *m*
اِدْغَامٌ نَاقِصٌ	- Nepotpuna asimilacija
اَدْنَى الْحَلْقِ	- Prednji dio grla
اِذْلَاقٌ	- Likvidni konsonanti

أَسْبَابُ الادْغَامِ	- Uvjeti za asimilaciju
أَسْبَابُ الْمَدِّ	- Uzročnici izvedene dužine
اِسْتِطَالَةٌ	- Konsonanti spore artikulacije
اِسْتِعَاذَةٌ	- Naziv sintagme koja se izgovara prije učenja Kur'āna, a.š.
اِسْتِعْلاَءٌ	- Konsonanti emfatici
اِسْتِفَالٌ	- Konsonanti neemfatici
اِسْكَانٌ	- Nemobilnost konsonanata
اِشْمَامٌ	- Neobična labijalizacija *ḍamme*
اَصْلٌ	- Osnova riječi
اِصْمَاتٌ	- Nelikvidni konsonanti
اِطْبَاقٌ	- Konsonanti velari
اِظْهَارٌ	- Nepromjenljiv izgovor konsonanata
اِظْهَارٌ حَلْقِيٌّ	- Nepromjenljiv izgovor grlenih konsonanata
اِظْهَارٌ شَفَوِيٌّ	- Nepromjenljiv izgovor usnenih konsonanata
اِظْهَارٌ قَمَرِيٌّ	- Nepromjenljiv izgovor „mjesečevih" konsonanata
اِظْهَارٌ مُطْلَقٌ	- Nepromjenljiv izgovor konsonanata *w* i *y*
اَقْصَى الْحَلْقِ	- Zadnji dio grla
اِقْلاَبٌ	- Preobrazba glasovnih osobina
اِمَالَةٌ	- Specifičan izgovor dugog vokala *ā*
اِمَالَةٌ صُغْرَى	- Izgovor dugog vokala *ā* između *ā* i *ē*
اِمَالَةٌ كُبْرَى	- Izgovor dugog vokala *a* između *ā* i *ī*

انْحِرَافٌ	- Konsonanti laterali
انْفِتَاحٌ	- Konsonanti nevelari
بَسْمَلَةٌ	- Naziv sintagme koja se uči na početku učenja Kur'āna, a.š., poslije *isti'āḏe*
تَجَانُسٌ	- Srodnost konsonanata
تَجْوِيدُ الْقُرْآنِ	- Jedan od naziva za znanost o učenju Kur'āna, a.š.
تَحْرِيكٌ	- Mobilnost konsonanata
تَحْقِيقٌ	- Nepromjenljiv izgovor *hemzeta*
تَدْوِيرٌ	- Umjeren tempo u toku učenja Kur'āna, a.š.
تَرْتِيلٌ	- Jasno, precizno, savjesno i odgovorno učenje Kur'āna, a.š., po pravilima *teğwīda*
تَرْقِيقٌ	- Nenaglašen (mehak) izgovor glasova
تَسْهِيلٌ	- Umekšavanje *hemzeta* u toku artikulacije
تَسْهِيلٌ بَيْنَ بَيْنَ	- Arikulacija *hemzeta* između njenog pravog izgovora i glasa koji mu slijedi
تَعَسُّفٌ	- Nepravilna jezička upotreba pojedinih riječi u toku pauzalne forme
تَفْخِيمٌ	- Naglašen (krupan) izgovor glasova
تَفَشٍّ	- Šumni konsonanti
تَقَارُبٌ	- Bliskost konsonanata
تَكْرِيرٌ	- Konsonanti vibranti
تِلاَوَةُ الْقُرْآنِ	- Učenje Kur'āna, a.š., po pravilima teğwīda

تَمَاثُلٌ	- Potpuno isti konsonanti
تَنْغِيمٌ	- Melodiziranje učenja Kur'āna, a.š., po pravilima teğwīda
تَوَسُّطٌ	- Konsonanti između ploziva i frikativa. S obzirom na vremesko trajanje dužine vokala, *tewessuṭ* je dužina od dva ili tri *ḥareketa*
جَوَّدَ – يُجَوِّدُ	- Perfektuirati
جَوْدَةٌ	- Perfekcija
جَوْفِيَّةٌ (هَوَائِيَّةٌ)	- Duboko grleni konsonanti
جَهْرٌ	- Zvučni konsonanti
حَدْرٌ	- Umjereno ubrzan tempo u toku učenja Kur'āna, a.š.
حَرَكَةٌ	- Simbol za kratke vokale
حُرُوفُ اسْتِعْلاءٍ	- Konsonanti emfatici
حُرُوفٌ حَلْقِيَّةٌ	- Grleni konsonanti
حُرُوفُ عِلَّةٍ	- Slabi konsonanti
حُرُوفٌ مَجْهُورَةٌ	- Zvučni konsonanti
حُرُوفُ الْمَدِّ	- Konsonanti pomoću kojih se dobijaju dugi vokali
حُرُوفٌ مَهْمُوسَةٌ	- Bezvučni konsonanti
حِزْبٌ	- Pet stranica od jednog džuza
حَقُّ التِّلاوَةِ	- Perfektno učenje Kur'āna, a.š.
خَيْشُومٌ	- Nosna šupljina

رِخْوَةٌ (رِخَاوَةٌ)	- Konsonanti frikativi
سَجْدَةُ التِّلاَوَة	- Seğda koja se čini poslije određenih ajeta u Kur'ānu, a.š.
سَكْتَةٌ	- Pauzalna forma u toku čije primjene se prekida glas, a zadržava dah.
سُنَّةٌ فِعْلِيَّةٌ	- Praksa Allāhovog poslanika
سُنَّةٌ قَوْلِيَّةٌ	- Govor Allāhovog poslanika
سُكُونٌ عَارِضٌ	- Nestalni sukun
سُكُونٌ لاَزِمٌ	- Stalni sukun
شِدَّةٌ	- Konsonanti plozivi
شُرُوطُ الْمَدِّ	- Uvjeti za dobijanje dugih vokala
صِفَةٌ – صِفَاتٌ	- Svojstva glasova
صِفَاتٌ اَصْلِيَّةٌ (لاَزِمَةٌ)	- Osnovna svojstva glasova
صِفَاتُ الْحُرُوف	- Svojstva glasova
صِفَاتٌ ذَاتِيَّةٌ	- Stalna svojstva glasova
صِفَاتٌ ضَعِيفَةٌ	- Slaba svojstva glasova
صِفَاتٌ عَارِضَةٌ (عَرْضِيَّةٌ)	- Nestalna svojstva glasova
صِفَاتٌ قَوِيَّةٌ	- Svojstva konsonanata jakog intenziteta
صَفِيرٌ	- Konsonanti sibilanti
صِلَةٌ صُغْرى	- Dužina vokala kada se nađu između *ḍamīra* i nekog od konsonanata.
صِلَةٌ كُبْرى	- Dužina vokala kada dođu između *ḍamīra* i *hemze*

ضَمِيرٌ	- Spojena lična zamjenica trećeg lica muškog roda jednine
طُولٌ	- Vremensko trajanje dužine od četiri do šest *ḥare-keta*
عِلْمُ الأَدَاءِ	- Jedan od naziva teğwīdske znanosti
عِلْمُ التَّجْوِيدِ	- Jedan od naziva za teğwīdsku znanost
عِلْمِيٌّ	- Teorija *teğwīda*
عَمَلِيٌّ	- Praktična primjena teğwīdskih pravila
غُنَّةٌ	- Konsonanti nazali, nazalizacija
فَنُّ التَّجْوِيدِ	- Jedan od naziva teğwīdske znanosti
قَصْرٌ	- Uobičajena dužina, vremenski traje dva *ḥareketa*. Kao dijakritički znak, *qaṣr* u musḥafima znači da se na tim mjestima izgovaraju kratki vokali.
قَلْقَلَةٌ صُغْرَى	- Odskakanje konsonanata slabog intenziteta
قَلْقَلَةٌ كُبْرَى	- Odskakanje konsonanata jakog intenziteta
لُحُونٌ جَلِيَّةٌ	- Pojavne, vidljive greške u toku učenja Kur'āna, a.š.
لُحُونٌ خَفِيَّةٌ	- Skrivene greške prilikom učenja Kur'āna, a.š.
لَفْظَةُ اللّٰهِ	- Riječ *Allāh*
لِينٌ	- Mehki glasovi
مُثَقَّلٌ حَرْفِيٌّ	- Obavezna dužina u skraćenicama, a poslije nje slijedi asimilacija.

مُثَقَّلٌ كَلِمِيٌّ	- Poslije uobičajene dužine dolazi *tešdīd*, a u njemu je u osnovi sadržan *sukūn*
مَجْهُورٌ	- Zvučni konsonanti
مَخَارِجُ الْحُرُوفِ	- Ishodišta konsonanata
مَخْرَجٌ – مَخَارِجُ	- Mjesto artikulacije glasa
مُخَفَّفٌ حَرْفِيٌّ	- Obavezna dužina u skraćenicama u kojima poslije konsonanta nema asimilacije
مُخَفَّفٌ كَلِمِيٌّ	- Obavezna dužina u kojoj je *sukūn* kao uzročnik vidljiv
مَدٌّ	- Dužina vokala
مَدٌّ أَصْلِيٌّ	- Osnovna dužina vokala
مَدُّ الْبَدَلِ	- Dužina koja se dobija zamjenom glasova
مَدُّ التَّمْكِينِ	- Dužina koja je pojačana konsonantima *w* i *y*
مَدُّ الصِّلَةِ	- Dužina poslije *ḍamīra*
مَدٌّ طَبِيعِيٌّ	- Uobičajena dužina vokala
مَدٌّ عَارِضٌ	- Nestalna dužina vokala
مَدُّ الْعِوَضِ	- Dužina koja se pojavljuje u pauzalnoj formi na tenwīnu *en*
مَدٌّ فَرْعِيٌّ	- Izvedena, neuobičajena dužina vokala
مَدُّ الْفَرْقِ	- Dužina koja se dobija zamjenom *elifa* iz određenog člana dugim vokalom *ā*
مَدٌّ لَازِمٌ	- Stalna dužina

مَدٌّ لِينٍ	- Poluvokalna dužina
مَدٌّ مُتَّصِلٌ	- Spojena dužina
مَدٌّ مُنْفَصِلٌ	- Rastavljena dužina
مَهْمُوسَةٌ	- Bezvučni konsonanti
نَقْلٌ	- Prenošenje kratkog vokala na prethodni konsonant
وَسَطُ الْحَلْقِ	- Središnji dio grla
وَصْلٌ	- Kontekstualna forma
وَقْفٌ	- Pauzalna forma
وَقْفٌ اخْتِبَارِىٌّ	- Pokusna pauza
وَقْفٌ اخْتِيَارِىٌّ	- Dobrovoljna pauzalna forma
وَقْفٌ اضْطِرَارِىٌّ	- Nužna pauza
وَقْفٌ انْتِظَارِىٌّ	- Očekivana pauzalna forma
وَقْفٌ تَامٌّ	- Potpuna pauza
وَقْفٌ جَائِزٌ	- Prikladna pauzalna forma
وَقْفُ جِبْرِيلِ	- Ğibrīlova pauzalna forma
وَقْفٌ حَسَنٌ	- Dobra pauza
وَقْفٌ قَبِيحٌ	- Neprikladna pauzalna forma
وَقْفٌ كَافٍ	- Zadovoljavajuća pauza
وَقْفٌ وَاجِبٌ	- Obavezna pauzalna forma

INDEX TERMINA NEARAPSKOG PORIJEKLA

afrikata	- Poluzatvoren konsonant
akustika	- Znanost o sluhu i zvukovima, o njihovu djelovanju u prostoru, o njihovoj jačini i frekvenciji.
alofon	Bilo koja izgovorna varijanta glasa, uvjetovana položajem, ili okolnim glasovima.
alveole	- Korijen zuba
apikalan	- Glas koji se tvori vrhom jezika
apikalni vibrant	- Glas koji u toku artikulacije treperi, a tvori se vrhom jezika
artikulacija	- Postavljanje govornih organa za oblikovanje glasova
asimilacija	- Izjednačavanje, udvajanje glasova
bilabijal	- Dvousneni glas
dental	- Zubni glas
dento-alveolar	- Konsonant koji se tvori na zadnjoj strani gornjih sjekutića uz alveolarni rub
faringal	- Ždrijelo, grkljan, ždrijelni guturalni glas
faringalizacija	- Promjena glasa koja nastaje sužavanjem faringalnog prolaza
fonem	- Artikulirani glas
fonetika	- Znanost koja izučava foneme i glasove, tj. glasovne elemente nekog jezika
fonetski	- Glasovni, zvukovni
frikativ	- Strujni konsonant
geminacija	- Udvajanje, sprezanje dva konsonanta

geminata	- Udvojeni, podvostručeni konsonanti
glotal	- Duboko grleni glas
interdental	- Međuzubni glas
intonacija	- Modulacija glasa, visina, kvalitet tona
konstruktiv	- Stegnuti konsonant
kontrakcija	- Stezanje, slijevanje, geminacija konsonanata
labio-dental	- Usneno-zubni konsonant
lateral	- Konsonant „bočne“ artikulacije
lateralna	- „Bočna“ arikulacija
likvide	- Tekući glasovi
nazal	- Nosni glas
nazalizacija	- Artikulacija nazalnih konsonanata
neemfatici	- Konsonanti koji ne pripadaju emfaticima
nelikvide	- Glasovi koji ne pripadaju likvidama
nevelari	- Konsonanti koji ne pripadaju velarima
ortoepija	- Poznavanje i pravilno izgovaranje glasova
palatal	- Nepčani glas
palato-alveolar	- Konsonant koji se tvori na prednjem nepcu i alveolama
palatum	- Prednje, tvrdo nepce
ploziv	- Praskavi konsonant
sibilant	- Praskavi konsonant
sintagma	- Sintaksno povezani skup riječi u kojem svaki član dobija svoju vrijednost
sonant	- Zvonak, zvučan glas
spirant	- Strujni glas
uvula	- Resica
uvular	- Resični konsonant

uvulo-velar	- Resično-zadnjonepčani glas
velar	- Zadnjonepčani konsonant
velum	- Zadnje, mehko nepce
vibrant	- Treptavi, titrajni konsonant

IZVORI I LITERATURA

a) Na bosanskom jeziku

1) Hfz. Ćamil Silajdžić-Hfz. Ibrahim Trebinjac, *Tedžvid*, Sarajevo, 1973.

2) Enes Karić, *Kur'ān sa prijevodom na bosanski jezik*, Sarajevo, 1995.

3) Besim Korkut, *Kur'ān s prevodom*, Sarajevo, 1984.

4) Mesud Hafizović, *Lingvističko djelo Ibrāhīma Enīsa*, Sarajevo, 1994.

5) *Zbornik radova ITF*, Sarajevo, I/1982.

6) *Zbornik radova ITF*, Sarajevo, III/1990.

7) Hfz. Ibrahim Trebinjac, *Skripta za II godinu ITF.*

8) Teufik Muftić, *Arapsko-srpsko-hrvatski rječnik I-II*, Sarajevo, 1973.

9) Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I-II, Zagreb, 1969.

10) Nerkez Smailagić, *Leksikon Islama*, Sarajevo, 1990.

b) Na arapskom jeziku:

1) *Kur'ān kerīm bi riwāyeti Ḥafṣ 'an 'Āṣim*, Sarajevo, 1989.

2) *Kur'ān kerīm bi riwāyeti Werš 'ani-l-imāmi Nāfi'*, Libiya, bez godine izdanja

3) *Kur'ān kerīm bi riwāyeti Qālūn 'an Nāfi'*, Libiya, 1978.

4) Muḥammed Eṣ-Ṣādiq Qamḥāwī, *El-Burhānu fī teğwīdi-l-Qur'ān*, Beyrut, 1985.

5) Ḥusnī Šeyẖ 'Uṯmān, *Haqqu-t-tilāwe 'alā riwāyeti Ḥafṣ 'an 'Āṣim we Qālūn we Werš 'an Nāfi' we-d-Dūrī 'an Ebī 'Amr*, Aman, 1990.

6) Muḥammed Aḥmed Ma'bed, *El-muleẖẖaṣu-l-mufīd fī 'ilmi-t-teğwīd*, Medina, 1993.

7) Muḥammed Sālim Muḥaysin, *Er-Rā'idu fī teğwīdi-l-Qur'ān*, Kartum, 1975.

8) 'Abduhū 'Abbās El-Welīdī, *El-meğmū'u-l-mufīdu fī 'ilmi-t-teğwīd*, Ğedda, 1990.

9) Dr. Ša'bān Muḥammed Ismā'īl, *Aḥkāmu-t-teğwīd*, Kairo, 1990.

10) Dr. Kemal Muḥammed El-Mehdī, *Teğwīdu-l-Qur'ān min uṣūli edā'ihī we wuğūhi i'ğāzihī*, Kairo, 1988.

11) Ğelalu-d-dīn Es-Suyūṭi, *El-Itqānu fī 'ulūmi-l-Qur'ān*, Kairo, bez godine izdanja

12) Ebu-l-Qāsim b. Fīrrūh b. Ḫalef b. Aḥmed Er-Re'īni Eš-Šāṭibī El-Endelusī, *Ḥirzu-l-emānī we weğhu-t-tehāni, we me'ahū kitāb Taqrību-n-nef'i fi-l-qirā'āti-s-seb'i, te'līf ferīdu-l-'aṣr we nāğū-l-qurrā' bi Miṣr, Eš-Šerḥ 'alā Muḥammed Ed-Dibā'*, Maṭbe'a Muṣṭafā El-Ḥalebī bi Miṣr, 1347. po Hiğri

13) 'Abdu-r-Raḥmān b. Muḥammed b. Zenğele, *Ḥuğğetu-l-qirā'āt, muḥaqiq we mu'alliq Se'īd el-Afġānī*, Beyrut, 1979.

14) En-Nūri Eṣ-Ṣafāqisi, *Ġayṯu-n-nef'i fi-l-qirā'āti-s-seb'i, Šerḥ Ibn Qāṣiḥ 'ale-š-šāṭibiyye*, Maṭbe'a Muṣṭafā el-Ḥalebī bi Miṣr, 1304. po Hiğri

15) Ubeyy Muḥammed b. Ebī Ṭālib el- Qaysi, *El-Kešfu 'an wuğūhi-l-qirā'āti-s-seb'i we 'ilelihā we ḥuğeğihā, taḥqīq*, Dr. Muḥyu-d-dīn Ramaḏān, Damask, 1974.

16) 'Abdu-r-Raḥmān b. Ismā'īl b. Ibrāhīm Ebū Šāmme Ed-Dimešqī, *Ibrāzu-l-me'ānī min ḥirzi-l-emānī fi-l-qirā'āti-s-seb'i li-l-imāmi Eš-Šāṭibī*, taḥqīq Ibn 'Awḍ, Kairo, 1982.

17) Ibn Ḥālweyh, *El-Ḥuğğetu fi-l-qirā'āti-s-seb'i*, taḥqīq we šerḥ 'Abdu-l-Āl Sālim Mukerrem, Beyrut, 1977.

18) Sībeweyh, *Kitāb I-II*, Maṭbe'a, Muṣṭafā El-Ḥalebī bi Miṣr, 1317. po Hiğri

19) Šeyḫ Maḥmūd Ḫalīl Ḥuṣarī, *Me'a-l-qur'āni-l-kerīm*, Kairo, 1965.

20) Ibn Keṯīr, *Tefsīru-l-qur'ān*, Kairo, (bez godine izdanja)

21) Ḥusnī Šeyḫ 'Uṯmān, *Haqqu-t-tilāwe 'alā riwāyeti Ḥafṣ we Qālūn we Werš*, Aman, 1401. po Hiğri

22) Feyrūz 'Ubādī, *El-Bulġatu fī tāriḫi e'immeti-l-luġa*, Damask, 1972.

23) 'Abdu-r-Raḥmān El-Ğezerī, *Kitābu-l-fiqhi 'ale-l-meḏāhibi-l-erbe'ati*, I tom, Kairo, bez godine izdanja

24) 'Abdu-s-Selām Hārūn, *El-Mu'ğemu-l-wesīṭ*, Teheran, bez godine izdanja

25) *Da'wetu-l-haqq*, br. 10. decembar 1978, Maroko.

SADRŽAJ

III DIO

VOKALIZACIJA GLASOVA, DUŽINA VOKALA, GLASOVNE PROMJENE

IV DIO

PAUZIRANJE U TOKU UČENJA KUR'ĀNA, A. Š.

DODATAK